

Balogh Rudolf féhételec. (191T

József Magyar

JÓZSEF FŐHERCEG

ÍRTA
KÉZDISZENTLÉLEKI JÁKÓ MARGIT

HUSZONNÉGY
KÉPMELLÉKLETTEL

BUDAPEST, 1918.
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T.
KIADÁSA.

JÓZSEF FŐHERCEG FENSÉGES HITVESÉNEK,

AUGUSZTA FŐHERCEGNŐ

Ő CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI FENSÉGÉNEK
LEGMÉLYEBB HÓDOLATTAL AJÁNlja

A SZERZŐ.

Streisky felvétele.

Augusta Főhercegnő

PROLÓGUS

A háború alatt avatta fel a magyar nép lángoló szeretettel, rajongó lelkesedéssel nemzeti hőségé — magyar szívünk büszke hőségé — József főherceget, aki a háború első perceiben sietett a frontra, hogy együtt éljen és harcoljon az egyszerű magyar katonákkal. Beszél velük kedvesen, jószágon, ismeri őket, a nevükön szólítja katonáit, meghallgatja kérésüket, tanácsot ad nekik, segíti őket mindenben. Katonái imádják fiatal hadvezérüket, aki sérthetetlen, akit nem fog a golyó, aki ezer meg ezer legenda nemes hőseként él közöttük, akinek meleg magyar szíve szétröpíti csodatevő aranysugarait messze-messze tájakra, csendes, bús magyar falvakba, ahol a küzdő apák és fiúk sorsa miatt aggódnak és gyászolnak. József főherceg egyszerre tud vigasztalni és lelkesíteni; katonáit a bajtársainak tekinti, felkeresi őket a legelső sorokban, ott tartózkodik közöttük, velük él, velük osztozik a halálveszedelemben: csoda-e, ha úgy rajonganak érte, ahogy még hadvezérért nem rajongott katona? József főherceg nevének említésére a szeretet melegségével dobban meg minden magyar szív: benne ünnepeljük a magyarság glóriás hadvezérét.

Büszkék vagyunk mindnyájan a mi legmagyarabb főhercegünkre. A magyar nemzet, az egész hadsereg szívébe fogadta őt, aki győzelemről-győzelemre vezeti a magyar csapatokat. Ismerje meg minden magyar ember őt jó szívéről, példás cselekedeteiről, a magyar nép és a magyar katona iránti szeretetéről, természetességéről és egyéb, ezer szép és jó tulajdonságáról, amelyekkel a Mindenható felruházta. Elmesélem »hős Jóska apánk«, nemzeti hősünk, József főherceg élettörténetét. . .

JÓZSEF FŐHERCEG SZÜLEI ÉS TESTVÉREI

József főherceg édesatyja: József Károly Lajos főherceg, cs. és kir. lovassági tábornok, a magyar szent korona országai honvédségének főparancsnoka s a 37. számú gyalogezred tulajdonosa stb. Született 1833 március 2-án Pozsonyban. Meghalt 1905 június 13-án Fiúmében.

József főherceg édesanyja: Klotild Mária Adél Amália szász-coburg-gothai hercegnő. Született 1846 július 8-án.

József főherceg testvérei: Erzsébet főhercegnő, született 1865 március 18-án, meghalt 1866 január 7-én.

Mária Dorottya Amália főhercegnő, született 1867 június 17-én Alcsuthon, férjhez ment 1896 november 5-én Fülöp orleansi herceghez.

Margit Klementina Mária főhercegnő, született 1870 július 6-án Alcsuthon, férjhez ment 1890 július 15-én Thurn-Taxis Albert uralkodó herceghez.

László Fülöp Mária Vince főherceg, született 1875 július 16-án Alcsuthon, 1895 szeptember 2-án Kisjenőn vadászat közben szerencsétlenség érte és szeptember 6-án Budapesten meghalt.

Erzsébet Henriette Klotild Mária Viktoria főhercegnő, született 1883 március 9-én Alcsuthon.

Klotild Mária Amália Filoména Rainera főhercegnő, született 1884 május 9-én Fiúmében, meghalt 1903 december 14-én Fiúmében.

JÓZSEF FŐHERCEG GYERMEKKORA

József Ágost főherceg 1872 augusztus 9-én az alsuthi ősi kastélyban pillantotta meg először a napvilágot. Édesatyja, József főherceg egyike volt azoknak, akiben erősen fejlődött ki a Habsburgok egyik legfőbb jellemvonása: az összetartozandóság érzete, ami abban a felfogásban is megnyilvánult, hogy a vagyon gyarapítása és lehető együtt-tartása által módot kell nyújtani a gyermekeknek arra, hogy mire felnőnek és kilépnek az életbe, a neveltetésen kívül megfelelő nagy vagyonra is tudjanak támaszkodni azoknak a közéleti feladatoknak teljesítésében, amelyek rájuk nemcsak mint főhercegekre várnak, hanem akik embertársaikat segítik sok mindenben és különösen jótékony célra sokat áldoznak.

A legnagyobb, legmaradandóbb és legáldásosabb befolyással József főherceg lelkületének fejlesztésére kétségtelenül édesanyja, Klotild főhercegné volt, aki gyermekeibe már zsenge korukban beoltotta a keresztény világnézetet, a katolikus egyház iránti odaadó buzgalmat, az Isten és a haza iránti szeretetet, fáradtságot nem ismerő munkakedvet, embertársai becsülését, tiszteletét és szeretetét. József főherceg valóságos rajongással emlékezik meg mindig édesanyjáról, könnyekig meg van hatva, ha szüleiéről beszél.

Szülei teljes visszavonultságban éltek alsuthi kastélyukban, a nyarat rendszeren külföldön, vagy a fiumei »Villa Giuseppe«-ben töltötték. Vendégeket ritkán láttak, csupán rokonaikkal és a megye főúri családjaival érintkeztek.

József főherceg édesanyja.

Mesebéli idők rózsaszínű fátyola lebben fel előttem és képzeletem szárnyán visszarepülök a múltba, s ott járok az alcsuthi kastély ezer virággal pompázó kertjében. Lelki szemeim előtt megjelennek azok a szép idők, amelyekre a büszkeség könnyétől csillogó szemmel gondol vissza minden magyar ember. A nyári napsugár melegen tűz le a kertre, s a szépen gondozott, árnyas fákkal szegélyezett utakon vidám gyereksereg élén játszadozik a nagy nádor unokája, Palatínus Jóska fia: a kis József főherceg.

Katonásdit játszanak a gyerekek. A kis József főhercegnek ez a legkedvesebb játéka és ő a kis csapat vezére. És milyen vezére! Mintha igazi katonákat, igazi harcba, igazi ellenség ellen vezényelne. A szava harsog, intézkedik, támadást rendel a vélt ellenség ellen, amely ott tartózkodik a domb mögött. A visszavonulást nem ismeri a kis csapat, a vezér szava mindig ezt parancsolja: »Előre!« És ők mennek, rohannak. Itt egy várat vesznek be, amott egy várost foglalnak el és a sikerült »haditény« után felhangzik az örömrivalgás:

— Éljen a király, éljen a haza!

A kis vezér pihenést rendel, az apró hadsereg fáradt legénysége vidáman, kipirult arccal heveredik le a gyepszőnyegre, az árnyékot nyújtó fák alá. A pihenés ideje vidám beszélgetéssel telik. Közben megvitatják a »haditény«-t, egyszerre megjelenik egy udvari lakáj, nagy kosárral a karján, melyből inycsiklandozó illat árad, mosolyogva kacsint a sok jó falat a heverésző legénykéek felé: a kosárban van a hadsereg ételme. A kis parancsnok átveszi hadserege kosztját és megkezdi a kiosztást. Mindegyik hadfinak sütemény, gyümölcs és néhány megérdemelt elismerő szó jut. A játék lerombolta a köztük levő társadalmi válaszfalat. A nádor unokája, Palatínus Jóska fia, a kis József főherceg szabad idejét az alcsuthi vidéki magyar úri- és parasztyerekekkel töltötte. És ezekben az ártatlan katonásdi-játékokban észrevehetően bontakozott ki nagy katonai képzettsége, aminek később, a válságos időkben, a harctéren is tanúbizonyságát adta.

A katonásdi után egyéb játékok is sorra kerültek. A pitykézés, a karikázás, a labdázás nyáron; a szánkázás, korcsolyázás télen. Felejthetetlen kedves órák voltak ezek

mindazok előtt, akik együtt játszadoztak a kis József és László főhercegekkel.

A fenséges szülők gyönyörűségüket találták gyermekeik nemes szórakozásaiban és örömmel látták az egyszerű nép fiaival való játékaikat. Sőt gondjuk volt arra, hogy ezek a szórakozások megerősítsék fejlődésnek induló lelkükben a magyar szeretetet és magyaros nevelésük ezek által erősödjön. Mert József főherceg nagyon megszerette a sokat szenvedett magyarokat. Nem arra való eszköz volt ez a szeretet, hogy általa politikai sikereket valósítson meg a főherceg, az okos diplomata, hanem a szív mélyéből fakadó igazi érzés.

József főherceg féltő gonddal és nagy lelkiismeretességgel ügyelt gyermekeinek nevelésére. Két fiának, József és László főhercegnek neveltetésére és taníttatására fordított igen nagy gondot, úgy neveltette őket, ha majdan kilépnek az életbe, társadalmi fenséges rangjukhoz méltó szerepet vihessenek. Maga a főherceg ellenőrizte a tanítókat, ő választotta meg a leckeananyagot és többször vizsgálatot is tartott a gyermekek előmeneteléről. Gyermeknevelési programját talán úgy lehetne legjobban jellemezni, hogy megadott gyermekeinek minden alkalmat a szórakozásra, de megkövetelt minden lehetőt a tudományos előhaladásban. Nem nevelt szobatudóst gyermekeiből, adott nekik alkalmat a szabad mozgásra, de csak azután, mikor leckéikkel pontosan elkészültek. Ezeken felül pedig lelkükbe oltotta azt a szép erényt, amelynek olyan sok hasznát látta ennek az országnak a népe: az emberbecsülést.

Mínthogy a kis főherceg kora gyermekségétől kezdve a leghélesebb nevelést kapta, természetes, hogy kiváló tehetsége teljes egészében fejlődött ki minden irányban. A nemes talajra hullott mag megtermékenyült, gyökeret vert, nagyszerű törzsszé fejlődött és szép lombokat hajtott. A magyaros nevelés, a legszebb gyermekévek ártatlan játéka az alcsuthi magyar gyermekekkel, őszinte érzésű, nyílt gondolkozású magyar emberré formálták őt. Az apró cimborákkal való katonásdi örök nyomokat hagyott lelkében és ennek az emlékek eltéphetetlen selyemszájai véglegesen idekötötték hozzánk. Szokásaiban, életmódjában és beszédének zamatos tisztaságában mintája lett az igazi

magyar főúrnak. Az édesapa nagy tudással, bámulatos előrelátással és hazafias lelkesedéssel nevelte az országnak fiát, József főherceget tudományokban nagygyá, érzésben magyarrá.

Klotild főhercegasszony nagy műveltsége, víg kedélye, életkedve mellett mélységesen vallásos nő. Kis gyermekei szívébe korán belecsöpögtette a maga vallásosságát. Imádságra ő maga tanította őket, szívből imádkozni, amint esténként a kis fenségek apró kacsóikat összetéve áhítatosan mondták édesanyjuk után az imádságot. A főhercegi pár gyermekeivel minden nap misét hallgatott az alcsuthi kastély kápolnájában.

A főhercegasszony minden idejét gyermekeivel töltötte, sokat játszott velük az ősi kastély parkjában, virágot szedtek, ha elfáradtak, a térdein ringatta őket. A gyermekek otthon nevelkedtek, de nagyúri keretben, igazi királyi család sarjaihoz méltóan. A gondos szülők figyelme mindenre kiterjedt, a gyermekek öt éves koruktól kezdve jeles mesterek vezetése mellett tanultak vívni, lovagolni, tornászni, korcsolyázni, voltak nyelvmestereik és táncmesterük. Leírhatatlan bájjal tipegtek az apró kis fenségek, míg teljesen elsajátították a gracióz, ritmikus tánc lépéseket.

A főhercegi pár személyes felügyelete alatt folyt a tanulás. Örömmel szemlélték a kis József főherceg különös fogékonyságát minden szép és jó dolog iránt. A gyermekek is boldogok voltak, ha látták, hogy fenséges szüleik mennyire örülnek rohamos haladásuknak.

A kis József főherceg gyermekkorában túl komoly, megfontolt volt, ártatlan, tiszta kék szemeivel csodálkozva tekintett szét a nagy világba. Mindent alaposan meggondolt, vagy nevelői tanácsát kérte ki, mielőtt cselekedni akart. Minden iránt melegen érdeklődött, ezer és ezer kérdéssel ostromolta szüleit, testvéreit és nevelőit.

A főhercegi kastélyban mindenki korán kelt. József főherceg reggelenként, ha az idő megengedte, kísértált a csapiári erdőbe és ott az árnyas fák alatt költötte el a magával vitt reggelijét. Nyolc-kilenc óráig maradt az erdőben és akkor bement a kastélyba dolgozni.

Pont tizenkét órakor megszólalt az ebédidőt jelző csengő, a fenséges család minden tagja sietve ment az ebédlőbe, mert a főherceg megkívánta a rendet. Az ebédet fesztelen jókedv-

vel, a hideg etikett mellőzésével fogyasztották el. Ebéd után egy kis családi hangverseny volt. A kis főhercegnők, főhercegek énekeltek, zongoráztak. Három órakor újra kezdetét vette a munka. A főherceg lement a parkba, s ott kertészkedett hat óráig, a főhercegi ifjak tanultak, vívtak, tornásztak. Félhétkor volt a vacsora, kilenc órakor eloltották az utolsó lámpát is a kastélyban, nyugvóra tért az egész család és a kastély minden lakója.

Így ment ez szigorú pontossággal minden nap Alcsuthon. Valódi régi magyaros zamatú családi élet volt ez, úgy rendezve be, hogy abban a zavartalan boldogság állandó tanyát találjon. Igazi otthon volt ez, melynek részeseit nem a magas állás méltósága, sem a gazdagság hatalma, sem a fényes élet kábító élvezetei, hanem az egymás iránt való, s a lelkekben élő különös szeretet melege tett boldoggá. Egymásnak és egymásért élt a főhercegi családban mindenki.

JÓZSEF FŐHERCEG KÖZÉPISKOLAI TANULMÁNYAI ÉS UTAZÁSAI

A kis József főherceg az elemi iskola elvégzése után újabb mesterek vezetése mellett végezte középiskolai tanulmányait. Minden tantárgy iránt érdeklődést mutatott, különösen a magyar irodalom és a magyar történelem kötötte le teljesen a figyelmét. Sokszor bámulatba ejtette tanárait okosan megfontolt, érdekes, talpraesett kérdéseivel, akik bő magyarázatokkal elégtették ki a kis főherceg tudományszomját.

A főhercegi ifjakkak Hóldházy János kanonok volt a nevelőjük, a főherceg-kisasszonyokat Hóldházy Mária tanította. Mindketten hivatásuk magaslatán állva, nagy tudással végezték felelősségteljes munkájukat és a magyar nemzet reménységeiből igaz szívű hazafiakat neveltek. A főhercegi ifjak később katonai nevelőt is kaptak. Himmell ezredes oktatta őket a katonai tudományokra, míg a lovaglást Juhász huszár-alezredes, a vívást Keresztesi Sándor tanította. Ezeken a főherceg gyakran megjelent és maga is közbeszólt egyik-másik gyakorlatnál. A nevelőknek és a tanítómestereknek öröme telt növendékeikben, mert igyekezetük bőséges eredménnyel, szép sikerrel járt József és László főhercegek előhaladásában.

József főherceg legszívesebben anyanyelvén, magyarul beszélt, pedig sok nyelvet sajátított el már kicsi korában. Francia-, angol- és német-nyelvmestereinek nyíltan megmondta, hogy miért kell a magyaroknak megtanulni az európai művelt nemzetek nyelvét és miért nem világnyelv a magyar? A hazai kultúrát fejleszteni kellene az idegen-

ben, tanulják meg azok is a mi nyelvünket! Tanárai zavarukban mitsem tudtak válaszolni és József főherceg édesatyjához fordultak és előadták neki a történeteket. Id. József főherceg mosolyogva megnyugtatta őket és büszke volt a fiára, aki igazi magyar hazafi, vérbeli királyi herceg.

A kis fenségek különösen a télnek örültek, amikor vígan korcsolyáztak, szánkáztak és közbe tréfából megdobálták egymást hólabdával. Volt ilyenkor pajkos nevetgélés, az üde, szívből fakadó gyermeki kacagás a szán csilingelését is túlharsogta.

Nyáron pedig József főherceget édesatyja többször magával vitte a földekre, hogy az ifjú főherceg lássa a mezei munkát is. Ilyenkor gyakran megtörtént, hogy visszafelé nem lóháton jöttek, hanem felkapaszkodtak mind a ketten egy szénásszekérre és leültek a friss, puha széna közé. A kastély ablakából ijedten tekintett az érkezők felé Klotild főherceggasszony, míg ők nevetve, vígan integettek.

József főherceg 1890-ben fényes sikerrel tette le az érettségit, jutalmul édesatyja megajándékozta aranyvégű sétapálcával, órával és cigarettatárcával. Mindezekbe az ifjú főherceg neve volt bevésve. Meg is örizte őket, mint egy drága ereklyét, kincs gyanánt.

Amikor József főherceg tehette, külföldi utazásokat tett. Megismerte a különböző nemzetiségű előkelőbb embereket, élettapasztalata, látóköre gazdagodott.

Szüleihez intézett leveleiben beszámolt mindenről, a kis főhercegnőknek képeslapokat küldött a szép tájakról, ajándékokkal kedveskedett nekik. Utazgatásai közben megvásárolta a legszebb dolgokat, mindig eltalálta ízlésüket és boldog volt, ha szívből örültek a kedves meglepetésnek. Bálványozták egymást mindnyájan, ideális életet élt a főhercegi család boldogságban, szeretetben egyaránt.

Szorosan idetartozik és jellemző József főherceg gondolkodásmódjára és igazi magyar érzésére, hogy ifjú József főherceg szebben beszél magyarul, mint németül. László főherceg pedig hihetetlenül gyenge német volt. Megtörtént 1892-ben László főherceggel, hogy Kalocsán járt és ott az apácázárdában is látogatást tett. Az apácafejedelemszony német nyelven köszöntötte, de a fiatal főherceg nem tudta németül viszonzni az üdvözlést, hanem csak magyarul.

Amikor ez tudomására jutott József főhercegnek, elégedetten jegyezte meg:

— Ezekben már kettős magyar vér folyik. — Feleségének, Klotild főhercegasszonynak családjára, a Coburg-Koháry királyi családra értve.

Kedvesen jellemzi József főherceget, hogy amikor vidéki szemleutakra ment, többször magával vitte gyermekeit is. Egy alkalommal Pécssett, ahol szemlét tartott a tűzerek felett, a két kis herceget odaállította a nagy ágyúk mellé és mindegyikkel elsütettett egy ágyút. A tíz-tizenkét éves főhercegeknek a fülsiketítő dörrenésre még a szemük sem rebbent meg.

Az is bájosan jellemzi József főherceget, hogy apró gyermekeinek növést is milyen szerető gondossággal figyelte. Az alsuthi kastély könyvtárszobájának ajtaja tele van rovátkával, azokat ő húzogatta oda, amikor minden három-négy hónapban megmérte a kis főhercegeket és a főherceg-kisasszonyokat. Minden rovátka mellett ott az írás, a dátum, a név, bizonyosságai egy szerető apa mindenre kiterjedő gondosságának.

Egyszer Alcsuthon gyufát talált László főherceg zsebében. Ettől kezdve a fiatal főhercegnek szabad volt dohányoznia.

— Mikor a gyerek már masinát hord magánál, akkor már legjobb rászabadítani a cigáróra, mert a tilalom csak még rosszabb — jegyezte meg nevetve József főherceg.

JÓZSEF FŐHERCEG PÁLYAVÁLASZTÁSA

József főherceg érdeklődött a politika iránt is, de a katonai pályáért szívvel-lélekkel rajongott. »Egy vérbeli magyar királyi herceg legszentebb kötelessége és életcélja az, — mondotta annak idején — hogy nemcsak szóval, hanem ha kell, élete kockáztatásával, karddal a kezében védje meg a magyar hazát!«

Édesatyja örömmel beleegyezett, hogy József főherceg a katonai pályának szentelje életét. Ófelsége I. Ferenc József császár és király az arany gyapjasrend lovagjává avatta József főherceget, s ugyanakkor 1890 április 26-án hadnaggyá nevezte ki.

Azt szokták mondani, hogy azok, akik bíborban születnek, már a bölcsőben átveszik a marsallbotot. József főherceg karrierjére ezt a mondást nem lehet alkalmazni. Ő küzdött, ellenség ellen harcolt, amíg elérte azt a magas helyet, ahova az uralkodó kegye kiváló érdemeinek elismerésül állította.

Mikor mint hadnagy bevonult a cs. és kir. 1. huszár ezredhez, csakhamar kivívta bajtársai tiszteletét, szeretetét, rajongását és nagybecsülését. Nem tűrte, hogy vele kivételt tegyenek, ugyanúgy végezte szolgálatát, — talán még buzgóbban, lelkiismeretesebben mint a többi, — résztvett bajtársai szórakozásaiban, együtt étkezett velük, nem rontotta el soha előre tervezett mulatságaikat, résztvett a társas vacsorákon, sokat járt színházba, lóversenyre. Ezrede a bálványozásig szerette, kedvencévé avatta őt, aki katonai dolgokban is a megtestesült pontosság és lelkiismeretesség. 1892-ben

József főherceg mint hadnagy. (1891.)

Koller tanár felvétele.

József főherceg a 72. gyalogezredhez került Pozsonyba és 1893-ban lett főhadnagy. 1894-ben Brünnben találjuk, mint kapitányt. 1902-ben saját kérésére a honvédséghez lép át, az 1. honvédhuszárezred őrnagya lesz és később, mint alezredes az ezred parancsnoka. 1907-ben a 79. honvéddandár brigadérosa lett, majd 1910-ben a 31. közös hadosztály parancsnoka lett, s ennek a hadosztálynak az élén vonult Szerbiába a háború kitörésekor . . .

JÓZSEF FŐHERCEG HÁZASSÁGA

Messze, idegen országban, Lipót bajor herceg évszázados ősi kastélyában sokat álmodozott egy csillogó szemű, bársonyos arcú szépséges hercegisasszony. És megérkezett az álmok lovagja, megérkezett a daliás magyar főherceg.

1893 november 15. Zászlódszben Lipót bajor herceg várkastélya. Messze onnan, y hol a harangok ünnepi bugása jelzi az ünnepélyes pillanatot, amikor Aegrázia bajor királyi hercegnő az Isten törvényei szerint egybekelt Habsburg József császári és királyi főherceggel a müncheni székesegyházban, egy kis ország sokat szenvedett népe is örömnapot ült, zászlók lengtek az ap^ó tanyai házakon és a fenséges paloták homlokzatán. Az emberek pedig az öröm könnyével fohászkodtak a Mindenhatóhoz:

— Adj uram nekik zavartalan, hosszantartó boldogságot!

És a messze templom harangjainak ércszavával összeöleltek ezek a fohászok és *úgy* repültek fel az ég felé . . .

A legtisztább és a legnemesebb szerelemből fakadt ez a házasság. József főherceg szépséges arájával, Augusztia bajor királyi hercegnővel Mária Valéria főhercegnő esküvőjén ismerkedett meg, ahol együtt voltak koszorús párok. A fiatal főherceg családalapításához szívből fakadó jókívánásait küldte a magyar nemzet. Esküvő után a fiatal főhercegi pár nászútra indult, beutazták Afrikát és Palesztinát.

A magyar nép öröme boldogsággá változott, amikor a fiatal főherceg bájos kis feleségét hazahozta az országba, a budai várpalotába. Augusztia főhercegisasszony ereiben magyar vér is csörgedezik, hiszen néhai királyunk, Ferenc

József leányának, Gizella főhercegnőnek a leánya. Az ifjú főhercegnő értette a magyar nyelvet, amikor az országunkba jött, mert férje, József főherceg taníttatta a magyar szóra. Amikor azután megérkezett a magyarok közé, megszerette őket épen úgy, mint ahogy férje. Magyar asszony lett belőle egészen.

A fiatal főhercegi pár a budai várpalotába költözött, amely olyan bájos, zavartalan szerelemnek volt a tanúja, amilyen csak kevés családnál tapasztalható.

József főherceg sokat mesélt ifjú hitvesének a magyarokról, úgyhogy a főhercegasszony nemes jó szíve látható érdeklődéssel fordult felénk és csakhamar megszeretett bennünket, teljesen elsajátította zengzetes hangzású magyar nyelvünket.

Augusztai főhercegasszony rövid idő alatt meg tudta magát szeretetni az egész magyar nemzettel.

Az ősi budai várpalota háromszínű lobogója alatt igazi boldogság honol. . .

JÓZSEF FŐHERCEG MINT ÍRÓ

Irodalmi téren nagy sikerei vannak József főhercegnek útleírásaival és gyönyörű elbeszéléseivel, amelyek legnagyobb része magyar nyelven jelent meg. 25 kedves kis elbeszélése »Weidmann's Erinnerung« az egyetlen, ami német nyelven jelent meg. Ezek mind a főherceg gyermekkorának végtelenül bájos történeteit örökítik meg; elmeséli azt, amikor édesatyja megengedte a 13 éves kis főhercegnek, hogy az első vadászatán résztvegyen. Elragadó, plasztikus színekkel festi a természet buja szépségeit és kedves meglepetését, mikor az első medvét meglátta az erdőben.

Kedves hangon beszéli el a gödöllői vadászatokat, vadászkalandjait, megérkezését, mikor néhai I. Ferenc József császár és király kijött eléje az állomásra és érdeklődéssel hallgatta az ifjú főherceg elbeszélését a nászútjárói, mert akkor érkezett meg fenséges hitvesével, Augusztia főherceggasszonnyal Afrikából és Palesztinából.

Azután ír József főherceg az oroszánvadászatról, az afrikai vadonról, érdekes utazásáról a Szahara sivatagjain. A fenséges párral együtt utaztak Károly Tódor bajor herceg leányai: Thöring Zsófia grófné, Erzsébet hercegnő, a mostani belga királyné és a korán elhunyt Rupprecht bajor trónörökösne.

Kedves meghatottsággal ír József főherceg hűséges kísérőjéről, vadásztársáról, Nádasdy grófról és az öreg vándor haláláról, aki a főherceg vadásza volt.

Nagyon érdekesen írja le József főherceg azt a bajorországi vadászatot, — »A braver Kerl« címmel — amelyen Augusztia főherceggasszony és a főherceg sógora, Konrád bajor királyi herceg is jelen volt.

Színesek a hazai elbeszélései is, amelyekben a debreceni Hortobágyról, a pusztai tanyákról, csikósokról, ménesekről, délibábról ír. A főherceg ragyogó fantáziája és stílusa, finom tolla szinte az olvasó lelki szemei elé tárja a cselekményt; igazi élvezetet nyújtanak gyönyörű novellái.

Legszébb munkája az »Erdei magány és egyéb vadász-történetek« című könyv.

Átadom a mese fonalát József főhercegnek.

ERDEI MAGÁNY (1908)

Fáradt vagyok, s kedvtelen. Letámasztom fegyveremet egy bokor zörgő, száraz lombjai közé, s kelletlenül ledülök melléje. Nézem, mint úsznak halkan, sietve a felhők önönmagukban kóvályogva, hömpölyögve. Mintha csak menekülnének, s vissza-visszapillantva az üldözők felé, irgalomért esdve nyújtanák tördelve kezeiket. Mind sűrűbben csoportosulnak és tömörülnek, s én csak nézem, mondhatnám öntudatlanul nézem őket és hallgatom az őszi szellő halk sóháját, midőn fázva keres menedéket az erdők sűrűjében s rázza magára takaróul a piros holt lombot, mely peregve von köröket a légben, hogy meghosszabbítsa egy pillanattal létét, mielőtt az anyaföldre érve enyészetnek indulna. Lábaiknál csörgedező patak viszi sírjuk felé a messziről hozott leveleket, melyek minden lelógó galyban, vagy a partszélen búsuló fűszálban meg-megakadva kapaszkodnak, s menekülni akarva erőlködnek, míg végre fáradtan az árra bízzák sorsukat. . .

Két szajkó ágról-ágra ugrálva kíváncsian kacsintgat le rám s tanakodva kotyog ...! Elnyom az álom! Szundikálva érzem a szellő szelíd, hús cirógatását, mely mély álomba szenderít. Egy eltévedt napsugár kellemes melegével édes álmokat varázsol rám. . . Üde virágok ezrei közt pihenek, s az illatos lég balszamos lehelletét élvezve, a ragyogó tavaszi nap mosolygó sugaraitól párolgó harmatos réten legelő szarvasokat nézem; agancsuk bolyhos ágait számlálom s találgatom, hogy melyik milyen vagy hányas lesz. Nem vesznek észre s gyanútlanul legelészve imitt-amott egyet prűszkölve vonulnak tova, s én megint csak a csendes magányban maradok, felülve gyönyörködöm a vad-

almafa szép virágain, melyeket ezer meg ezer méh züm-mög körül. Hull a szép fehér virágszirom s illatos fehér lepellet borítja ruhámat, el-elkap egyet a szellő, s arcomhoz érinti, — mintha csak az erdő méla csendjéből szelid kéz nyúlna hozzám. Egy csalogány vígan csattog s énekli kedves dalait az almafa ágán . . . Mintha csak repülne az idő! Elnémult a kis fülemüle édes dallama, lehullott az almafa szép virága, s elaszott a tavasz és nyár ragyogó illatozó pompája. — Csörtetve lépdél felém óvatosan szimatolva egy szarvastehén, utána bögve lép ki hatalmas párja; az imént bolyhos agancs fekete, s remek koronák dús ágazatával díszíti a vad délceg fejét. Ez is tova vonul és hó, jég lepi el nyomait! Érzem, mint korbácsolja a darás eső arcomat! Dideregve felébredek! . . . A fehér virágszirom pehelyé vált. Fehér minden. Lábaimnál a patak csörgedező medréből egy csomó nefelejcsvirág ártatlan kék bokrétája látszik ki a frissen hullott hó alul. Felkelek, fegyveremet felemelem, a nefelejcsset leszedem, s kalapomra tűzöm, — miért? Nem tudom. Tán hogy ne búsuljon egyedül itt a hó alatt, hadd legyen társam. Hisz mindketten az erdei magányt, a természetadta rejteket kedveljük, hol távol a világ zajától, legközelebb vagyunk a mindenek urához . . .

A néma csendben elballagok, magam sem tudom merre, s nézem, mint szövi sűrű jeges, s mégis oly jöttévé meleg takaróját a tél, pehelyként rakva le fehér bundáját. Végigéltem álomban az egész évet! A virágos, illatos madárdallal telt nevető tavaszt elbűvölő színpompával, a természet ragyogó, szerelmes évszakát! A forró nyarat az ő szép, lélekemelő csillagos estéivel, melyeken ábrándozva hallgatom a méla csendben el-elhangzó édes csalogánydalt, míg halkan sugdosva bujkál a lány szellő az erdők titokzatos sűrűiben, s enyhe csókjával harmatot rakva le, felfrissít mindent, amit a forró napsugár elasztatott. Elvonult előttem az ős, mely legtöbbször dobogtatja meg hevesen az igaz vadász szívét, midőn búbajosán színezett erdők ismeretlen rejtekéből előlépve orgonázik az erdők királya és a kristályos légtelen minden olyan igen nagyon szép; egy bánatos mosolya a fölséges természetnek, mely téli álmokra készülve leteszi pompáját, s szí ne változott ékkel hálálja meg a múltat. Felébredtem és itt a tél! Dideregve zörög a fákon elárvult

levél, jégkérget akarván lerázni. Meztelenül meresztek égnek fagyos zúzmara- és hófedte ágaikat az ős fák, köztük kúszva bujkál a sűrű köd. Bárhova tekintek, mindenütt az éhes halál keserű képe vigyorog rám. Holt erdők és kopár hófödte rónák felett zúgva morajlik a jeges szél, havat s ködöt hordva metszi arcomat. Jégcsapok és hópárnák közt alusznak kedves szép erdőim. Még így is szép, fölségesen szép vagy te erdei magány s lebilincseled lelkem s felemeled szívem, mely pihenni jött ide. Te vagy az egyedüli, ki soha csalódást nem hozol. Itt bánat és bú a te hallgatag részvétedben elmúlik, vagy enyhülést lel. Kis virágaid és fáid, ragyogó éjszakáid, havas tájaid, nevető pompád, zord irgalmatlan viharjaid közepette, jóleső édes emlékek lebegnek szemeim előtt, s bár pillanatra is, de elűzöd a bánat sötét fellegeit. . . Szeretlek is, kereslek is; mert te vagy sóvárgó lelkem vágya, ha bánat ér, sajtó szívem menhelye; leghűbb, legmeghittebb bizalmas barátom, — te felséges, te kedves erdei magány!

Ím, e nefelejcsokrot leteszem nedves, hús, de oly húséges kebledre! Hadd verjen gyökeret, hadd viruljon benned és mondja meg neked, valahányszor ártatlan, szelíd virágocskái kinyílnak: azt, amit irántad érzek . . .

OROSZLÁN-LESEN

Második afrikai utamon, 1896-ban történt a következő különös dolog. A Chamsin üvöltve-sivítva döngette a »Dahabije«-nk ablakait, amely a Nílus partján horgonyzott; a szélvész fellegekben kergette a Szahara holt keblén felkapott homokot. Nem lehetett hús lépésre sem látni. Tikasztóan meleg volt a lég, s a homok miatt alig bírtunk lélegzeni. A magányos ős pálmák magas, hosszú törzsét földig hajlítja le a rémséges orkán. Egy szóval: pokoli idő volt.

A Ráktérítő magasságában lehattunk; itt vártuk, hogy a vihar csillapuljon és hogy az utunkat Assuan felé folytathassuk. Gondolom, nem tévedek, ha a dátumot február 16-ára teszem.

A szélvész valamit csillapult és napnyugta felé már csak könnyű szellő lengedezett. Így reményünk volt rá, hogy

reggel indulhatunk a Nílus lassan hömpölygő hullámain. Korán feküdtünk le és hamar elaludtunk . . .

— Hallod-e? Kelj fel! A hold magasan van, s ideje, hogy a hiénalesre induljunk! — szólott nőm. Én rosszkedvűen feleltem:

— Hová gondolsz? Hisz még korán van! Aludjunk!

— De a szamarak készen állnak, s arabjaink sürgetik indulásunkat, mert különben elkésünk!

— Jó, akkor induljunk!

Hamar felöltöztem. Expresszemem vállamra vettem, tarisznyámból vagy huszonöt tőltényt raktam a zsebembe, felültünk szamarainkra és két arab vezetőnkkel elindultunk.

Az éj mélységes csendjében kocogtak füрге szamárkáink tova. Egyik zord sziklahasadékból a másikba kanyarogtunk. Mindenütt csak kopár szikla, kavics, vagy futóhomok csillogott a hold ezüstös fényében. A Wadi Rararit irányában haladtunk, a sziklák kísérteties árnyaitól környezve.

A sivatag végtelenül kopár vidékei siralmasan szomorú hatást tettek ránk; minden ijesztő és borzadalmas volt a halál csendjében.

Két és fél órai út után Ali vezetőnk megállott, s egy a közelben fekvő tevedőgre mutatott.

— Szidi, (uram) itt maradunk; ide bizonyosan jön hiéna. Te és nőd erre a sziklára ültök, én és Ahammed meg ott egyik szakadékban várunk a szamarakkal rátok. Ne aludjatok, mert baj lenne, ha a sivatag királya, a dörgés ura (így is nevezik az oroszlánt az arabok) alva találna. Tegnap itt volt; látod e nagy nyomokat? Vigyázzatok és Allah legyen veletek!

Ezzel a jóakaró figyelmeztetéssel eltávoztak hű társaink. Mi ketten egy meredek sziklaparton, pár méternyi magasságban, leültünk, s néhány kőből csináltunk egy kis védőbástyát magunk körül. Éppen éjfél volt, amidőn mindennel elkészültünk!

A csillagok milliárdjai ragyogva tündököltek az égen és kíváncsian kandikáltak le a sötét, szűk hasadékba, amelyben itt, a sziklák kísérteties vadona közepén, ültünk. A hold mosolygó arcát mindegyre tovább toltá és így a hatalmas sziklatömbök változó árnyakat vetettek ránk, mintha csak óriások volnának, akik karjaikat nyújtják fölénk, hogy

összezúzzanak bennünket. A szellő hűsen sóhajtozott, miközben az éles sziklák körül kavargott. Hátam borzongott! Nőm a káromhoz nyúlt és suttogva mondta:

— Hallok valamit jönni a homokon.

— Figyeljünk, én meg hallom a lélegzetét.

Expresszemet lövésre készen a sziklára támasztottam.

A gyémánt-légy segélyével lehetett célozni. Ezalatt a szellő az alattunk fekvő dög szagát folyton orrunkba hordta. Tűrhetetlen volt a bűz, s majdhogy ki nem fordította a gyomromat.

Egy sötét árny surrant el előttünk, s a teve feketéllő testével egybeolvadt. Nem láttam, hogy mi volt, most pedig nem tudtam a dögtől megkülönböztetni a fenevadat. Csak nem fogok a dögbe lőni?! Várjunk még egy kicsit!

Ezalatt csontropogás és vad fújás hallatszott. A felszakított tetem még erősebben küldte felénk a bűzét. Undok mulatság volt! . . . Egyszerre csak megmozdult a dög és tovacicpelte valami. Most, vagy soha!

Gondosan megcéloztam az árnyat, amely a dögöt maga után hurcolta. Egy fényes sugár lövelt ki expresszemből. Döngve visszhangozták a sziklafalak a hatalmas durranást. Egy dörgésszerű ordítás — és halálos csend következett rá.

Két szikraszerű zöldes fény villant meg közvetlenül előttem, s rögtön nagy ívben ugrott ránk az oroszlán. Bömbölve terített le mind a kettőnket. Éreztem, amint karmai, mint megannyi tör vésődtek hátamba. Úgy ahogy elsütém még egyszer a puskámat! De hiába; a fenevad óriási fogai között forrón lehelve ropogtatta meg a vállamat, aztán fejembe harapott, s megrázott a levegőben. Acélkemény fogai mint a malomkő zúzták össze csontjaimat.

Nagynehezen nyitottam ki még egyszer a szememet. . . fényes napsugár tükröződött a Nílus zöld vizében; ágyam, mellett nőm állott. . . Hiszen csak álmodtam! Hála Istennek! Csak borzasztó álmokép volt az egész!

... A friss szellő puhán duzzasztá »Dahabije«-nk vitorláit, s halk locsogással úszott tova hajónk az öreg Nílus hullámain.

LÁSZLÓ FŐHERCEG HALÁLA*

A gyászos nevezetességű álgyai erdő évszázados fái között van egy kis elkerített térség. Azon a helyen érte László főherceget, József főherceg kisebbik fiát a halálos lövés és a szülői kegyelet körülkerítette azt a helyet, amelyet a fiatal főherceg nemes vére öntözött.

Huszonkét hosszú esztendő pergett le a tragédia óta az idő kerekén, de a hálás magyar nép most is könnyes szemekkel gondol a tragédiára, amely megfosztotta szeretett fiától József főherceget. A szerencsétlenség körülményeire sem borult még a feledés fátyola.

A fiatal főherceg 1895 szeptember 2-án az álgyai erdőben vadászott. Egy erősen kifejlett vadmacska került elébe, melyet fegyverének egyik lövegével megsebesített. Odaugrott a vergődő állat mellé és a fegyver tusával agyon akarta verni. De a fegyver felhúzott ravasza valahogyan lepattant és az expanzió golyóra töltött fegyver elsült. A golyó László főherceg jobblábán a csont felső tövébe fűrődött és a csontot széjjelzúzva, a térde alatt jött ki. A főherceg véres testtel, eszméletlenül esett össze.

Hogy a veszedelemből tragédia váljon, már az első pillanatban minden baj összetalálkozott. A főherceget kísérő vadászok és szolgák távol voltak a szerencsétlenség helyétől és amikor egyikük véletlenül arra került és észrevette a megsebesült főherceget, az már nagyon sok vért vesztett. Mikor egy hordágyon bevitték a kisjenői kastélyba, akkor meg az vett sok időt igénybe, amíg orvost tudtak találni.

A szerencsétlenségről táviratban értesített szülők sietve

* Ortutay: „Id. József főherceg” c. munkájából.

utaztak le Jenny Gyula dr. főorvossal Kisjenőre. Az orvos megvizsgálta a főherceg sérülését és azonnal kijelentette, hogy a seb veszedelmes és az ifjú fenségen más nem segíthet, csak a mindent legyőző fiatal erő.

Szeptember 3-án este Jenny dr. főorvos tanácsára vonatra tették László főherceget és felszállították Budapestre, a Vöröskereszt-Egylet budai kórházába. Egy ország rokonszenve, részvéte és féltő kíváncsisága fordult a budai kórház felé, ahonnan azonban nem kerültek ki vigasztaló hírek.

Klotild főhercegasszony fiának betegszobája mellett rendeztetett be lakosztályt a, maga számára és az utolsó pillanatig ápolta az önfeláldozó anya szeretetével nagybeteg gyermekét. Olyankor tért csak pihenőre, amikor gyermeke betegágya mellett ott tudta hűséges férjét, a vele együtt aggódó, bánkódó József főherceget.

Kifürkészhetetlenek az élet útjai. Oda sújt az égi hatalom legnagyobbat, ahova egy ország népe csak áldásért tud könyörögni. Hiábavaló volt minden. A gondos ápolás, az anyai és apai szív remegő imája, az ország népének könyörgő fohásza. László főherceg négy napi kínos szenvedés után, szeptember hatodikán délelőtt féltizenegy órakor meghalt.

A Vöröskereszt orvosai hatodikán reggel közölték a fenséges szülőkkel a szomorú hírt, hogy fiuk menthetetlen, mert a seb üszkös. Hangtalan zokogással borultak egymásra a mélyen sújtott szülők. Az ideget tépő fájdalomnak nem volt szabad hangot adni, mert a nagybeteg főherceg teljes öntudatánál volt és lázban égő szemeivel, a halálra vált ember bizalmatlan kíváncsiságával figyelte környezetét.

Elhívták a nagybeteghez Schaff er jezsuita atyát, aki feladta neki az utolsó szentségeket. Amikor a páter belépett a szobába, László főherceg megszorította az ágy mellett álló bátyja, József főherceg kezét és halkán, hogy szülei sem hallják meg, így szólt:

— Ez az utolsó kenet?

A pap kérdéseire értelmesen válaszolt, pedig a halál ott állott már az ágya szélénél és lelke után kinyújtotta jéghideg kezét. Féltizenegykor állott be az agónia és néhány perc múlva utolsót dobbant László főherceg nemes szíve, utolsót sóhajtott az ajka. A húsz éves főherceg megszűnt élni. József főherceg, Klotild főhercegasszony, a fiatal József

főherceg és Himmel ezredes, a főherceg volt nevelője, sírva borultak a kihülő tetemre.

Megremegett a szív, belesajgott a lélek, amikor a vilány széthordta az ország minden tájára László *főherceg* halálának híret. Érzésével ott zokogott a halott ravatalánál egy egész ország népe és a gyermekük halála felett kesergő szülők láthatták ekkor, hogy irántuk és családjuk iránt milyen igaz szeretettel viseltetik a nemzet. Ha a megnyilvánult részvét nem is szüntette meg a fenséges szülők nagy fájdalmát, enyhülést mégis nyújtott sajtó szíveiknek, mert a szeretet jóleső melegét akkor érezzük és méltányoljuk igazán, ha részvétet találunk, amikor kegyetlenül markolt szívünkbe a kérlelhetetlen sors.

Szeptember hetedikén este tizenegy órakor négylovas gyász kocsi helyezették László főherceg koporsóját és felvitték Buda várába. Ott ravatalozták fel a főhercegi palota első emeleti nagytermében. Három napig volt kitéve a koporsó és ez idő alatt az ország legtávolabb eső vidékéről is zarándokoltak oda imát mondani, könnyet ejteni. Tizedikén este tíz órakor hat lakáj átvitte a koporsót a Zsigmond-kápolnába. A kápolna ajtajában Steiner Fülöp püspök várta László főherceg földi maradványait és fényes papi segédlettel beszentelte a koporsót, amelyet azután a szentélyben felravataloztak.

A temetési szertartás n-én délután négy órakor volt. Vaszary Kolos hercegprímás végezte a gyászszertartást, melyen Dessewffy Sándor csanádi püspök is segédkezett, mint akinek az egyházmegyéjében történt a tragédia.

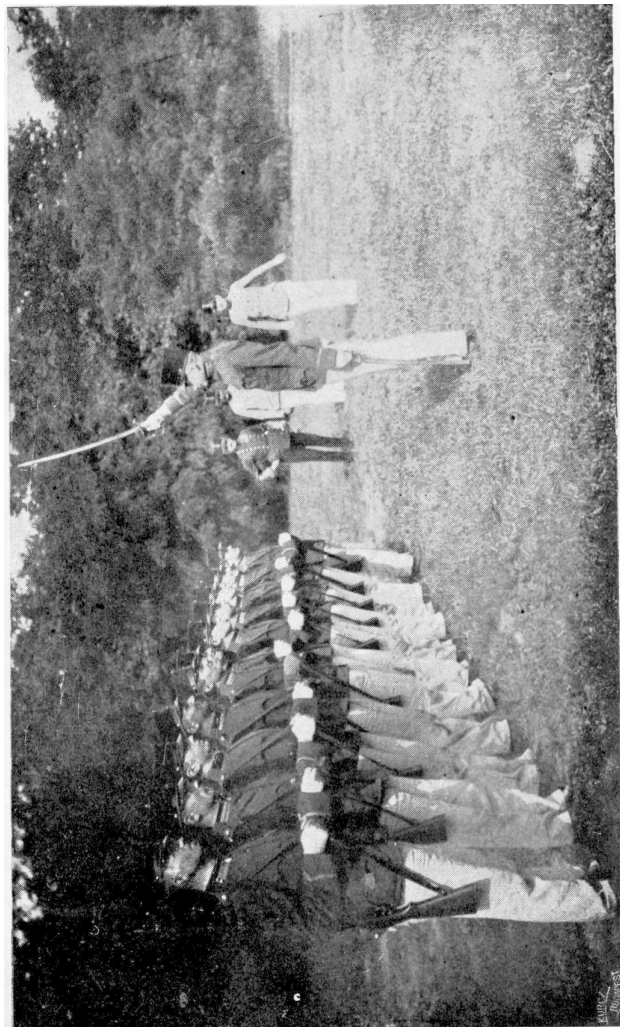
László főherceg koporsóját tizediknek helyezték a nádori család sírboltjába.

A temetésen képviseltették magukat az összes uralkodók, öfelsége a király a következő táviratban fejezte ki részvétét a gyászoló családnak:

»Veletek sírok. Isten vigasztaljon meg Benneteket és adjon nekünk erőt a fájdalom elviselésére«.

László főherceg koporsója mögött bezáródott a nádori család temetkezési helyének ajtaja. József főherceg fiát siratta, az ország népe korán sírba tett reménységét gyászolta . . .

Amateur-égyetel.

József Ferenc főherceg Ludovika akadémiái
díszcsapatát vezényli. (1914 június.)

JÓZSEF FŐHERCEG GYERMEKEI

A fenséges pár boldog házasságát hat gyermekkel ajándékozta meg a Mindenható és pedig: József Ferenc Lipót Antal Ignác Mária főherceg, született 1895 március 28-án Brünnben. Gizella főhercegnő, született 1897 július 5-én, meghalt 1901 március 30-án. Zsófia Augusztia főhercegnő, született 1899 március 11-én Voloscán. László főherceg született 1901 január 3-án Voloscán. Mátyás főherceg született 1904 június 26-án Budapesten, meghalt 1905 október 7-én Kistapolcsányban. Magdolna Mária főhercegnő, született 1909 szeptember 6-án Kistapolcsányban.

A főhercegi pár gyermekeit eleinte otthon nevelők felügyelete alatt neveltette. Legnagyobb fiát, József Ferenc főherceget katonai szellemben neveltette József főherceg, nevelője Szentkereszthelyi Kratochwill Károly ezredes volt. A kis főherceg rendkívül eszes ifjú, aki szorgalmasan, lelkiismeretesen végezte tanulmányait; mesterien kezeli az ecsetet, gyönyörű képeket fest. Minden évben a budai Ferenc József-intézetben magánvizsgát tett, ugyanott letette az érettségi vizsgát. Azután egy évig az egyetemet hallgatta, majd kitüntetéssel tette le a jogi fakultáson a két alapvizsgát. Közbe pedig a cs. és kir. hadapródiskolában és a Ludovika Akadémián végezte katonai tanulmányait. József Ferenc főherceg számára Papp-Váry ezredes, akadémiai parancsnok tizenkét tagból álló díszszakaszt válogatott ki a legcsinosabb és legerősebb származású akadémikusok közül. A kis csapat minden nap a főherceggel gyakorlatozott, előbb ők mutatták be a katonai gyakorlatokat, amit azután József Ferenc főherceg egymásután többször ismételt.

Hrusztek Ernő százados, akadémiai segédtsízt bizony többször megismételtette a kis szöke József Ferenc főherceggel a nehezebb gyakorlatokat: kérném még egyszer, Fenség!

A főherceg barátságosan beszélgetett az akadémikusokkal, kitüntette őket megszólításával, meghívta a fiúkat a főhercegi palotába, ahol megmutatta nekik szobáit, kedvenc könyveit, rajzait, festményeit, lovait, az istállókat stb. Elfogulatlanul, kedvesen társalgott díszes csapatának tagjaival a kis főherceg és nem szerette, ha minduntalan Fenségnek szólították.

Egy alkalommal 1914 június 15-én megjelent József főherceg a fiával, József Ferenc főherceggel a Ludovika Akadémia tornaünnepélyén. Az ifjú főherceg az akadémikusok kincstári dolmányát viselte a dupla arany stráffal és gombokkal. A fenségeket az Akadémia tisztjei élén a parancsnok fogadta, aki elkísérte a főhercegeket a számukra felállított dízsátorig. Megkezdődött a verseny. Felvonultak az akadémiai növendékek, a versenyzők és József Ferenc főherceg tizenkéttagú dízscsapata. A kis csapat feszesen lépkedve, oldalt nézve a főhercegi páholy felé, tisztelgett fenséges parancsnokának. A két főherceg feláll és így viszonozza a tisztelgést. A csapat már-már elvonul előttük, József főherceg leül, József Ferenc főherceg még mindig áll, kezét sapkájához emelve hosszasan tiszteleg dízscapatának . . .

A főhercegek a verseny végéig érdeklődéssel szemlélték annak lefolyását. Az ugratásnál Gyergyóditrói Siklody István akadémikus — most a 10. honvédhuszárezred főhadnagya — az egyik akadálynál lebukott lováról. A fenségek a kórházban meglátogatták és megnyugodtak, mikor látták, hogy a homlokán csak egy kissé sérült meg. Majd kezet fogtak vele és az intézet tisztjeivel és elbúcsúztak.

József Ferenc főherceg huszadik születésnapján, 1915 március 28-án, mint zászlós vonult be a II. Vilmos német császárról elnevezett 7. császári és királyi huszárezredbe, ugyanakkor az aranygyapjas-rend lovagja lett. Néhány nappal előbb, 1915 március 15-én, volt dízscapatának tagjai hadnagyok lettek.

Roppant kedves epizód játszódott le egyszer a kiskrakeri gyakorlóterén. Fivérem, — aki a Ludovika Akadémián József Ferenc főherceg dízscapatába tartozott — századparancsnoki minőségben parancsokat osztogatott. Mellette

állott egyik bajtársa, aki bizonyára még látásból sem ismerte József Ferenc főherceget. Arra lovagol épen a főherceg. A hadnagy hangosan így szól fivéréhez: nézd csak Zoltán, ez a kis zászlós még csak nem is tiszteleg nekünk 5

Fivérem nevetve feleli: hiszen ő József Ferenc főherceg!

Meghallja ezt a kis főherceg és odaugrat hozzájuk, a hadnagnak feszesen tiszteleg, aki zavarában bocsánatot kér. A főherceg mosolyogva kezét fog fivérémmel és így szól hozzá:

— Kár volt megmondani, hogy ki vagyok!

Nemsokára József Ferenc főherceg az egyik menetszázaddal az orosz frontra ment, ahol már századparancsnok volt, majd 1915 augusztusban hadnagy lett és 1916 novemberben főhadnaggyá nevezte ki a király. Kítüntetései: a hadi-ékitményes 3. oszt. katonai érdemkereszt, a Signum laudis, a II. oszt. német vaskereszt és két török hadi kítüntetés.

A főherceg itthon is sűrűn szerepel, többször képviselte királyunkat képkiallítás megnyitásán, körmeneten, azután a Szent István templom százéves fennállásának napján tartott ünnepi istentiszteleten és megjelent ezredtársának, az 1915 június 26-án hősi halált halt Fraknoi és Galánthai Esterházy Pál gróf cs. és kir. kamarás, főrend, 7. Vilmos huszár kapitány lelkiüdvéért bemutatott gyászistentiszteleten 1915 július 3-án a ferencrendiek templomában.

A főhercegi pár második gyermeke, Zsófia főhercegnő, nevelőnője kíséretében az István-úti Erzsébet-intézetet látogatta, ahol tanulmányait végezte. Őt is ismeri egész Budapest. Fenséges édesanyjával, Augustza főhercegasszonnyal megjelent a Nemzeti Áldozatkészség Deák-téri lovasszobrának leleplezésén és a Margitszigeten a Vöröskereszt-napon is résztvett, a katonáknak szeretetadományokat osztogatott. Az esti órákban néha megjelennek a fenségek a Gizella-téri Gerbeaudban is. 1917 március 11-én Őfelsége Zita királyné Zsófia főhercegnőt 18-ik születésnapja alkalmából csillagkeresztes hölgyé nevezte ki.

Egy alkalommal Augustza főhercegasszony megjelent Zsófia főhercegnővel a Mozgókép-Otthon palotájában, hogy a tiszteletükre rendezett mozielőadást végignézzék. Ezalatt nagy tömeg gyülekezett össze a Teréz-körúton, s mire a főhercegnők beszálltak az udvari fogatba, lelkesen megéljenezték őket. Egy asszony előre furakodott és hangosan így szólt:

— Meg kellett végre egyszer látnom ezt a jóságos főhercegasszonyt! Bár sok ilyen volna!

Majd egészen Zsófia főhercegnőhöz fordulva, így folytatta:

— Hogy a jó Isten áldja meg ezt a gyönyörűséges princeszt is. A szeméből is látom, hogy akkurát olyan jószívű lesz, mint az édesanyja . . .

Zsófia főhercegnő boldogan mosolyogva szállt fel kocsijába és az autó meg a fogat az utca környékét ellepő nagyszámú közönség éljenzése közt elvitte a fenséges vendégeket.

Máskor ismét a Mozgókép-Otthon elé érkezett az udvari autó. Décsi Gyula igazgató a főhercegnők fogadtatására megjelent és bocsánatot kért, mert ugyanarra az időre — egy vasárnap délelőtt 1916 májusában — átengedte a mozi helyiségét a margitszigeti bakfis-nap rendezőségének, már együtt is volt az ezer bakfis. A fenséges asszony úgy oldotta meg a gordiusi csomót, hogy az előadást nézze végig az ezer bakfis is és azután tartsák meg a gyűlést. Boldogan tapsolt az ezer bakfis és Zsófia főhercegnőt éljenezve ünnepelték, az ezeregyedik bakfist..

László főherceg Kovalik és Schäffer tanárok kíséretében szorgalmasan bejár a II. kerületi főreáliskolába, már a hatodik osztályba jár és az iskolatársai nagyon szeretik. Sokszor meghívja kis barátait a főhercegi palotába. Az iskola előcsarnokában a kis főherceg mellszobra áll, — amelyet Istók János szobrászművész készített — büszkén fognak a szoborra egykor a tanulók mutatni, dicsekedve mondják majd otthon: abba az iskolába járok, ahol László főherceg tanult. . .

Magdolna főhercegnő, a főhercegi pár legkisebb gyermeke, élénk, nevetőszemű kis baba, aki a Szent Szív zárdába jár nevelőnője kíséretében. Titokban elárulom, hogy babákkal szokott játszani és vígan szaladgál a tapolcsányi parkban. Közbe pedig kis pálcával köröket rajzol a homokba — ez a földgömb — azután egy pontra mutat a földgömbön és azt kérdezi nevelőnőjétől:

— Úgy-e, erre jár most az én papám? . . .

ID. JÓZSEF FŐHERCEG HALÁLA*

Fájdalmasan rendült meg Magyarország népeinek szíve 1905. június 13-án délelőtt. Híre jött Fiúméből annak, hogy hajnali hat órakor József főherceg visszaadta nemes lelkét teremtőjének — meghalt. Könnyes szívvel, sajtó lélekkel gyászlobogókat tüztek ki a házak ormaira. Fekete gyász borította el az országot, meghalt József főherceg, a magyarság igaz barátja. Pedig nem érte váratlanul a nemzetet a csapás. Az orvosi tudomány megállapította tehetetlenségét a végzetes kórral szemben, előkészítette az embereket a csapás eljövetelére. És mégis reménykedtünk, csodát vártunk, s mikor a csoda nem érkezett el: hangosan jajdult fel a fájdalomtól Magyarország népe.

József főherceg hosszú ideig volt beteg. 1904. novemberében szélhűdés érte, melyet erős szervezete nem bírt legyűrni. A főherceg azonban bízott szervezetének erejében és elhagyta a betegszobát. 1904. év végén leutazott Fiúméba, de ott januárban kiújult a baja, amely olyan erővel lépett fel, hogy 1905 január 5-én Budapesten halála hírét közölték. A hír, az ország őszinte öröme, korai volt. József főherceg állapota válságos volt ugyan, de szerető hitvesének odaadó ápolása elűzte ágya mellől a halált. A hitvesi szeretet csodákat műveit. Klotild főherceggasszony éjt-napot egygyé téve virrasztott a nagybeteg főherceg mellett és hamarosan híre érkezett, hogy a főherceg állapota jobbra fordult.

Sajnos, ez csak átmeneti javulás volt. Húsvét után ismét rosszabbodott József főherceg állapota, aki akkor próbálta utoljára, hogy bírják-e még a lábai, s ettől fogva

* Ortutay: „*Id. József főherceg.*” c. munkájából.

vagy ágyban, vagy egy széles, kényelmes, karos chaise-longueon pihent.

Ezután sűrű egymásutánban váltakozott az állapota. Egyik nap jobban volt, a másik nap ismét olyan súlyosra fordult az állapota, hogy a legrosszabtól lehetett tartani. Június tizedike körül váratlanul és hirtelen erőhöz kapott a betegség és hogy a katasztrófa el ne maradjon, szív-elyengüléssel komplikálódott az állapota.

József főherceg, amennyire erőbeli állapota megengedte, utolsó percig dolgozott. A honvédség ügyeivel foglalkozott mindvégig.

Tizenegyedikén állapota válságosra fordult, annyira, hogy Kiselják dr. háziorvos szükségesnek tartotta ezt közölni Klotild főhercegasszonnyal. Megdöbbenve fogadta a hírt a fenséges asszony, de fájdalomra némi enyhülést hozott a pápa áldása, amely a rossz hír vételének napján érkezett meg Fiúméba. A főherceg állapota egész nap változatlanul súlyos volt és így a főhercegasszony lelkészt hívatott, aki megáldoztatta a nagybeteget.

A katasztrófa előtt való napon, június 12-én József főherceg korán elaludt. Láza nem volt, az álma is nyugodtabbnak látszott és ezért hűsége felesége éjfél tájban eltávozott a betegágy mellől és nyugalomra tért. Alig szenderedett el, az egyik betegápoló felkeltette és jelentette, hogy a főherceg aggasztóan rosszul van. A főhercegasszony és két leánya, Mária Dorottya és Erzsébet főhercegnők lesiettek a betegszobába.

A betegápoló jelentése megdöbbentő valóság volt. A főherceg eszméletlen állapotban feküdt az ágyán és agonizált. Telefonon értesítették Kiselják dr. orvost, aki félőtkor érkezett meg a beteghez. Injekciókat adott a főhercegnek, de élesztési kísérletei eredménytelenül maradtak. A gyilkos kór megörölte József főherceg ellenálló képességét és hat óra huszonöt perckor a nagybeteg felett úrrá lett a halál.

Fiúméban gyorsan elterjedt a halál híre, ami nagy szomorúsággal töltötte el a várost. A hivatalokra és középületekre feltűzték a fekete gyászlobogókat, amelyek szomorúan lengedeztek a nyári szélben.

A főhercegi család távollevő tagjait táviratban értesítették a katasztrófa megtörténtéről, s azok sietve utaztak

Fiumébe. Az uralkodót is értesítették, aki azonnal megtette a temetés iránt szükséges intézkedéseit.

József főherceg holttestét a Giuseppe-villa nagytermében ravatalozták fel. Négy napig volt ott a főherceg holtteste. Tizenhetedikén reggel hat órakor Martinék fiumei plébános beszentelte a holttestet, amelyet azután érc-koporsóba zárva kivittek az állomásra és hét óra tíz perckor induló különvonattal Budapestre szállítottak. Este fél kilenckor érkezett Budapestre a gyászvonat. Az állomás épületének egyik elkülönített termében Kanter Károly apát, udvari plébános, nagy papi segédlettel beszentelte a koporsót, s azt azután a Szent István kápolnába vitték, amely a gyász mélységes pompájával volt ellátva. Az egész kápolna feketével volt bevonva, a padokat is fekete lepel takarta. A közönséget június 18-tól másnap délig bocsátották a ravatalhoz.

A király a temetésre Budapestre utazott és vasárnap délután részvétlátogatást tett Klotild főherceggasszonynál, hétfőn délelőtt pedig az elhunyt főherceg ravatalánál jelent meg. A ravatalnál áhítatosan imádkozó József főhercegreh ez így szólt:

— Szomorú esetre jöttem. A sok szenvedés után mégis bekövetkezett.

Ifjú József főherceg szemeit elborította a könny, a felség magához ölelte és háromszor megcsókolta.

A temetési szertartás előkészületeinek megtétele végett délben elzárták a ravatalt a közönség elől. Pontban négy órakor érkezett meg a király, amikor azután Majláth Gusztáv gróf erdélyi püspök, Kohl Medárd és Batthyány Vilmos gróf püspökök megkezdték a gyászszertartást. Utána a lakájok felemelték a koporsót és bevitték a sírboltba, ahol a püspökök újra beszentelték.

Másnap a Szent István kápolnában Várossy Gyula székesfehérvári püspök gyászmisét mondott József főherceg lelkiüdvéért. A négy abszolutóriumot Széchenyi Miklós gróf, Kohl Medárd, Batthyány Vilmos gróf és Fischer-Colbrie Ágost püspökök tartották.

József főherceg földi maradványai ott nyugsznak a nádori család sírboltjában, de szelleme itt lebeg közöttünk, vigyáz reánk, segít bennünket, emléke itt él szívünkben és soha el nem múló hálás szeretettel gondolunk rá. Nagy

fájdalmában a magyar nemzet a fiatal József főhercegen találta vigaszát, aki épen úgy szeret és becsül bennünket, mint áldott lelkű édesapja. Ő is fárad, dolgozik értünk, szeretettel teljes a szíve irántunk és segít tovább építeni azt a Magyarországot, melynek újjáalakításában boldogult nagyapja és édesapja oly tevékeny részt vett. A magyar lélek hálás szeretete övezze őt és fenséges családját áldásos munkájáért. . .

JÓZSEF FŐHERCEG A HARCTÉREN

1914 július 26-án kitört a háború. Mikor mint egy dübörgő orkán, végigzúgott az egész világon a háború híre, s amint megszólaltak a háborúra hívó harsonák szerte az országban, felpattant a budai várpalota kapuja, József főherceg az első lázas napokban sietett a hadsorakozók közé. Nem használt semmiféle rábeszélés, nem ismert más kötelességet, csak azt, ami minden magyar embernek — legyen az főherceg, vagy egyszerű ember — egyaránt a legszentebb kötelessége: a haza védelme. Lelkes honfi volt, akkor is a szívére hallgatott, mikor elhatározta, hogy a haza védőinek lelkes táborába áll.

Kívánságára csakhamar a frontra vezényelték és pedig a szerb harctérre. Útja valóságos diadalmenet volt. A fenség O-Pazuában szállott ki a vonatból divíziójával, a 31. budapesti hadosztállyal. Vezérkari főnöke ebben az időben Vogt Waldemár alezredes volt, József főherceg ekkor már altábornagy volt. Szerbia elleni offenzívánkkal kezdődött a háború. Szerbia provokálására hadüzenettel kellett válaszolnunk. A hadüzenet után Belgrád bombázásával kezdtük meg Szerbia ellen hadműveleteinket, az offenzívát azonban nem ezen a ponton indítottuk meg, hanem a Duna mentén. Potiorek tábornagy, balkáni haderőnk főparancsnoka, Bosznia felől a Lesnica és Loznica közötti vonalról kezdte meg a támadást és ezzel egy időben Sabácnál is átkeltünk szerb területre. Ezekben a harcokban, melyek rendkívül véresek voltak, résztvett József főherceg hadosztálya is.

Szeptember elején József főherceget az orosz frontra vezényelték, ahol minden harcban résztvett, buzdította katonáit, bátorságot öntött beléjük szép szóval, lelkesedéssel. A grodeki csatában József főherceg hadteste, — a budapesti IV-ik hadtest — egymagában 5000 foglyot ejtett és 40 ágyút zsákmányolt. A budapesti hadtest keretében harcolt József főherceg hadosztálya is, amely augusztusban még a szerb haderő ellen küzdött. A fenséges parancsnok győzelemről-győzelemre vezette katonáit, egyik ütközetet a másik után nyerte meg, véresre verve az ellenséget.

Királyunk csakhamar lovassági tábornokká nevezte ki és az első osztályú vaskoronarendet a hadiékítménnyel adományozta József főhercegnek, a 31. gyaloghadosztály parancsnokának az ellenség előtt tanúsított »vitéz és sikeres magatartása« elismeréséül. József főherceg kitüntetése öröm volt nekünk, mert hiszen lelkünkben mi már régen kitüntettük. Megszerettük a polgári életben, de most megtanultuk becsülni a csatatéren, mint kitűnő katonát. A háború első legendája az ő alakja köré fonódott, amikor a mi nagy háborúnk első tűzkeresztsége idején, Sabác bevétele után, kezdtek hazaszállingózni a katonák. Előbb a déli harctéren volt lent hadosztálya élén, azután az északi harctérre ment fel és már sok-sok ütközetben vett részt.

A sabáci harcokból hazatérő harcosok beszéltek először József főhercegről. Az ő mesélő szájukból tudta meg az ország, hogy József főherceg katonának vitéz, embernek bátor és szegény bakának legjobb bajtársa a háborúban. Csodákat mesélnek katonáink arról, hogyan élt, lelkesített és rajongott József főherceg a csatatéren. Mindig a legénység körében tartózkodott, azzal étkezett és azzal aludt. Mikor a Száván keltek át a 44-esek, az egyik csónakban ott volt József főherceg is. A szerbek golyói röpködtek körülötte, éles dörrenések csattantak el . . . A túlsó partról ezalatt hangos hurrá-kiáltások hangzottak és hirdették a támadók sikereit. 1914 augusztus 12-én délután már benn voltak Sabácban a főherceg katonái, de ő és hadosztályának három ezrede augusztus 17-én éjjel a hajóhídon át vonult be Sabácsba.

Hadiparancsa, melyet Sabác megvétele után a legénységhez intézett, egy rajongó költemény.

József főherceg altábornagy, hadosztályparancsnok a Szerbia ellen küzdő 44. gyalogezred katonáival napiparancsban az alábbiakat közölte:

»Mély megilletődéssel vettem részt a 44-esek dicső előnyomulásában, amint a Száván átkeltek. Láttam őket sűrű golyózáporban hősi módon, félelem nélkül kötelességükhöz híven előremenni. Tudtam, hogy ők példás katonák, de ma meggyőződtem róla, hogy ők a szó legszebb értelmében hősök. Tisztek és legénység egyaránt. Mindegyikük példát szolgáltatott nekünk, melyhez hasonló a történelemben ritkán fordul elő, olyan példát, amelyet követnünk nekem és összes alárendeltjeimnek dicsőséges lesz.

Fájdalommal eltelve gondolok az elesett hősökre, kiket Isten és a történelem babérral fog övezni. Minden egyesnek halála olyan mélységes fájdalommal tölti el szívemet, mintha forrón szeretett tulajdon gyermekem lett volna és emlékük örökké élni fog lelkemben. A Mindenható Isten kegyelmébe ajánlom őket!

Negyvennégyesek! Dicső hősök! Édes fiaim! Valamennyiteknek kézzsoritásomat küldöm a legfelsőbb hadúr nevében és megköszönöm Nektek, hogy hősiességekkel a hazának dicsőséget és a hadseregnek hírnevet szereztek. Egész hadosztályom örömmel és megilletődéssel köszönt Benneteket és végtelenül büszke vagyok rá, hogy Veletek küzdhetek tovább. Őszinte hálával és ragaszkodással küldöm Nektek szerencsekívánataimat és kérem a Mindenhatót, hogy továbbra is oltalmazzon Benneteket, és zászlótokat további fényesen ragyogó győzelmekhez segítse!

JÓZSEF FŐHERCEG
altábornagy, hadosztályparancsnok.«

Amikor a Száván keltünk át és a szerbek gyilkos tüzelés alá vették csónakjainkat, az első csónakok egyikében ott volt József főherceg is, az átkelést ő maga vezette. Ott volt az ostromolt Sabácban és srappell zavarta meg az ebédjét. Ott élt együtt, bajtársiasan az egyszerű bakák között. A háború kényelmetlenségét nem cserélte fel kényelemmel, a háborúban nem volt kiváltságos személy: egy katona volt csak, egy katona a hazáért harcoló sok százezer és száz-

ezer közül. Csillagos éjszakákon a föld volt az ágya, a katonaborjú, a torniszter a párnája és sűrű köpenye volt a takarója. Mennyi vonzó emberi tulajdonság, mennyi szeretetreméltóság van ebben a pár cselekedetben. És az a legszebb, hogy a magyar baka mesélő szája úgy mondja el ezeket róla, úgy, amint ő maga látta és tapasztalta. József főherceg népszerűségét nem kellett a csapatokba beoltani. A népszerűséget gyártani sem lehet. Magától születik az, szinte akaratlanul, a cselekedetek hozzák magukkal. József főherceg népszerűsége így született és nőtt, gyarapodott Sabácon át, Máramaroson át, csaták tüzeiben kikovácsolódott. Hiába, a katonai fegyelem sok-sok melegséget megenged, megengedi a bajtársi szeretetet és a közkatona megbecsülését. Ezt csinálta József főherceg.

»Szervusztok gyermekek!« — ezzel köszöntötte reggelenként a katonáit, ha talpraugrott hajnalhasadáskor az édes katonáim után, mikor kint aludt a katonái között a táborban szabad földön.

»Jó reggelt, fenséges apám« — üdvözölték katonái.

Mikor József főherceg a háború kitörésekor a harcra ment, az itthon maradottak jó ideig nem tudtak egyebet felőle, mint azt, hogy délnek ment. Csak Sabác bevétele után hoztak róla hírt a sebesültek, olyan híreket, amelyeket nem lehetett meghatottság nélkül hallgatni. Ezeket a híreket elsősorban Augusztia főhercegasszonnyal közölték, akinek minden sebesülthöz ez volt az első kérdése:

— Nem tudja, hol az uram? Látta is talán? Nincs-e baja?

Ez is látta, az is látta. Látták égő város utcáján, látták golyózáporban és a srápnellek gyilkos tüzeiben. Aki a sabáci harcokban veszedelmes helyre került, az feltétlenül találkozott József főherceggel, amint embereit buzdítva, velük lelkesedve, érettek aggódva járta a csata térségeit. Seregét mindenütt győzelemre vezényelte, győzelmekre, amelyek a szerb háború legszebb lapjaira maradnak feljegyezve. 1914 augusztus 18-án kezdődött meg az offenzíva. A 31. divízió Pricinovic felé kezdte meg a támadást. Akkor még nem ismerték a lövészárkot, a katonák állva — szabadon kitéve az ellenséges tüzelésnek — rohantak előre. Amikor az égő Pricinovicba bevonultak, közöttük természetesen József főherceg, akit a katonák örömmámorukban a vál-

lukra emeltek. Este nagy zivatar keletkezett, a fenség az éjszakát egy vizes árokban töltötte, ott érte a reggel, mikor a szerb srappnell előtte pattant el és a golyók az előtte álló ordonánctiszt, Scheuer Róbert hadnagy lovát ölték meg . . .

Azután, hogy más feladatok északra szölitották, fájó szívvel búcsút kellett mondania annyi igaz siker színhelyétől. Ám a főherceg az északi orosz lavinával szemközt is megmaradt annak, aki délen volt: győztes hadseregarancsnoknak, igaz katonának, aki magát sem kíméli éhségtől, fáradalmaktól és aki valósággal atyai jósággal viszonzza katonáinak feléje szálló rajongó szeretetét. Hogyisne rajonganának érte katonái, mikor közvetlen tanúi annak, hogy József főherceg mint utasít el minden kísérletet, mely az ő kényelmét akarja szolgálni, mint járta meg katonáival a Kárpátoknak hótakarta úttalan utait, gyalogolva éjjel és nappal, harcolva szüntelenül nyolc napon keresztül, míg a legmagyarabb főhercegnek sikerült Szent István koronájának területéről kiűzni a betolakodott ellenséget. És ezt megelőzően a győztes oroszországi úton, majd később a galíciai harcokban, amikor 1914 október 20-ig a főherceg csapatai tízezer oroszot fogtak el, 20 ágyút és 8 géppuskát zsákmányoltak. A fenséges úr arra az átkarolásra célozva, melyet a Kárpátokban ő hajtott végre, ezt írja egy magánlevelében:

— A muszka nem szereti a magyar bakák ölelését és szalad hátra!

József főherceg október végéig harmincnégy harcos napot élt át. Harmincnégy napot, amikor körülötte szüntelenül dörögtek az ágyúk, csapkodtak a kartácsok. Átélté pedig e véres eseményeket közvetlen közelségben, nem egyszer a legveszedelmesebb helyzetben. Csoda, hogy egyik-másikból megmenekült. Csapatai páratlan hősiességgel harcolnak. Ebben a magyar vér ragyogó virtusa mellett bizonyára nagy része van annak is, hogy József főherceg igaz magyar ember. A katonáknak a vezérük ad példát a lelkesedésben, a nélkülözések elviselésében és a halálmegvetésben.

Így történt, hogy József nádor unokája igazi magyar népszerűsége tett szert a csapatoknál. Az északi harctéren egy egyszerű kis parasztházban volt a hadiszállása, ahol együtt lakott a törzskarával. Kora reggel már talpon volt, egész nap lázasan folyt a munka, parancsokat osztogatott,

parancsőrtsztek jelentését hallgatta meg, új vezérkari főnökével, Eisner-Bubna Vilmos alezredessel tanácskozott. Esténként, mikor már mindenki lepihent, az ő ablakai még mindig kivilágítottak a sötét éjszakába. Éjfélig is dolgozott lelkiismeretesen a lámpa halvány fénye mellett.

Közbe még arra is ráér, hogy a legénység kérését teljesítse, ha egyik-másik megsebesül, ajánló levelet küld vele a kórház parancsnokságához, abba a városba, ahol a katona hozzátartozói laknak. Ha kérnek tőle szabadságot, — ami nem csupán tőle függ — azt is elintézi. Előfordul, hogy pénzadományokkal segíti őket, ezeket és ezeket osztott már szét hősei között, akik végtelenül hálásak páratlan bőkezűségéért. Megtörténik akárhányszor, hogy a fenséges úr titkára által küldet egy-egy bakjának 2—3 ezer koronát. Máskor a bénáknak, rokkantaknak ajándékoz 5—10 hold földet az uradalmaiból. Sőt katonai fizetését is a hősei között osztja szét. Csendesen szokta mondani, hiszen az csak természetes, hogy mindazt, amit katonáéktól kap, a katonáinak ajándékozza, neki mindene megvan, teljes ellátása, legyen hát a parancsnoki fizetése az ő vitéz hőseié. . . Ismeri az összes katonáit névről, melegen érdeklődik családjuk, hozzátartozóik iránt. Így nagyon természetes, hogy a katonák legendákat szőnek róla.

József főherceg katonáinak nemcsak vezetője, hanem atyai jóakarója is. A háború hihetetlen fáradalmait veleszületett bátorsággal osztja meg derék honvédeinkkel és népfelkelőinkkel. Közöttük és csakis nekik él, példaadójuk a kötelességteljesítésben és a bajtársi testvériességben egyaránt. Katonái imádják, s ő imádkozik minden egyes katonája sorsáért. Egyesül benne mindaz a katonai és emberi tulajdonság, amelynek révén a magyar katona, a magyar nemzet a népek tusájában azt a helyet foglalta el, amely méltán megilleti.

De beragyogja alakját nemcsak a katonáinak, hanem az egész magyar népnek rajongása. A lövészárkok labirintusában él a háború kitérőse óta, még pedig levetve az udvari etikett köntösét, hogy minden egyszerű magyar közlegény is könnyebben megtalálhassa jószágos szívét. A magyar társadalommal való együttélése apai és nagyapai hagyomány, amelyet igaz szeretettel ápolt minden al-

kálómmal. Magyarországon való állandó tartózkodása, az egész fenséges családnak magyarsága már a békében is különös szeretetet, népszerűséget és hálát váltott ki a magyar közönségből. De az az atyai gondoskodás, az az emberi gondolkodás, s az az igazi magyar érzés, amivel minden magyar katonáját körülveszi, ahogyan gyámolítja őket minden ügyes-bajos dolgukban, s vigasztalja őket bánatukban, örök időre bevészte nevét a magyarság szívébe.

1914 november 28-án vette át József főherceg a VII. hadtest vezetését Sztrópkón.

Abból az alkalomból, hogy József főherceg a temesvári VII. hadtest parancsnoka lett, egy év múlva a következő imádsághoz hasonló hadtestparancsot adta ki a fenséges tábornok:

»Ma egy esztendeje, hogy Ófelsége legmagasabb kegyéből a VII-ik hadtest vezetésével megbízatván, annak parancsnokságát a Kárpátokban átvettem. Irántatok érzett hálátel szívvel tekintek vissza együttműködésünk hosszú és nehéz idejére. Hónapok leghevesebb tusai, győzelmes harcai, amelyeket az én hősiességem oly páratlan kötelesség-érzettel és önfeláldozással küzdött végig, a csodálatraméltó szívósság, amellyel Ti mindnyájan a nélkülözéseknek sokszor kimondhatatlan szenvedéseit és a kárpáti télnek minden viszontagságait elviseltétek, oly tények, amelyeket dicső szavakkal méltányolni alig lehet. Örökké dicső lapjai lesznek e háború történetének. A Kárpátokban megtört a hatalmas oroszok ereje. A Ti érdemeitek ép oly halhatatlan a győzelmes előnyomulásban, mint azon bajtársainké, kik most már messze az orosz birodalom belsejében állanak! A kárpáti óriási harcok nélkül nem jöhetett volna soha létre sem Gorlice, sem a további előnyomulás. Minket kivontak a diadalmenetből és egy újabb kárpáti feladat elé állítottak, amely amannál lényegesen nehezebbnek bizonyult. Reánk bízták, hogy feltartóztassuk a hitszegő szövetségesnek egész haderejét, elvéreztessük arcvonalunk előtt és ha majdan sikerül, megtoroljuk árulását. Valóban tisztességes megbízatás, hiszen arról van szó, hogy a világ legrettenetesebb tüzérségi tüzét kiálljuk. Ezt reánk zúdítani értették a hitszegők. De egyben mégis csalatkoztak. A doberdói hősök ércfalára

találtak. Oly hősökre, kiknek párja nincsen. Katonák! Ti ismertek engem és én ismerlek Benneteket. Tudom, hogy az ellenség erejének meg kell törnie és meg is fog törni a Ti vitézséteken. Ti pedig tudjátok, hogy én testemmel, és lelkemmel Veletek vagyok. Veletek vagyok, akiket nehéz, de dicsőségteljes év folyamán elválaszthatatlanul a szivembe zártam és akikhez engem széjjel nem szakítható, a síron is túl kísérő kötelékek fűznek! Kegyeletteljes mély tisztelettel és a gyásznak őszinte érzetével gondolok ama hősökre, akik a legtöbbet, életüket áldozták fel szent ügyünk érdekében. Vitéz katonák! A mai napon egész köszönetem, minden érzésem egy hő imában egyesül: »Isten, ki minket oly erősen összefűztél, vezess minket továbbra is, áldd meg fegyvereinket, áldd meg az én hűséges hőseimet és jutalmazd meg őket oly bőségesen, amint azt én nekik kívánom!« Fel új tettekre, — és Isten nevében győzni fogtok. Hazátokat megóvjátok a hitszegő rablóhadjáratától és kényszeríteni fogjátok őt egy reá nézve szégyenletes békekötésre. Örök szeretettel, törhetetlen ragaszkodással szívből köszönt Titeket hadtestparancsnokotok és hűséges bajtársatok

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

Annak a rokonérzésnek, amelyet József főherceg a háború eleje óta tanúsít a kaposvári 44. gyalogezred, a híres, vitéz »rossz seb«-bakák iránt, ékes bizonyysága a következő napiparancsa:

»Negyvennégyesek! Vitéz katonák! A háború elején négy hónapon keresztül sokszor volt alkalmam meggyőződni a negyvennégyesek hősiességéről, azoknak az időknek sok véres küzdelme és fényes dicsősége minden időre összefűz Veletek. Figyelemmel kísértelek Benneteket azután is és valamint akkor, úgy most is meg vagyok róla győződve, hogy ahol negyvennégyes áll, ott muszka, vagy más ellenség nem tör át. Úgy az állóharcban, mint akkor, ha előre kell mennetek, meg fogjátok verni az ellenséget. Sajnos, csak ritkán jöhetnek közéték, gondolataim, érzelmeim azonban mindig Veletek vannak. Isten áldjon meg Benneteket!

JÓZSEF FŐHERCEG.«

1916. november elején I. Ferenc József császár és király vezérezredessé nevezte ki József főherceget.

IV. Károly király és császár a trónralépése után az általa vezetett hadseregharcvonal parancsnokságát József főherceg vezérezredesre bízta. Kevés hír dobogtatná meg jobban minden katona szívét és kelthetne lelkesebb visszhangot Magyarország egész nyilvánosságában, mint ez. József főherceg, akit a legfőbb Hadúr kegye a győzelmes hadsereg egyik legfontosabb állásába helyezett, a császári és királyi tábori hadseregek legnépszerűbb hadseregpáncsnoka. Olyan tiszt, aki különös alaposággal végezte a csapatbizalmat iskoláját a gyalogságnál és a lovasságnál, de a háború iskolájában is olyan tapasztalatokat gyűjtött, amelyet hadseregvezetőink közül csak kevesen.

A háború kitörése előtt a főherceg a 31. budapesti gyalogos hadosztály élén állt. A hadosztályt ő vezette a háborúba. Mint ennek a hadosztálynak parancsnoka, szerezte az első szerbiai támadásnál az első babérokat. Ezt a támadást az északkeleti harcfront eseményei miatt kellett megszakítani. A győzelmes ostromot félbe kellett szakítani. A hadsereg azonban veretlenül és teljes rendben vonult vissza. Hogy ez így történhetett, ez József főhercegnek, aki hadosztályával a visszavonulást fedezte, sajátos külön érdeme. Sabác már az ellenség tüzeiben volt, amikor maga a főherceg még a városban időzött, rendelkezett, parancsokat osztogatott. A második hadsereggel összeköttetésben a negyedik hadtest, amelyhez a 31. hadosztály tartozott, a második lemergi csatában is résztvett. József főherceg csapatai ellenállhatatlan lendülettel vonultak Sambor ellen és a harcoló hadseregek nagy könnyebbséget szereztek. Közben az oroszok átcsoportosították hadseregeiket és megindították a legfontosabb támadást Porosz-Szilézia ellen, amelyet csak gyenge német erők védelmeztek. A megerősítésükre siető haderők között ott volt József főherceg hadosztálya is.

Mikor hőtendorfi Conrad báró, vezérkari főnök az egész hadsereget a Kárpátokba rendelte vissza, pár nap múlva a porosz határra tették át a csapatokat. Ezen csapatok között volt József főherceg divíziója is. Az előnyomulás kelet felé történt. A fenség a hadosztály élére állt és mentek

trén és enivaló nélkül 20 órán át. Az út igen fáradságos volt; mikor másnap reggel Popowba értek, új parancs jött: azonnal tovább! A főherceg, aki együtt gyalogolt bakáival, — saját felelősségére — pihenést rendelt el.

Én velük mentem — mondotta — és tudom, hogy a menetelést nem bírják tovább. Ha tehát nem akarjuk hosszú időre harcképtelenné tenni az egész hadosztályt, úgy pihentetni kell őket. . .

Azoktól a véresen komoly napoktól, amikor a főherceg hadtestével Homonnánál szembeszállt az oroszokkal, — aki egész erejével ki akarta erőszakolni a Magyarországra való benyomulást — az Isonzónál megvívott kilencedik csatáig és Csernovic visszafoglalásáig olyan katonai pályát tett meg a főherceg, amelynél nehezebbet és felelősséggel teljesebbet, de dicsőségebbet is nehéz elgondolni.

József főherceg hadteste a III. hadsereg jobbszárnyán harcolt a limanovi offenzíva után, s az oroszokat átvetette Duklán. A főherceg előrement autóján a támadó rajvonalakig, a galoppban vágató útegekkel együtt maga is elment az orosz tömegek felé. Ekkor tanulták meg a katonák, hogy hogyan kell jó fedezéket készíteni, József főhercegnek egyik legnagyobb gondja volt arra, hogy a bakái ezt jól megtanulják. Megtörtént többször, hogy meglátogatta a fiait a rajvonalba, egyszer nagyot néztek a szegedi 46-osok, mikor vitéz főhercegüket messze a rajvonaltól látták. Amikor a hadseregszárnyát veszedelem kezdte fenyegetni, meg kellett állnia. Ezzel kezdődött az első kárpáti tél legkeményebb korszaka, amely az orosz hadseregnek félmillió emberébe került, s amelyben a VII. hadtest az események legforróbb pontján harcolt. Kimondhatatlan fáradalmakkal állt őrt a hadtest és megakadályozta az oroszoknak Magyarországra való betörését.

1915 január végén a VII. hadtest 26 kilométeres frontot védett. Óriási fáradalmakkal és nehézségekkel küzdöttek katonáink. Hajszálakon függött országunk sorsa. De József főherceg nem csüggedt soha, mindig bátorította és lelkesítette katonáit. A fenség hadiszállása Minyevágásán volt ebben az időben. Itt látogatta meg először férje csapatait Augusztia főherceggasszony, aki gazdag ajándékokkal halmozta el a katonákat. 1915 március végén Kelesére tette

át a hadiszállást József főherceg, itt ünnepelte meg huszonöt-éves katonai jubileumát április 26-án.

Ezekben a hosszú téli hónapokban a főherceg nemcsak a katonákra, hanem a hadterületen lévő polgári népességre is kiterjesztette figyelmét és atyai gondoskodását. Ő maga is nagy szervező tevékenységet fejtett ki, mindenütt segített és rendet teremtett. Ahol csak tehetett, enyhítette a kárpáti tél borzalmas kegyetlenségét. Mikor aztán 1915 májusában megkezdődött az offenzíva, a főherceg a Sanoknál tervezett lökés irányába vezette csapatait. A szónak a legvalószínűbb értelmében a csapatai előtt járt, sőt Bukovszkánál egyszer a legelső rajvonnal előtt.

Közben a hitszegő Olaszország megüzente a monarchiának a háborút, s a boldogult Ferenc József császár és király, aki élénk örömmel figyelte a főherceg tevékenységét, reá bízta az ország megvédésének szervezését Felső-Karinthiában. Ezt a feladatot is kipróbált ügyességével oldotta meg a főherceg, s a magyar Alföldről való derék katonái a régi szeretettel és lelkesedéssel követték őt a magas hegyek közé. A szervezés befejezése után a főherceg hadteste a Doberdó fensíkjára került, ahol megállította az olaszok Trieszt felé tartó útját. Az első Isonzó-csatában nem vett ugyan már részt, a következő nyolc csatában azonban ott harcolt és úgy harcolt, hogy az egész világ szeme bámulattal szegeződött az ő csodálatos, minden akadályt leküzdő vezetésére. Meglátszott itt egész valóságában, hogy a fensík védőinek szíve milyen forró szeretettel dobog a főhercegért. Ezt a magyar katonáktól — akik József főherceg birtokairól származnak és vezérüket még a béke idejéből ismerték — nem is lehet csodálni. A főherceg azonban a legkülönbözőbb osztrák nemzetiségekből való katonák szeretetét és ragaszkodását is megnyerte, s a boszniai és hercegovinál csapatok is hasonló érzésekkel voltak iránta. A főherceget nemcsak magyar katonái szólították »József apánk«-nak, többi katonáinak is, bármilyen nyelvet is beszéltek, az volt. A fensík szegényes községeiben is megnyerte az ott maradt lakosság vonzalmát csendes jótékonyásával.

Kiváló szervezőképessége a hónapokig tartó állóharcban teljesen kifejlődhetett. Az orvosi tudomány iránt való rendkívüli érdeklődésénél fogva az egészségügyi szolgálat

ágaiba is beleavatkozhatott. Amit ő és Augusztia főherceg-asszony a sebesültek és betegek egészségének gondozásában a háború folyamán tettek, örökre felejthetetlen marad. De nemcsak a katonáiról, hanem otthonmaradt hozzátartozóikról is valóban atyai módon gondoskodott. Egyetlen kérés sem maradt teljesítetlenül, egyetlen özvegynek és árvának a könnye sem letörletlenül. Az emberek iránt való szeretetén kívül rendkívüli vonzódást érez a fenség a természet iránt is.

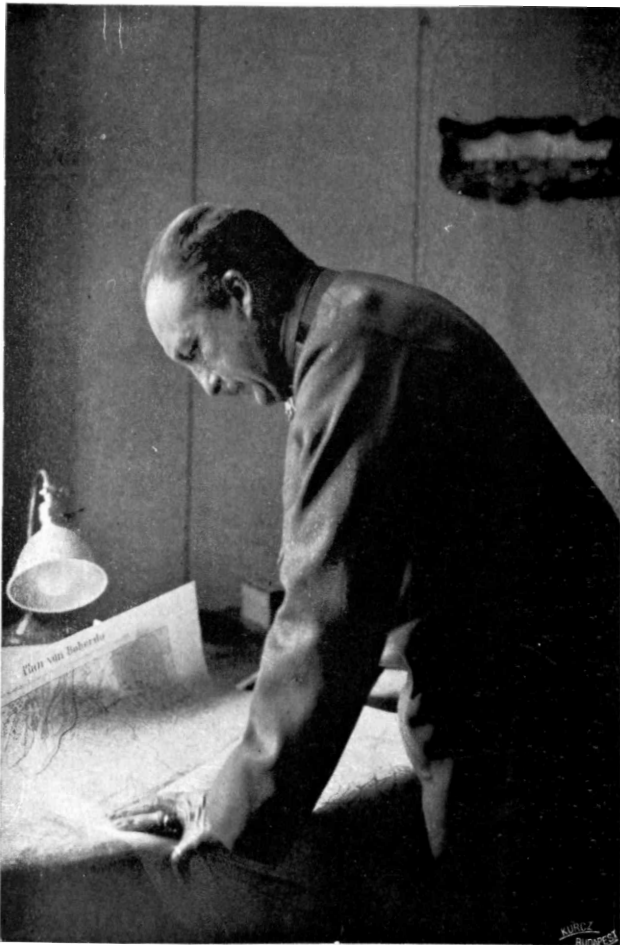
Boroevics hadseregpáncsnok szerint: »A Doberdót József főherceg és a magyar bakák védték meg.«

A fenség a hőseit a Doberdón is minden nap meglátogatta, a kíséretét fedezékbe küldte, de ő maga nyugodtan haladt a röpködő golyók között. Rendesen személyi adjutánsa, Erdődi Pálffy László gróf huszárkapitány kísérte az állásokhoz. Később megtiltotta, hogy tisztek kísérjék és egyedül haladt az úton, vagy a bakái kísérték hűségesen. A bakáknak persze nagy öröm volt, ha fenséges urukat vezethették, pedig ezek közül többen megsebesültek és kettő elesett.

Ausztria népei, akik szívüket Trieszt megvédőjének adták és a magyarok, akik mindig látni fogják benne a duklai szoros védelmezőjét, örömtől sugárzó arccal tekintenek a daliás parancsnokra, akinek lobogójához sok olyan győzelem hozzáfűződését kívánják, amilyenekben József főhercegnek része volt.

1916 őszén a császár és király József főherceget vezérezredessé és a Románia elleni hadseregharcvonal főparancsnokává nevezte ki, ez a kitüntetés a VII. hadtestet is illeti, amely fájdalommal látja szeretett vezetőjének távozását.

Szeptember első napjaiban a legfelsőbb Hadúr az erdélyi frontra küldte József főherceget; itt von Seeckt porosz generális lett a fenség vezérkari főnöke, aki Gorlicénél és Szerbia elfoglalásánál Mackensennek volt a vezérkari főnöke. Segesvárott volt őfensége hadiszállása, egy villa földszinti lakásában lakott; a másik oldalon von Seeckt német tábornok, vezérkari főnök, Say Viktor vezérkari alezredes, szárnysegéd, Erdődi Pálffy László gróf huszárkapitány, személyi adjutáns és dr. Bárczy István dragonos főhadnagy, parancsörtiszt szobái voltak. Az Isonzóról kerültek az erdélyi frontra és eleinte kissé furcsának találták, hogy a lakásban milyen kényelem van: fürdőszoba, kályha,

József főherceg lovassági tábornok
a Doberdó térképét tanulmányozna.
(1915 december.)

Balogh Rudolf felvétele.

szőnyeg, sőt még zongora is! A fenség nagyon szereti a muzsikát, sőt önmaga is lelkesen kultiválja a zenét, különösen Wagnert szereti, szűkebb családi körben otthon szokott is zongorázni.

Őfensége igen gyakran járt ki hadiszállásáról automobilon a frontra. Ami szabad ideje volt, azt az erdélyi fronton is a katonái között töltötte. Sok katonájával találkozott ott a főherceg; ahogy felismerte őket, kezet szorított velük és beszélgettek a kárpáti, az isonzoí csatákról. . . De legjobban örült, mikor azokkal találkozott, akikkel a háború kitörésekor együtt indult Szerbiába. Sok 44-es somogyi »rossz seb« bakát szólított meg a nevükön . . . »Nem emlékszel arra derék vitézem, mikor ott Sabácnál? . . .«

1917 tavaszán Marosvásárhelyre tette át hadiszállását József főherceg. A vezérkarához beosztott német tiszték is elragadtatással és csodálattal beszélnek róla, akinek kiváló hadvezéri tudását bámulják és rajonganak érte, — a nyílt gondolkozású, egyeneslelkű, melegszívű főhercegeért, aki minden egyes hős katonáját úgy szereti, mintha derék vitézeinek igazi atyja volna . . .

Hogy milyen rendkívül fontos feladatok jutottak József főhercegnek a háborúban, milyen katonai tudással oldotta meg valamennyit, arra kevés a magyar szótár; az a határtalan szeretet és ragaszkodás, amellyel a főherceg iránt minden egyes katonája viseltetik, szintén közismert, mert ő nemcsak parancsnokló generálisa a csapatainak, de odaadó híve és jóindulatú bajtársa minden egyes honvédnek, aki az ő nevével az ajkán indul a csatába, mint az oroszán harcol és könnyen, fájdalom nélkül hal meg, ha úgy adódik.

Szinte hihetetlen, milyen szuggesztív erővel hat a főherceg a csapataira, aki állandóan velük van és velük él és nem szeparálja magát tőlük semmiféle tekintetben sem. Kinn a harctéren a legexponáltabb tüzérségi állásokban csak úgy, mint a legszélsőbb lövészárkokban ő a bátrak legbátrabbika és személyes jelenlétével, a maga fékezhetetlen harci szenvedélyével és lángoló hazaszeretettel — amelyről majdan külön fejezetei szólnak a háborúnak — dönti el a mi javunkra nem egy csata ingadozó eredményét. Éjjel és nappal, fagyban és tikkasztó hőségben, mintegy — egészen váratlanul és majdnem könnyelműen tűnik fel a parancs-

nokló generális, a térképeitől elkerülten, már a kisujjában van az egész és nem csupán rendeletekkel, de élőszóval intézkedik, magyar szóval lelkesíti a katonáit a generális: József nádor unokája, a mi királyi hercegünk.

Ha azután rövid időre megszűnik az ágyúk gyilkos munkája és elül a fegyverek halálos zaja, József főherceg, míg a legközelebbi operációkat készíti elő, még egyszer elvonultatja agyában azt, amely eldőlt. És ott a kicsinyke szobájában sorakoztatja még egyszer a csapatait, a bátrakat és hősokeket, akiknek emlékezetét és érdemeit agyába vési, ő, aki látta őket tűzben, az életükkel adózva, most még egyszer szemlét tart felettük, hogy teljes elismerését a holtaknak és azoknak, akik élve maradtak, még egyszer dokumentálja. És aki József főherceg katonája, az a legközelebbi ütközetben feltűzheti mellére az érmet, amelyre a legutolsó csatában rászolgált. Valami csodálatos harmónia van e seregnél katonaság és parancsnok között, minden szív együtt és egyszerre dobog, tekintet nélkül arra, hogy az egyiket vezérezreduesi uniformis, a másikat csak a közlegény viharvert mundérja borítja. Látni közelről és csodálni ezt, ebben van valami, ami megnyugtató, — egy Habsburg főherceg, amikor a magyar bakával ölelkezik, aki viszont rá, mint Istenre esküszik. A véres zivatarban keskeny nap-sugár ez, amely azon keresztül is világít és örökké melegít.

Barna hajával, kis bajuszával, fehér borotvált arcával József főherceg jóval fiatalabbnak látszik koránál. Hogy emberei, tisztjei annyira rajonganak érte, annak magyarázata kétségtelenül egyéb okokon kívül az a kedvesség, ami belőle árad. Minden férfiassága mellett valósággal bájos a szíves beszéde és modora. Más kifejezés, mint ez, alig jellemezheti a hatást, amit az embereire tesz. Egy mélységesen jó, szinte gyermekien jószágos kedélynek a szeretetreméltósága lenyűgözi azt, akivel beszél. Ezek a közvetlen, jószágos, szerény természetek az igazán bátrak a veszedelemben. Naiv, csendes emberek a legnagyobb hősök. Nem csodálom hát, hogy a főherceg bátorsága, vakmerősége is közmondásossá vált már a csapatainál.

Odamegy a tűz közepébe és ott szólítja meg, biztatgatja, szivarral kínálja a katonáit. És a főherceg nyugodtan és mosolyogva jár ott, ahol a veszedelem sivít a katonák feje

körül. Egyszer megtörtént, még Galíciában, hogy a főherceg maga irányított ütközetbe egy ezredet. Amikor a csapat megindult, srápnell- és fegyvertűzben, a főherceg intézkedett, hogy egy mély út töltése mellett vezessék a katonákat fedezékben, nehogy baja történjék valakinek. Ő maga, a főherceg azonban kinn állt a hídon, amelyen az út átvezetett, szabadon kitéve a hulló srápnelleknek, s el-elfütyülő golyóknak és onnan szólongatta mosolyogva katonáit. Ez a jelenet azóta hősei közt halhatatlanul él. Egyre emlegetik, hogy a bakákat fedezékbe küldte, ő maga pedig kinn állt a tűzben.

Őszinte, szerető gondoskodása a katonái iránt meg nem szűnik. Mikor ajándécsomag, téli holmi, bor, édesség érkezett a katonáinak karácsonyra, a főhercegnek az volt egyik legnagyobb gondja, hogy a holmikot a katonákhoz juttassa. Szinte emberfeletti munka volt, folytonos ideoda mozgás, harc közepette az ajándékokat kiosztani. A főherceg automobilos tisztjei, azzal az önfeláldozó lelkesedéssel, amely mindenkit eltölt a fenség környezetében, életük folytonos kockázatásával a legnagyobb fáradalmak közt hordták szétráz ajándékokat a tűzvonalba.

Viszont a főhercegnek is volt karácsonya. Egy vadász-kastélyban laktak a szent estén; két gyönyörű fát állítottak neki a tisztjei, egy baka beszédet mondott és a többiek elénekelték a »Mennyből az angyal«-t. Tisztjei pedig ezüsttel kivert orosz puskát adtak neki ajándékba.

A tisztjeivel meleg, atyai érzéssel teli az érintkezése. Kedves és közvetlen mindenkihez. Együtt él velük, ugyanazt az egyszerű, polgárinál is szerényebb kosztot eszi, mint ők, terítetlen asztról, csak épen, hogy neki van szalvétája is, de az sem tiszta minden nap. Ha pedig künn van a harctéren, azt eszi akárhányszor, amit a katonái. Megtörtént már, hogy káposztatorzsát és sárgarépát ebédelt ő is.

Egyébként reggel hatkor kel, sétál egyet, azután dolgozik, vezeti a hadtestet. Ha épen szünet van a harcokban, vadászni jár, ez a szórakozása.

Mindenkivel folyton magyarul beszél. Tisztjei közül csak azzal érintkezik németül, aki egyáltalán semmit sem ért a mi nyelvünkön. Rajongó szeretet és mély becsülés veszi körül a hadtestében.

József főherceg közvetlen a front mögött ütötte fel hadiszállását és a szobája ablakából odaláttni a hegyekre, ahol az ellenség áll. Mindig és mindenütt ott akar lenni a katonáinál és vitéz hősei mindig úgy harcolnak, úgy dolgoznak, mintha mindig velük lenne, mintha a tekintete állandóan rajtuk csüggne, az az álmodó, mély melanchóliájú, szelíd tekintet. Minden pillanatban várják a látogatását és a harci készségük azért öltözik ünneplőbe minden nap.

Hallottam, amikor ama forró júliusi napon a palotája erkélyéről megfogadta Budapest ünneplő sokaságának, hogy testvéreink és fiaink között lesz a teljes és végső diadal napjáig. Azóta az ünneplő sokaságból sokan gyászruhákat hordanak, azóta a testvéreinkhez és fiainkhoz elmentek az apák is. Azóta három lázas év nehéz vajúdo válsága múlt el, a mámoros lelkesedés komoly, mély elszántsággá változott, de József főherceg e három év lázát, válságait és nélkülözéseit ott töltötte az apáink, testvéreink és fiaink között és nem ingott meg soha, nem lett kisebbitű soha. Sőt minden nappal, minden vajúdo válsággal acélosabb lett a lelke, mélyen eltelt szenvedő melanchóliával, halk szomorúsággal és minden nappal erősebb lett az, hogy ő a nagy Palatínus örököse és minden nappal magyarabb. Nemcsak azért keresi fel a katonáit, hogy erősítse őket közellétével, nemcsak azért él velük és közöttük, mert az izmosabb akarása és lelke átárad rájuk is, hanem azért, mert három év diadalmas és golgothás útjain mindig a magyar katona lelkét kereste, míg megtalálta a szenvedések és dicsőségek tisztító-tűzében megnemesedve . . .

Szerbiában indult el a háború rögös útjára és Sabác dicsősége és áldozatai után, mikor a Macsva szomorú kukoricásai között pihentek a bakák, róla meséltek egymásnak. Nem sokáig mesélhettek, mert ő maga is elment közéjük, lepihent velük a Macsva véres rögeire és együtt beszélgetett velük otthonról, a magyar hazáról, Budapestről, harcról, diadalokról, hősookról és szenvedésekről. Ott kezdődött meg a nagy összeforradás parancsnok és katona között és a verejtékező katona, mikor az utolsó cigarettáját szívta el, »Jóska apánk«-ról, királyi hercegünkről beszélt, aki megosztotta vele kenyérét és cigarettáját, aki velük állott, mikor

gránátok és srappellek sívítottak felette és sok jó magyar katona meleg, piros vére öntözte a földet. . .

Azután északra került a divíziójával, a grodeki nagy birkózásban éket vert az orosz sorokba és már látták Lemberg tornyait, mikor parancs jött a visszavonulásra. A német határon várták akkor az orosz és Novabreznicánál, Belatonónál igen nagy túlerővel birkózott meg József főherceg divíziója, azután sírt az egész divízió, könny csillogott a főherceg szemében is, a parancsnok és a katonák búcsúztak egymástól. »Jóska apánk« királyi herceg elhagyta a harmincketteseit, elhagyta a hatvankilenceseit és negyvennégyeseit, búcsúzott a hármás bosnyákjaitól: a király bizalma a hetedik hadtest élére állította. Akikkel együtt harcolt Sabácánál, együtt állta a tüzet Sambornál, akik közül utolsónak hagyta el az orosz ágyúk tüzeiben Rudkit, akiket diadalmasan hagyott el Beltovnál, azoktól könnyezve búcsúzott és talán akkor, a könnyek fátyolán keresztül találkozott először »Jóska apánk« királyi herceg a magyar katona naiv, hűséges, ragaszkodó lelkével. Akkor látta, hogy a hősiesség, kemény bátorság, viharzó energia mellett mennyi lágyság, szeretet, hála él a magyar bakában és a mi magyar főhercegünk akkor megérezte, hogy ennek a népnek új lehetőségeket kell nyitni, új bizalmat kell kínálni feléje, mély szeretetet és izzó megértést.

A katonák frontot csinálnak, kemény vigyázz-állásban, feszes szalutálással repül a sapkához a kéz és a tekintetek keresve és kutatva néznek a lovassági tábormok felé.

A királyi herceg »Jóska apánk« jön. És minden katonájának tisztelgését külön viszonozza, minden katonáját külön végignézi, a tekintetüket keresi, amelyek hűséges szeretettel csüggenek rajta és ilyenkor mintha az ő tekintete is mondana valamit. Megáll a parancsnoksága épülete előtt és nézi, mint vonul el hosszú szekérsor a front felé. Paraztszekerek Debrecen és Arad vidékéről, magyarok, románok, szerbek, svábok és amint a napsütötte, szélbarnította arcú kocsi meglátja a fenséges parancsnokot, a viharvert kalap lekerül a fejekről, a magyar, a román, a sváb, a szerb paraszt a maga paraszti gúnyjában is katonának érzi magát, odafordul a főherceg felé, mintha a szemével akarna mondani valamit és a parancsnok jóságos mosoly-

lyal köszönti őket, mintha az ő szeme is mondana valamit. Talán azt, hogy titeket is értelek, titeket is szeretlek, hisz a ti fiaitok vannak ott elöl a hegyeken, a ti fiaitokkal álltam őrt a Kárpátokban, a mi közös magyar földünk határán, hóban, szélben, fagyban, sokszor már-már azt érezve, hogy mégis hiába minden, mégis agyonnyom bennünket a túlerő. S a magyar dac mégis győzött. Ott, a havas hegyekben sok sírt ástunk és amikor a vad, harapós tél után kivirult a tavasz, sok egyszerű kereszt búslakodott a virágos pázsiton. De nem volt hiába a sír, a kereszt, mert a magyar föld szabad, a Kárpátokban nyájak legelnek a tegnapi csatatereken és a virágot nem tapossa le a kertekben a kozákok csizmája. Nem volt hiába, mert egy májusi napon a ti fiaitokkal nagy hurrát kiáltottunk és ott, Horodisko felett az utolsó lövészárókért csatáztunk. A gránátok sárral vágta akkor tele engem is, a csizmámból kellett kiszedni fáradt szilánkjait, de akkor, ama felejthetetlen májuson megvívta Horodisko felett pusztá bajonettel és pusztá ököllel az utolsó orosz lövészárókat, amely éppen a magyar határon húzódott. A magyar föld szabad lett, a bakák sírva csókolták a hideg követ, amelynek egyik felére az van ráírva: »Magyarország határa«, a másik felére meg az: »Galícia« és akkor, azon a májusi napon sírva az örömtől, sírva a boldogságtól, zokogva az örömtől, levettük a tölgyfalombos sapkát a fejünkről, letérdeltünk az országhatáron és ujjongva elénekeltük: »Isten áldd meg a magyart! ...«

És akkor teljesen összeforrott a parancsnok és katonák lelke, a himnusz, mint riongó tárogató zengett a felszabadított magyar földön és az édig tört fel az öröm dithyrambikus ujjongása és a Kárpátok visszhangosak voltak, mint Tihany, hogy ők is megünnepeljék azt a percet, mikor az utolsó ellenség takarodik ki szent és örök Magyarország drága földjéről.

József főherceg akkor megölelte a debreceni bakát, aki a közelében állt és hosszan megszorította a kezét, hosszan a szemébe nézett mély melanchólikus, mély szomorúságú szemével, amelyben akkor az öröm *könnyei* csillogtak . . .

Akkor egy kis falu kicsiny házában lakott József főherceg és a házat arról lehetett megismerni, hogy a katonák szeretete virággal díszítette fel az ablakokat. Ez még palota a kárpáti, galíciai és lengyelországi szállásaihoz képest,

akárhányszor ott pihent meg, ahol előbb még egy órával az orosz katonák aludtak. Ez valósággal palota a nyomorúság tanyáihoz képest, ahol már lakott, amiket már látott és talán az a nyomor, talán mások szenvedései, sebe, talán a Kárpátok lankáinak kis szomorú fakeresztjei tették olyan mélységesen melanchólikussá azokat a fenségesen álmatag, szelidnézésű kék szemeket. . .

Csernovitz 1917 augusztus 3-án reggel harmadszor szabadult fel az orosz iga alól. Elkeseredett harcok után Comanestiénél Kövess vezérezredes csapatainak támadása visszaszorította az orosz vonalat, ugyanekkor a Dnyeszter és a Prath között az oroszok kénytelenek voltak a határ felé visszavonulni.

Augusztus 3-án reggel a Pruth hídjain keresztül horvát osztagok nyomultak be Csernovitzba, délfelől pedig József főherceg vezérezredes vonult be ezredeinek élén a lakosság örömujjongása és üdvívalgása közepette. Csernovitz kapujánál a város és a környék közönsége várja a főherceget; fehérruhás leányok állnak sorfalat, akik kis virágkosarakból folyton szórják az útra a virágszirmokat.

Míntha a természet is ünnepelni akarná Csernovitz visszafoglalását. Gyönyörű idő van; ragyogó napfény csillog a fák koronáján, a virággal feldíszített házakon, a diadalka pun, a zászlókon. Ragyog és csillog minden, az örömtől és boldogságtól mosolyog minden és mindenki.

Midőn porfelhő jelzi őfensége és kísérete érkezését, harsány vezényszavak hangzanak, a katonák frontot csinálnak, sapkához emelkednek a kezek, feszes vigyázzban áll mindenki. Egyszerre megdördülnek az ágyúk és ezer meg ezer ajakról száll az egetverő »éljen« a fenséges parancsnok felé. Valóságos diadalmenet ez a bevonulás; örömmámorban úszik az egész város. Az utcákon diadalívek emelkednek, magyar, német, bolgár, török és osztrák zászlók lengenek mindenfelé.

A katonazenekar indulókat játszik; a Jenő herceg-, a Radetzky- és a Rákóczi-induló lelkesítő, gyönyörű hangjai csendülnek fel, a zene ütemeire pontosan lépegetnek a katonák.

Elől lovagol József főherceg tábori vezérezredesi uniformisban, csak úgy táncol alatta a büszkejárású pompás

Nonius-mén. A nap aransugaraiból glóriát fon őfensége délceg alakja köré és csillog a vezérezredesi aranygallér . . .

Kalapok, kendők lengenek feléje és folytonosan hangzik a dörgő »éljen«. Hódolattal, lelkesedéssel, boldogan tekint fel minden szem a győztes hadvezérre, Csernovitz dicsőséges felszabadítójára, a legmagyarabb főhercegre . . .

»Hős József apánk« királyi herceg minden egyes tisztelgést külön viszonz, mosolyogva köszöni meg a lakosság szeretetének és hangos örömének eme kitörő lelkes megnyilvánulását. Közbe elárasztják őt virággal, folyton szórják eléje a sok-sok illatos virágot. Egy fehérruhás lány pompás csokrot nyújt át a főhercegnek, aki szíves szavakkal köszöni meg a kedves figyelmet. Majd többen őfensége lovát díszítik fel virággal és cserfalombos koszorúval. A fenség fáradhatatlanul tiszteleg jobbra-balra és az örömtől kipirulva alig tudja a sok-sok feléje szálló üdvözlést megköszönni.

A főherceg mellett lovagol vezérkari főnöke, von Seeckt porosz királyi és német császári tábornok, mögötte pedig Say Viktor vezérkari alezredes, szárnységéd, Erdődi Pálffy László gróf huszárcapitány, segédtsiszt és Nagykállói Kállay Frigyes honvéd huszárcapitány, parancsörtsiszt. Utánuk pedig felvonul a katonazenekar és a fenséges úr ezredei.

Csernovitz főterén, a városháza előtt a város polgármestere üdvözli József főherceget, a csernovitzi hőst, aki felszabadította a várost az orosz uralom alól és dicső harcok élén kiüzte az ellenséget a monarchia területéről. Lelkes szavakkal méltatja József főherceg érdemeit és azzal fejezi be beszédét, hogy biztosak vagyunk a mielőbbi végleges győzelemben és szívünkben büszke örömmel várjuk a boldogító békét. A Mindenható áldását kéri a főhercegre, hogy koszorúzza továbbra is győzelemmel, babérrel a magyar harcosok homlokát és áldja meg ezerszer a mi jóságos, szeretett főhercegenket, aki a szent magyar hazát védi. . .

Őfensége meghatott szavakkal könnyezve mond köszönetet a lelkes beszédért, az ünneplésért és a gyönyörű fogadtatásért, amelyet sohasem fog elfelejteni, mert a háború egyik legkedvesebb emlékei közé fogja sorozni a csernovitzi bevonulást. Zúgó »éljen« és hatalmas taps fejezi be a főherceg hazafias beszédét.

Azután hálaadó istentisztelet volt a csemovitzai székes-egyházban, amelyen megjelent természetesen József főherceg is a kíséretével. A szentmisén résztvett a katonaság, a városi hatóság és a közönség.

Öfelsége IV. Károly császár és király a csernovitzai győzelemért a Mária Terézia-rend parancsnoki keresztjét adományozta József főhercegnek »hősies, bátor magatartása elismeréséül«. Az uralkodó a magas kitüntetést szép ünnepség keretében nyújtotta át József főhercegnek 1917 augusztus 17-én a laxenburgi királyi kastélyban.

A fényes győzelem hírére II. Vilmos német császár is kitüntette József főherceget. A császár a legmagasabb német kitüntetést, a »Pour le Mérite«-rendjelet adományozta József főhercegnek.

Büszke lehet Magyarország József főhercegre és boldog[^] amiért bennünket igaz szeretettel a szívébe fogadott. Minden virág és minden babér kevés lesz, amit útjába kell hogy szórjunk, ha diadalmas seregei élén háború után majdan visszatér ....

A SZTROPKÓI OROSZ URALOM NAPJAIBÓL

HOGYAN ŰZTE KI JÓZSEF FŐHERCEG AZ ELLENSÉGET

A néhány napos orosz uralom a csendes kis Sztropkóra is alaposan ráütötte a barbárság bélyegét. Amerre elvonult a cár serege, ott mindent letarolt, betörtek a házakba, összetörték a bútorokat, elvitték az értékeesebb holmit, összeharácsoltak minden élelmiszert, felgyújtották a házakat. Szánalmas képet nyújtott az orosz betörés után a falu. A hegytetőn, — mint valami égi jel — a magasba nyúlik a fehér templomtorony. A templomot alaposan összelövdözték az ágyúk. A torony a haranglábnál törött szét, a templomhajó égnek meredő falaival olyan, mint valami tetőtlen óriási szekrény.

1914 novembertől karácsonyig Sztropkón székelt József főherceg, ahol a templom mellett levő paróchiában lakott a fenséges úr kíséretével együtt. November 30-án reggel kilenckor az utolsó csapatunk is elhagyta Sztropkót. De az oroszok kiürítése remek stílusban folyt le. December 8-án este kezdte meg József főherceg az általános támadást hadtestével. Űtegeink a mély vágású hegyekben voltak felállítva, míg az oroszoké a paróchia kertjében és Sztropkó másik szélén, az Ondava partján. Az orosz megfigyelőállomás a templom tornyában volt. Sztropkó tehát teljesen a tűzvonalba esett. A mieink azonnal felfedezték az orosz Űtegeket, s olyan pompásan lőttek, hogy néhány lövés után az oroszok egy ágyúja szétromcsolva hevert és mellette

tizenhat orosz tüzér holtteste. Nem volt oly orosz lövészárók, amelyet ágyúink golyói el nem találtak volna, sőt egyenesen azokba csapódtak bele. Hajnalban már futott az egész orosz had. Félóra múlva bevágtatott a faluba a mi lovasságunk, — a 7. cs. és kir. Vilmos huszárezred két százada, Fraknói és Galánthai Esterházy Pál gróf cs. és kir. kamarás és Sár-várfelsővidéki Széchenyi Péter gróf kapitányokkal az élén — és űzte az ellenséget a messze hegyek felé. A toronyból azonban letűnt az orosz zászló, a magyar lobogót tűzték ki helyette.

Volt ennek a harcnak egy nagyon szép és említésre méltó mozzanata, ami gyönyörűen jellemzi József főherceg nemes gondolkodását. Amikor ugyanis tüzérségünk észrevette, hogy a templomtoronyban van az oroszok megfigyelő-állomása, bombázni akarták a tornyot. A főherceg azonban ezt megtiltotta és kiadta a parancsot, hogy oldallövésekkel ijesszék el onnan az oroszokat. És valóban: a torony két oldalánál közvetlenül elsivító srappnell megtette a hatást. Az oroszok rögtön letakarodtak a templomtoronyból és aztán, mikor csapataink rajtuk ütöttek, fejvesztetten iramodtak a kárpáti hegyek közé, oda, amerről, mint a fergeteg lehúzódtak . . .

JÓZSEF FŐHERCEG A TÁBORBAN

A magyar főherceg, Budapest királyi hercege, akit azelőtt evezős versenyekről, opera-estékről, társadalmunk örömnappjairól ismertünk csak. Ő is elment. Elhagyta a csillogó várost, a budavári palotát, a gyermekeit, a fenséges asszonyt, aki azóta minden percét a jótékonyág és fájdalom enyhítésének szolgálatában tölti. Elment a királyi herceg a háborúba, úgy, mint más közember. És a vonat, amely ismeretlen tájak felé vitte, bele a sötét éjszakába, ép úgy zakatolt feje alatt, százszor ismételte — és sohasem felelt a nagy kérdésre: mi lesz?

A háborús sors nem egyenlően méri a halált. Van, akinek nyhét a nyugodalmas sír ad, míg mások ugyanannyi veszedelem és küzdelem közben életre, dicsőségre virradnak. József főherceg az utóbbiak közé tartozik. Három évnek véstől terhes idejét kint töltötte a fronton, ott ahol leg-sűrűbben aratott a halál. De a veszedelmek elkerülték a fejedelmi sarjat, s a gránátok, amelyek ott röpködtek feje körül, legendákból fontak dicsfényt homlokára. Amolyan zajtalan dicsőség ez, amelyet nem vert dobra hír: csak a katonák tudnak róla, akik együtt élnek vele és osztályosai sorsának. Mert a hadtestnél, amelyet a »magyar főherceg« vezényel, nincs különbség az emberek között: mint régmúlt idők daliás vitéze, együtt él, együtt küzd és együtt szenved a parancsnok hőseivel.

A szenvedés közel hozza az embereket egymáshoz. S bár a hadsereg minden rétegében barátilag belső a viszony, mégis a ragaszkodásnak, a különös szeretetnek, az őszinte

vonzalomnak sehol sincs oly szembeötlő példája, mint József főherceg csapatainál.

Amióta Őfelsége bizalma József főhercegre egy hadtest parancsnokságát ruházta rá, nem múlt el nap, amelyet ne nehéz szolgálata teljesítésében töltött volna el. A fenség nemcsak, hogy résztvesz a haditervek kidolgozásában, s a legmesszebbmenő felelősséget vállalja magára történelmi jelentőségű elhatározásában, hanem minden egyes alkalommal személyesen győződik meg parancsának végrehajtásáról is. Eközben szoros és gyakori érintkezésbe jut hadtestének tisztjeivel és katonáival, s az érintkezés közvetlenségét fokozza az a sugárzó szeretet és jóságos gyöngédség, melyet a fenség minden egyes emberével éreztet. Mint ahogy boldog emlékezetű fenséges édesapja: bűvára és ismerője volt a magyar népléleknek, úgy József főherceg is közel, egészen közel férközött szívünkhöz.

Ha országu-ton jár, kocsikat állíttat meg, vagy a sziklás terepen dolgozó katonákkal elegyedik szóba. Máskor meg tisztjeivel beszél hosszasan, családi körülményeiről, terveikről. És akivel egyszer találkozott, azt nem felejtí el többé soha. Sok ezer katonát ismer nevéről és hőstettéről, s amennyire szűkre szabott ideje engedi, további sorsukat is figyelemmel kíséri. József főherceg gondolataiból, háború okozta szenvedéseiből nemes, mély érzéseiből nekünk különösen azt a nagy szeretetet sikerült megismernünk, melylyel magyarjai iránt viseltetik.

1915 tavaszán Bircsán volt a fenség tábora. A fenséges úr egy öreg lengyel grófnő úriházában lakott, ugyanabban, amelyben a futó orosz sereg vezére, Radko Dimitriev is megszállt.

Egy szoba a főherceg »lakosztálya«. Háborúsán egyszerű, régi rokokó bútorok, a szoba közepén négyszögletes asztal, amelyről hatalmas térképek lógnak alá. Az asztal mögött a falhoz támasztva kis női íróasztal, rajta írógép, mellette írások, akták. Egy bordóbársonyszék az íróasztal előtt és még két ugyanilyen van a szobában. A fal mellett tábori ágy, egy barna pokróccal leterítve. Néhány bőrönd van a szoba sarkában. Az asztalokon vázáokban pedig illatos virág. A főherceg ugyanazt a kosztot eszi, amit tisztjei, nem akarja, hogy kivételt tegyenek vele. Ilyen egyszerűen él a főúri

kényelemhez szokott József főherceg, de elhagyta a palotát, hogy kötelességét teljesítse és hogy együtt egye a derék magyar néppel a háborús nélkülözés és szenvedés keserű kenyerét.

Nincs még egy olyan nemesszívű tagja az uralkodóháznak, mint József főherceg. Minden tiszt, vagy közlegény szívesen az életét is feláldozná érte. Sokat dolgozik, fárad és nélkülözi mindazt, amit most ezren és ezren nélkülöznek.

A főherceg reggel hét órakor már térképei előtt ül és példaadó szorgalommal dolgozik napestig. Munka közben fogyasztja el a reggelijét, ami teából és kevés hideg húsból áll. Az ebédje ugyanaz, mint a tisztké, a vacsorája szintén.

A fenséges úr sorra látogatja a lövészárkokat. Számtalanszor résztvett már a leghevesebb tűzben is. Az orosz folyton lötték állásainkat és József főherceg ott tartózkodott a fedezékben. Egyszer már meg is sebesült; szerencsére a golyó, amely csizmájába fűrődött, semmiféle kárt nem okozott benne. Környezete akkor nagyon megrémült, a főherceg nyugodtan viselkedett és saját kezével vette ki a golyót csizmájából.

A főherceg beszélgetésbe bocsátkozik az altisztekkel, közlegényekkel, melegen érdeklődik sorsuk iránt. Megtörtént, hogy egy kitüntetett somogyi bakával diskurálgatott. Megkérdezte tőle, hogy miért kapta a kitüntetést? A katona beszámolt esetéről. A fenség azután közel lépett a harcshoz, megveregette a vállát és kezét szorított vele. A somogyi öreg népfölkelő boldogan csókolta meg a főherceg kezét és sírva fakadt az örömtől. A fenséges urat nagyon meghatotta a katona viselkedése.

Az éremkiosztásnál sohasem mulasztja el, hogy megdicsérje a katonákat. Rövid beszédet mond és azután maga tűzi a katonák mellére az érmet. A főherceg pompás szónok, mindig más és más beszédet tart, de mindig őszintét és lelkesítőt. Egy alkalommal egy bosnyák zászlóalj részesült elismerésben. A fenséges úr az egész zászlóaljat megdicsérte. Beszélt a bosnyákok helyzetéről, a nemzetiségi kérdésről és megjegyezte, hogy a bosnyák ezredek hősiessen küzdenek zászlóink alatt a háború első percétől fogva.

Ritkán időt szakít a főherceg a lovaglásra, vagy kocsizásra is. Rendszerint az orosz foglyok sorfala előtt hajtát

el. A jámbor muzsikok már ismerik a fenséges urat, s ha elbogar előttük, tiszteletteljesen kapják le előtte a süvegeiket. Száz és száz orosz fogoly áll merev haptákban, míg a főherceg előttük megy. József főherceg gyakran érdeklődik az orosz foglyoktól sorsuk iránt, az orosz katonai viszonyok felől kérdezősködik, tudja, hogy milyen hatalmas ellenséggel állunk szemközt, s arra tanítja katonáit, hogy számoljanak a túlerővel.

Hogy a fenséges úr milyen humánusan gondolkozó katona, arra jellemző példa, hogy különösen a családos emberek viszonyait szereti megismerni. Megtörtént sokszor, hogy ő maga írt egyik-másik katona feleségének, vagy szüleinek, ha az illető harcos beteg volt. Megírja a táborig lapot, aztán megmutatja a beteg hősnek és megkérdezi tőle, hogy jó lesz-e?

Egyszer megbetegedett a főherceg lovásza. A fiú kórházba került. A fenség minden nap táviratban kért hírt állapotáról. Közben a lovász felesége írt férjének, aki akkor már betegen feküdt. A főherceg a levelet azonnal elküldte a kórházba, és ezt írta mellé:

»Kedves fiam! Feleséged ma levelet írt, melyet itt küldök Neked. Öcsédet hívtam magamhoz, de arról értesülök, hogy ő is beteg. Így Te, ha egészséges leszel, visszajöhetsz hozzám, feltéve, hogy akkor még tart a háború. Nőm itt küld részedre egy megszentelt érmet, viseld a nyakadon.

JÓZSEF FŐHERCEG.«

A főherceg közvetlen környezetének nagyon jó dolga van. A fenséges úr, ha valami háborús dolgot vásárol, mindenképp kettőt, sőt hármat vesz, hogy legyen belőle szolgáltnak is.

Március 19-én volt a főherceg nevenapja. Ezen az ünnepnapon nem folyt pezsgő, nem roskadt az asztal sok drága ennivalótól, de az őszinte és igaz szeretet sugara áradt a fenséges úr felé mindenfelől. Egyszerű szép szavak hangzottak el és benső jókívánságok fakadtak. Ott, ahol a halál oly közel van, hamarosan lekerül az emberek arcáról a maszk. A fenség meghatóan finom és őszinte köszönetet mondott. Mindenki érezte, hogy a lelkükből beszél. Halkan összeütődtek a poharak, megszorították egymás kezét és már

véget ért az ünnep. A fenséges urat virággal és üdvözlő táviratokkal halmozták el mindenhonnan.

József főherceg négyesfogaton járja a harcteret. Négy fehér ló van befogva hintájába, úgy látogatja a csapatokat. A négy fehér ló és gazdájuk, a jóságos, a csendes beszédű, mosolygó vitéz főherceg, aki eljön mindenüvé a kínos, nehéz szolgálatot tevő katonák közé a lövészárokba, pukkanó srappellek, röpködő golyók közé, cigarettát és nyalánkságot osztogat a legények között, maga tüzi fel a kitüntetések, nevükön szólítja katonáit, mint egy valóra vált népmese, úgy jelenik meg.

A négy fehér ló messziről vágtat, már tudják, hogy ez József főherceg kocsija, benne ül a fenség, mellette Eisner-Bubna Vilmos alezredes, vezérkari főnök. Csak az a baj, hogy az oroszok is ismerik már a sárga kocsit. Ha nincs jobb hely, ebben a kocsiban alszik a főherceg, azért van a tetején ponyva. A négy fehér lovat egy huszárfőhadnagy hajtja, ahogy dukál József főhercegnek. A fenség adjutánsa, Detrich Gyula huszárfőhadnagy nem adja ki kezéből a négy lovat ezeken a megviselt rossz utakon. A főherceg addig hajtat el, ameddig lehet. Amerre elhajt, a falvakban levő tartalékok, út mellett álló ütegek mind rohanva sorakoznak és dörgő »éljen« száll a vágtató négy fehér ló után. Amikor már az úton orosz srappellek hullanak, a főherceg kíséretével gyalog hág fel a hegytetőkre, völgyekbe, lövészárokba, ágyúállásokhoz.

Vannak a főhercegnek különösen kedves ezredei, amelyek vitézségéről, kitartásáról, együtt vívott kemény harcokban meggyőződött. Ezekben az ezrekben mind-egyik katonával váltott néhány szót, akik kitüntették magukat, azokat lefotografálta emlékébe. Nem is okoz olyan izgalmat, ha megjelenik, mint másutt a hadtestparancsnok személye, örülnek neki, dörgő éljenzéssel fogadják, de úgy, mint egy megszokott kedves vendéget, akinek eljövetelére bármikor számítani lehet.

A négy fehér ló egy községen röpíti át a fenséges urat. Utóiérek egy görnyedő bakát. A főherceg megszólítja: mit visz, hová megy?

— Hát csak itt voltam a faluban bevásárolni, fenséges apám. Viszek szalonnát, kávé, teát fel a fedezékbe . . .

Dotrich Gyula huszárfőhadnagy felvétele.

József főherceg hadtestparancsnok a lövészárkokban. (Kárpáti harctér, 1915 március.)

A fenség egy ezüst forintot ad neki és tovább mennek. Egyszerre csak a falu elhagyott utcáján jön egy orosz fogoly, sáros barna köpenyében, hosszú puskájával a kezében. Mintha odahaza volna, úgy ballag a mi falunkban. A főherceg veszi észre először és csodálkozva mutat rá. Az orosz vidáman mosolyogva integet vissza. Bejött, hogy megadja magát, megmutatták neki, hogy hol kell jelentkeznie és most nyugodtan bandukol a falu főutcáján.

Egy domb mögött gyülekezik az üteg legénysége. A főherceg egy oláh tüzért fog kitüntetni. Egy ágyú veszélyeztetve volt és a závártját elásták, hogyha orosz kézbe kerülne, az ellenség ne használhassa. Az ágyút megmentették, de a závárt ott maradt. A tüzér egy éjszaka felkerekedett, elmászott az orosz fedezékek közé, arra a helyre, ahol a závárt elásták, kikaparta a szerszámot és elhozta. Ezért a főherceg maga tűzte fel neki a nagy ezüst vitézségi érmet.

Az üteg legénysége glédában áll az ágyúk előtt. Elöl a kis savózemű oláh. A főherceg beszéddel adja át a kitüntetést. Kerek, szép kis beszédek tud mondani József főherceg. Megvan benne az a képesség, amit Napóleon követelt a tábornokaitól, hogy jó szónokok legyenek. A magyar nyelvnek minden fordulatát és népies kifejezését ösztönszerűen, természetesen bírja, sőt jobban beszél magyarul, mint németül, ami természetes, hiszen magyar az anyanyelve. Környezetében mindenki igyekszik is magyarul tanulni. Vezérkari főnöke, Eisner-Bubna Vilmos alezredes magyar leckéket vett dr. Bárczy István dragonyos főhadnagytól, József főherceg parancsörtisztjétől, aki békében miniszteri tanácsos.

... Az oláh tüzér meghatottan hallgatja a magyar beszédet, amiből egy szót sem ért. Tolmácsolják neki románul és azt feleli rá:

— Bár még egyszer megtehetném . . .

. . . Hóborított fensíkon lövészárók. Elöl, hátul az árokból néha-néha egy-egy srappell fehér felhője fecskendezi alá a golyókat. Időnkint az oroszok idegesek lesznek és oktalan, bolond puskázás indul meg.

A legénység kibújik a fedezékekből, leszáll kissé a lejtőn és a hegyoldal fedezete mellett sorakozik. A főherceg jön felfelé kíséretével. A csapat ezredese is köztük van és idegesen

mondja magában: »Jaj, csak most ide ne lőjjenek! Jaj, csak most ne lőjjenek! ...«

Nem igen lőttek. A sorakozott csapat dörgő »éljen«-nel fogadta a főherceget és a front előtt feszesen állt egy őrmester. Szálas, nagy ember, rövidre nyírt fekete szakállal, látszik rajta hogy tanult úr.

»Itt ágyúdörgés, fegyvertűz közepette — hangzik a főherceg csendes, meleg hangja — adom át Önnek a kitüntetést, amelyet vészben és harcban becsülettel megérdemelt. Ófelségének különös öröme az a joga és kiváltsága, hogy vitéz katonáit kitüntetheti. Tekintsék ezt a király üdvözlétének, amit általam küld ide a harctérre. Ön pedig őrmester, viselje egészséggel az érmet és szolgáljon társainak példaadásul«.

Kemény, hármas »éljen«-be vezett az őrmester válasza, úgyhogy csak a közelállók érthették:

— Csak a kötelességemet teljesítettem, fenséges uram!

Ez a »kötelesség« pedig a következő volt: Egy unalmas estén felfegyverkezett az őrmester. Egyik kezébe egy oldal szalonnát, másik kezébe egy kenyeret fogott. Azzal átment az oroszokhoz. Integtetett nekik, hogy ne lőjjenek. Mikor pedig ott volt a fedezéknél, szerbül hívni kezdte őket, hogy jöjjenek át szalonnára, kenyerre. Az orosz tiszt puskát fogott és rálőtt, de elhibázta. Az őrmester revolverével leterítette a tisztet, mire az orosz fedezék legénysége, mint a csalogatott állatok, átjöttek a szalonna után, a patkányfogó őrmester után, aki a szalonnázás után hadosztályunkhoz kísérte valamennyit.

Ez az őrmester különben bírósági jegyző. Két fivére tartalékos főhadnagy a hadseregben, ő póttartalékos volt, azért vitte csak őrmesterségig. A főherceg rögtön intézkedett, hogy nevezzék ki zászlóssá.

Azután végigjárta a fenség a katonákat. Cigarettaát osztogatott köztük és elbeszélgetett velük. Feltűnt neki egy zömök, barna debreceni legény, akinek még a fedezékben is ki volt hegyesre pödörve a bajusza. Kiderült, hogy ez a legény a háború első napja óta szolgált és se meg nem sebesült, se pedig semmi baja nem volt egy napig sem.

— Aki a háború eleje óta végig szolgált és semmi baja sem volt, az megérdemli a kitüntetést — mondta a főherceg.

És felíratta kitüntetésre.

Egy alkalommal áttelefonáltak József főhercegnek az egyik hadosztálytól, hogy küldjenek át egy nagy ezüst érmet. Egy legénynek kellett, aki két sebbel hetek óta harcolt és nem ment orvoshoz, végül gyomorhajjal került a kórházba. A főherceg maga vitte el neki a kitüntetést a kórházba. Igénytelen, kis vézna ember. Az első golyó a csuklója felett ment be és szétzúzta a karcsonjtát. Az egyik szárcsont darabokban volt csupa gennyel, ő maga kötözte be a karját, nem mutatta meg az orvosnak és négy hétig harcolt tovább. Azután kapott egy lövést a combjába. Átlőtt combbal jár-örbe ment sántikálva, de elrontotta a gyomrát és azzal jelentkezett a kórházban. Árvái Imrének hívják, bihari fiú. József főherceg azt kérdezte tőle, hogy miért nem jött be sebével az orvoshoz? A baka azt felelte, hogy a kórházban nagyon unalmas, inkább harcolni akart. . .

Bizony a lövészárokban mindenki spártai lesz, nem érzik ott már se a fájdalmat, se a halálfélelmet. . .

Az Isonzo-front egyik legfontosabb szakaszát, ahol leghevesebben tombolt a csata és a legtöbb vér öntözte a sziklákat, pesti, székesfehérvári, debreceni és nagyváradai honvédek védtek a határt. Az országban már a háború első hónapjai óta ismeretes az a megható és meghitt viszony, amelyben József főherceg él a honvédekkel ezen az irgalmatlan harc-téren. A főherceg gondossága, jósága, közvetlen, bajtársias fellépése, állandóan köztük való tartózkodása bizony nagy hatással volt a honvédek harci szellemére, nagyban hozzájárult, hogy súlyos viszonyok között, mérhetetlen áldozatokkal kitarítottak a San Martino és a San Michèle hegyeken, szemben ötszörösen túlnyomó ellenség végsőkig elkeseredett támadásaival. József főherceg lelkéhez közel áll a magyar katona: ő látja és ismeri őket. Nem múlik el nap, hogy meg ne látogassa a csapatokat, állásban úgy, mint pihenőben.

Nagyobb harcok után egy-egy zászlóaljat pihenni küld József főherceg a front mögé, s ezeket mások váltják fel. A front mögött pihenik ki fáradalmaikat a hősök, egy pár napig tart a pihenés. Mikor a tűz körül ülnek, gondolataik elszállnak hazafelé, a szép magyar róna vidékére, az édes otthon felé... És mesélnék hőstetteket az ő daliás főhercegeükről. Egyik is mond egyet, a másik is. A többiek csillogó szemmel hallgatják. . . Észre sem veszik, hogy

egyszerre mögöttük áll a királyi fenség. A bakák felugranak és tisztelegnek, de ő mosolyogva int és kedvesen mondja:

— Csak folytassátok fiaim! . . .

És leül közéjük, a vitéz fiai közé, együtt beszélgetnek ők: a fenséges parancsnok a fiaival . . .

A tartalékok számára az olasz fronton egész kis barakk - városokat építettek szellős faházakkal, kőbe robbantott sétautakkal, kávéházakkal, mozikkal, körhintákkal, kuglizókkal és egyéb népies mulatóhelyekkel.

A főherceg már kora reggel elindul a parancsnoksága hadiszállásáról, egyedül, kísérő nélkül keresi fel a honvédek ezredparancsnokságát és a pihenőhelyeket. Mindegyik honvédhez van egy megnyugtató, vigasztaló szava, kikérdezi panaszait, elbeszélget velük, eligazítja kérelmeiket, atyai szívvel gondoskodik róluk. A lövészárokból, a tartalékok mozibódéjában közéjük ül, sok ezer harcost a nevében ismer, sőt családi vonatkozásaik, aggodalmaik, gondjaik sem ismeretlenek előtte. Kifogyhatatlan az ajándékozásban, az egyéni érdemek elismerésében: a honvédek bizalommal fordulnak hozzá és levelükben, de szemtől-szembe élőszóval is »fenséges apám«-nak nevezik.

Egyik honvédezred a monte San Martinóról való kicsiszolt és emléksorokkal díszített követ küldött a fenségnek. Másnap a honvédek ezredese a következő levelet kapta:

»Köszönöm a kedves küldeményt. Már tegnap akartam Önnek írni, de nem jutottam hozzá. Mélyen meghatott és végtelen örömet szerzett nekem, hogy a hatos számú rajvonalba fekvő négyes honvédek, akik nálam jelentkeztek, mind: »császári és királyi fenséges atyánk«-nak szólítottak. Ez nekem jobban esik, mint bármely legmagasabb szó, hiszen minden törekvésem odairányul, hogy szerettett hőseimnek a nehéz időkben valóban atya lehessenek. Igaz szívből üdvözlöm hős fiaimat, kikre büszke leszek holtomig. Legközelebb felkeresem a négyes fiúkat. Addig is hő üdvözlötet küld mindnyájuknak

JÓZSEF FŐHERCEG.«

A főherceg gyakran személyesen tünteti ki a honvédeket és ilyenkor szép lelkesítő szavakat intéz az ezredekhez.

Egyik beszéde a magyar katonák arcvonala előtt így hangzott:

»Honvédek, bajtársak! Ismét eljöttem közétek, hogy azoknak a legkiválóbbaknak, akik a Monte San Michelén hős cselekedeteikkel kitüntették magukat, a jól megérdemelt kitüntetéseiket feltűzzem. A magyar honvédségnek jutott az a feladat, hogy az olasz háború legfontosabb védőszakaszát az ellenség ismételt támadásaival szemben megvédje. Ennek a feladatnak Ti gyönyörűen eleget tettetek, az ellenségnek minden erőszakossága hiábavaló volt, nem sikerült állásainkat bevenni.

Az egész világnak szeme, figyelme ide fordult Ti felétek, mert várta, hogy mi fog történni. Nyugodt lélekkel tekintek a jövőbe, mert tudom, hogy Ti, mint eddig is, hősieken fogtok kitartani és nem fog az ellenség behatolni soraitokba. Tudom, hogy az a sok honvéd, aki vérével fizette meg a nehéz küzdelmeket, büszkén tekint a bajtársaira, akik most itt utánuk küzdenek.

Eljöttem megint, hogy Felséges Urunk és királyunk nevében a legkiválóbbak mellére feltűzzem a kitüntetést. Teszem azt azon benső kívánsággal, hogy a Mindenható kísérjen Benneteket, oltalmazzon továbbra is és adja, hogy hazánknak a nagy győzelmet mielőbb kivívjátok.

Isten éltesen Benneteket, Isten éltesse a mi szeretett királyunkat!«

Egy tiszti gyűlésen a táborban József főherceg váratlanul megjelent a honvédtisztek között, akiknek egy ezredes előadást tartott a legénységgel való bánásmódról. Az előadás befejezése után a főherceg ezeket mondta:

»Örülök, uraim, hogy a véletlen erre hozott és így hallhattam az ezredes úrnak ezt a kiváló, alapos és mélyen előrelátó intézkedését. Köszönöm az ezredes úrnak, hogy mint igazi atya gondoskodik a csapatairól. Minden tekintetben megegyezik az én meggyőződésemmel és kívánságommal, amit az ezredes úr mondott.

Ami pedig a legénységgel való bánásmódot illeti, nem emelhetem ki eléggé, hogy az uraknak, a tiszteknek a legénység atyjának kell lenni. Érezni kell a legénységnek, hogy a tiszten megbízhat, hogy neki megmondhat mindent, akkor meg is fog érette örömmel halni, ha a sors úgy rendeli.

Szeretném, ha minden egyes urat a legénység atyjának nevezné. Ha ezt elérjük, elérjük nagy célunkat!«

József főherceg vizitálja a csapatait, amelyeket még nem ismer. Éljenek, zsiviók dörögnek végig a dombokon. A sáros országúton, a vizes hegyoldalokban állanak a bakák és a főherceg az ő kedves mosolyával beszélget velük, utána szivart, cigarettát visznek nagy skatulyákban és a főherceg maga osztogatja ki katonái közt. Egész délelőttökön át folyik ez a lelkes ismerkedés, azután pedig a kitüntetésekkel foglalkozik.

Egy alkalommal a hadtest legénységéből százhusz kapott elsőosztályú, háromszáz pedig másodosztályú ezüst vitézségi érmet. Egy zászlósnak, aki a törzshöz van besorozva — és aki az égő hídon át visszaroht az ellenséges tűzbe, hogy egy sebesültet kimentsen — maga a főherceg tűzi fel az érmet kis beszéd kíséretében. A többinek automobilon küldték ki az érmekeket a táborozó helyekre. A főherceg a kitüntetésekkel ezzel a legénységhez intézett kiáltvánnyal kíséerte:

»Katonák, hős bajtársak! Büszkeség tölt el, midőn csodálatraméltó hőstetteitek méltó jutalmát, melyet legkegyelmesebb Hadurunk küld Nektek, Hozzátok juttatom. Akiknek a keblén ezek az érmek ragyognak, az hős, aki ezer veszélyt megvetve, bátran kockára tette életét azért, hogy legfelsőbb Urának és hazájának szolgálatára legyen. Az hős, kire király és haza büszkén és bizalommal tekint, mert tudja, hogy sorsa biztos kezekbe van letéve. Hiszen Ti intézitek most hazánk sorsát és jövőjét!

Bajtársak! Szívből üdvözöllek Benneteket, kik a hősök jelvényét viselitek!

Megingathatatlan bizalommal és azon szent tudattal fordulok Hozzátok, hogy Ti többi bajtársaitokat továbbra is ragyogó példatokkal buzdítsátok, míg végleg legyőzzük gonosz ellenségeinket és míg mindegyiktek viseli a legnagyobb tisztességre ezen érmét, melyre a dédunokák is áhíttaljes bámulattal fognak tekinteni. Fel, szeretett bajtársak! Legyünk új, nagy tettekre készen! Isten nevében le fogjuk törni a közös ellenséget.

JÓZSEF FŐHERCEG.

Ha a katonák foglyokat ejtenek, többnyire maga József főherceg veszi át az orosz foglyokat. A kísérő altisztek már tudják ezt és alig akarják a foglyaikat másnak átadni, mint a főhercegnek. Tudják, hogy néhány dicsérő szó mindig kijár nekik.

Ha Augusztina főhercegasszony meglátogatja férjét a harctéren, ő a fenséges úr kísérője. A főhercegasszony sohasem jön üres kézzel, hasznos szeretetadományokat oszt ki a hősök között és különös gondja van odahaza is a honvédek családjára, özvegyeire és árváira . . .

Mióta a háború kitört, József főherceg naplót vezet a harctéri helyzetről, a hőseiről és az élményeiről. Több kötetet írt már tele. Ő maga írta meg egyik magánlevelében, hogy naplót vezet a háborúról, mert azt akarja, hogy ez a napló sokat meséljen majd háború után a magyar katonákról, az ő szeretett hős fiairól . . .

A MI KIRÁLYI HERCEGÜNK

»Kardunkat kihúztuk. Holnap megyek a harcmezőre, ha kell, meghalni a hazáért. De bízom, mert az Isten még sohasem hagyta el a magyart!«

Budavári palotája erkélyéről József főherceg így búcsúzott tőlünk 1914 július utolsó napján. Aztán elment a déli harcmezőre, onnan az északira, nem hallottuk sokáig a szavát, csak a tetteiről hallottunk. Sebesülten hazajött katonák, akik a közelében lehettek, felragyogó szemmel ejtették ki a nevét, s elmesélték, amint hős katonáival egy sorban evezett át a Száva vizén, vagy törtetett előre a Kárpátok szakadécai közt.

A magyar nádorok ivadéka mindenütt ott van, ahol a katonái, azt eszi, amit ők, ha kell, együtt éheznek velük; kinn alszik az Isten szabad ege alatt a kemény földön, feje alá tornisztart rak vánkosul, vagy nem is alszik, egész éjszakákat virrasztva tölt el, úgy vigyáz a katonáira. A halál mindig olyan közel leselkedik rá, mint akárki másra. Nem akar kitűnni mások felett, vezér, de annyira egybeolvad a katonáival, hogy a vezérséget csak abban vállalja, hogy mindig vezessen és előljárjon a veszélyben.

Csak ilyeneket lehetett hallani, amióta utoljára szolt hozzánk Budavárából. Hónapokon át nem küldött üzenetet, csak harcolt.

Budapest polgármesteréhez írt József főherceg köszönő sorokat ezer darab téli ruháért, amit »ezer hálás köszönettel nyugtáz, hogy az Isten fizesse meg!« . . . S miután keresetlen őszinte magyaros szóval megköszöni a téli ruhákat, »amikre épen olyan szüksége van a katonáimnak, mint a

falat kenyérre«: boldogan ragadja meg az alkalmat, hogy végre beszéljen a katonáiról, akik mindig túlerővel állottak szemben és mégis mindig győztek, akik a legborzasztóbb megpróbáltatások között is mind igazi hősök voltak, »tizenkét napig állottak most is harcban, s egy órai pihenőnk e tizenkét nap alatt nem volt«. És aztán következik a felsorolás a hadizsákmányról, amit az ő derék, szeretett vitézei ejtettek, s aztán a túlradó magyar büszkeségnek egy olyan sora, amit egyetlen Habsburg főherceg még soha le nem írt:

»Egy orosz fogoly mondta nekem: a legfélelmetesebb ellenség a harcban a magyar katona«.

Végre leírhatta, végre kirobbanhatott lelkéből ez a tüzes vallomás, amiben nem az orosz fogoly mondása a fontos, hanem József főherceg érzése. Egy régi, megingathatatlan érzés, ami nem most született benne a harcmezőn, de aminek most tudott igazi hangot adni egy orosz foglyon keresztül, akinek a szavára minden hagyományos etikett zára lepattant a szívéről. A leghűbb barát a békében a magyar: ezt érezte már régen József főherceg, s ugyanazt mondja most is, mikor azt írja, hogy a legfélelmetesebb ellenség a harcban a magyar katona . . .

A PALATÍNUS JÓSKA FIA

Az alábbiakat egy olyan tiszt mondta el, aki végigküzdötte szerbiai expedíciókat József főherceg oldalán, mint parancsörtiszt. Súlyos sebesülése kényszerítette, hogy megváljon tőle és a kórházzal cserélje fel a csatátér pihenést nem ismerő izgalmait és veszedelmeit. Boldogan adom tovább ezt, mert hiszen József főherceg Palatínus Jóskának a fia és ezen elbeszélésből kiderül, hogy nemcsak nyelvben, szokásokban, érzésben közös vérünk, hanem magyar katonai virtusokban, vitézségben is a mi királyi hercegünk:

— »A legmarconább, véres küzdelmekben elfásult bakának is könnyelábad a szeme, ha József főhercegről esik a szó. Hadosztályának nemcsak parancsnoka, aki kényelmes biztonságban visszahúzódva osztja a rendeleteket, hanem küzdőtársa, pajtása, aki békében, harcban egyaránt legénységével él. A magyar fiúkban csodálatos bátorság van. De lehet-e ez máskép, amikor József főherceg mindig a csapatok élén áll és nyugalmát, vitéz jókedvét a legnagyobb veszedelmek sem zavarják meg. Tisztjei kérve-kérték akárhányszor, hogy vonuljon messzebb az öldöklő tüztől, de sohasem tudták erre rávenni. Valósággal babonásan kell a jószágos őrangyalban bízni, hogy sebesülés nélkül végezhet mindvégig parancsnoki tisztét. A támadásokban mindig elől van és ha vissza kell vonulni, addig el nem hagyja helyét, amíg a legutolsó társzekeret is biztosítva nem látja.

— Valamennyi katonájának úgyszólván személyes jó barátja. Akárhol találkozik velük, mindenkihez van néhány tréfás, bátorító, vidám szava. A sebesülteket felkeresi

a tábori kórházakban, biztatgatja őket és gondoskodik elszállításukról.

— Sohasem eszik más ételt, mint a tisztjei. Sokszor ott ül a legénység között, akárhányszor a földön és mindenkinek ízlik az étel, amikor látják, hogy a királyi fenség milyen vidám elégteliséggel kanalaz belőle. Megtörténik, hogy ott alszik, ahol a legénység. Egy kis szalmát leterített a földre, azon pihen le és erélyesen tiltakozik minden kísérlet ellen, amikor külön szállást akarnak biztosítani neki.

— Egyszer egyik parancsőrtisztjével automobilon haladt el Sabác környékén és egy kukoricásból a gépkocsi felé löttek. József főherceg mosolyogva, a legnagyobb nyugalommal mondta:

— »Csak vegyük ki fiam a revolvert, ezt a helyet már ismerem. Innen szoktak a szerbek reám löni mindig.«

— Ezt a képet sohasem fogom elfelejteni életemben. Nagy, véres ütközet után volt, mi, parancsőrtisztjei holtra fáradtan hevertünk egy fa alatt. Köztünk állott József főherceg. Az arca a kimerültségtől sápadt; a fa törzséhez támaszkodott, úgy gondolkozott. Bennünket lassanként ellenállhatatlan erővel elnyomott az álom. Néha az álom ködében felpillantottunk rá, ő folyton ott állott, mintha örökös atyánk lett volna . . . Sok borzalom, sok veszedelem megkeményítette a szívemet, de ha erre a képre gondolok, nem tehetek róla, kibuggyan a könny a szememből. . .«

„HŐS JÓSKA APÁNK”

Egy tüzértiszt írja a harctérről a következőket: »Egy jelenetet akarok csak közölni, amely könnybe-lábasztotta mindnyájunk szemét. Egy hídnál állottunk, a mi ütegeink első sorban, a nehéz tarackok a második sorban, új hadtestparancsnokunk, József főherceg rendelte őket *ide*. Nagy kíváncsisággal, hogy mikor fogjuk pár nappal ezelőtt kinevezett fiatal hadtestparancsnokunkat látni, azt, akiről egész regéket hallottunk, hogy milyen jó bajtárs és atyja katonáinak, milyen hős, aki a legnagyobb golyó-záporban is katonái közé jön, hogy megossa velük a veszélyt, kit mindnyájan »hős Jóska apánk«-nak nevezünk. Csak azon búsult a legénység, hogy majd feléjük sem fog nézni sok más dolga miatt. Ha igaz mindaz, amit róla híresztelnek, — mondom — úgy eljön ide is, ahova sűrűn vagdos a muszka srappell, gránát és megnyomorít minket.

Megszólal az egyik öreg népfelkelő:

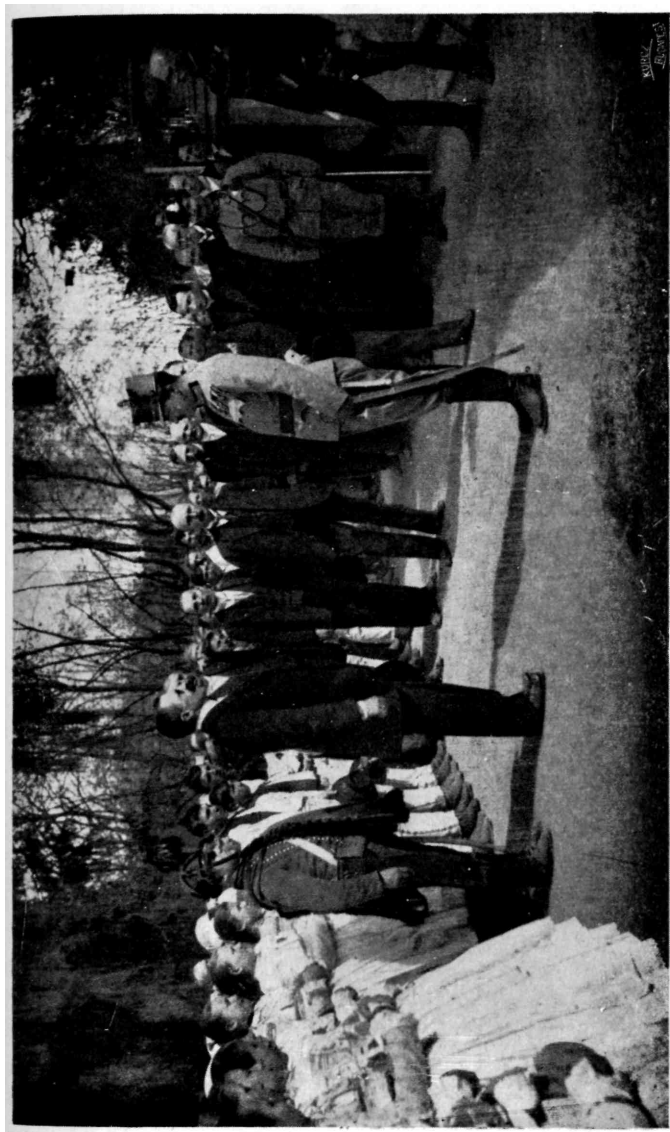
— A fenét fog idejönni!

— Biz Isten, hogy gyün — mondja egy másik.

De elhallgattak a vitézek, mert csak úgy potyogtak a gránátok, hogy csak úgy süvített bele. De, ők sem hagyták magukat, hanem »kezelték« a muszkát.

Nagy éljenzést hallottunk a svarmléniából, ahol a 39-esek harcoltak. Mindig újból éljeneztek, míg a muszka »masingeverek« csak úgy berregtek. Mindig csak éljeneztek.

Az üteparancsnok — aki egy szót sem tud németül — kiugrik a fedezékből és haptákot vezényel, azután fut a szántáson át három, vagy négy tiszt felé, s az elsőnek rossz németiséggel jelenti:

Balogh Rudolf felvétele.

— Kajzerlihi Hóhajt melde... — a többit nem hallottuk, mert négy gránát csapott le. Hadtestparancsnokunkat teleszórta földdel. Közeledett felénk és így szólt hozzánk:

— Na fiúk, ez közel volt, nem lett bajotok?

— Nem, fenséges urunk.

— Hála Istennek! ... Tüzelést folytatni, derék fiaim, ne engedjétek lélekzethez jutni a muszkát, majd elhallgat. Az Isten áldása legyen rajtatok, vitéz fiacskáim!

Mi éljeneztünk, de ő komolyan szólt:

— Most be veletek a fedezékbe, tovább löni!

Ekkor egy srappell durrant el és hárman elesetek. Ő odaugrott és segédkezett. Az egyik halott volt, a másik kettő sebesült. Hogy beszélt velük ... a fejüket simogatta és elvitelükről gondoskodott. Azután letérdelt halott katonája mellé és percekig imádkozott érte. Mikor felkelt a halott mellől, szemei tele voltak könnyel . . .

Még egy óráig volt nálunk és mikor elment, szótlanul megveregette a mellette álló baka vállát a mi »hős Jóska apánk«, kiért a biztos halálba kész örömmel mennénk mind . . .«

JÓZSEF FŐHERCEG JUBILEUMA*

Észak-Magyarországnak Kelet-Galíciával határos vármegyei azok közül a szomorú országrészek közül valók, amelyek legtöbbet szenvedtek az orosz uralom alatt.

És itt a háborútól sújtott Észak-Magyarországon olyan ünnepet ültek József főherceg jubileuma alkalmából, amilyenél különbet e szomorú időkben sehol sem rendezhettek volna.

Jubileuma napján a főherceg épen Kelesén tartózkodott, ahol vezérkarával együtt a Kintzig-kastély lakója volt. 1915 április 26-án volt huszonöt éve annak, hogy a főherceg a katonai pályára lépett, rajongó szeretettel és tisztelettel övezve hű magyarjaitól, akik őt, az utolsó nádor unokáját, bizonyos nemes féltékenységgel mintegy nemzeti hősként követelték a maguk számára. Régi népszerűségét azonban, amellyel régóta körülrajongták a magyarok, mérhetetlenül megnövesztette ez a háború, amelynek minden szenvedésében és veszedelmében híven osztozott derék bakáival. Semmit sem becsül a magyar olyan nagyra, mint a személyes bátorságot; bravúrjai — eleget is aggódnak miatta a tisztjei — széltében-hosszában ismereteseek. Hányszor forgott életveszedelemben, mikor a »fiait« — így nevezi a katonáit — felkereste az ellenség tüzelése alatt álló fedezékeikben is. Acélidegekkel és Istenbe vetett bizalommal megáldva, semmi sem rettentí vissza attól, hogy hadtestének fáradalmaiban ne csak mint hadvezér osztozzék. Osztozni akart az egyszerű közlegények sorsában, azt akarta, hogy a katonái igaz

* A „Hadseregünk a háborúban” c. munkából.

bajtársuknak tekintsék. Velük akart lenni, amikor életveszedelemben forogtak: fölkereste a »fiait« az ellenség tüzelése alatt álló fedezékeikben; osztozni akart a fáradalmaikban: nem egyszer megtörtént, hogy nehéz harci menetelések alkalmával egy-egy fáradt baka kezéből kivette a cókókot, ő cipelte helyette a terhet, a főherceg.

Csoda-e hát, ha jubileuma napjára intim és meleg ünneplésre készültek a katonai és polgári hatóságok? Természetesen csak titokban, nyilvános készülődésről szó sem lehetett, hiszen a főherceg szerénysége — ha tudott volna a dologról — tiltakozott volna minden ünnepi demonstráció ellen. A jubileumi ünnepeket még nagyobbszabásúvá, még díszesebbé avatta Őfelsége kegyének megnyilvánulása.

Már április 25-én este összegyűlt a kastély kertjében a városbeliekből hamarosan összetoborzott énekkar, amely mellé kíséretül lerendelték a fővárosból az egyik bosnyák gyalogezred zenekarát. Ahogy fölcsendültek a zenekar első ütemei, kigyúltak az ódon parkban a lampionok és a parancsnokság épületének ablakai alatt felhangzott a szerenád, amely szemmeláthatóan kellemesen lepte meg a mit sem sejtő főherceget. Az ünnepség azonban csak másnap, április 26-án, a jubileum napján érte el a tetőpontját.

Korán reggel egy német császári autó állott meg a kastély előtt; von der Marwitz tábornok ült benne vezérkari főnökével és parancsörtisztjével, s hű szövetségesünk üdvözlétét tolmácsolta. Ezalatt felvonult és elhelyezkedett a parkban az ünneplőbe öltözött környékbeli nép, a csoportnak fehér ruhás leánykák sorfala adott üde díszet. Amikor a főherceg az ünneplő tömeg elé lépett, Durcsinszky főszolgabíró, Zemplén megye alispánja és a magyar kormány képviselőjében Molnár Viktor államtitkár köszöntötte. Az alispán ünnepi beszédet mondott; annak a reménynek adott kifejezést, hogy a diadalmas hadtest, fenséges parancsnok vezetése alatt, mihamarabb teljesen megtisztítja az oroszoktól Zemplén megye leghatárszélibb részeit is. Válaszában a főherceg kijelentette, hogy a hazai föld teljes felszabadítása leghőbb óhaja. ígéretét emberül, dicsőségesen be is váltotta.

Mikor a tisztelgő polgári hatóságok képviselői épen elköszönni készültek, megjelent a hadtest tisztikarának

küldöttsége, hogy az ünnepelt főherceget a Kelesétől délre fekvő völgybe kísérfje le, ahol időközben már összegyülekeztek a főbb parancsnokok, a tisztikar és a legénység küldöttségei, le Beau Aurél vezérőrnagy parancsnoksága alatt.

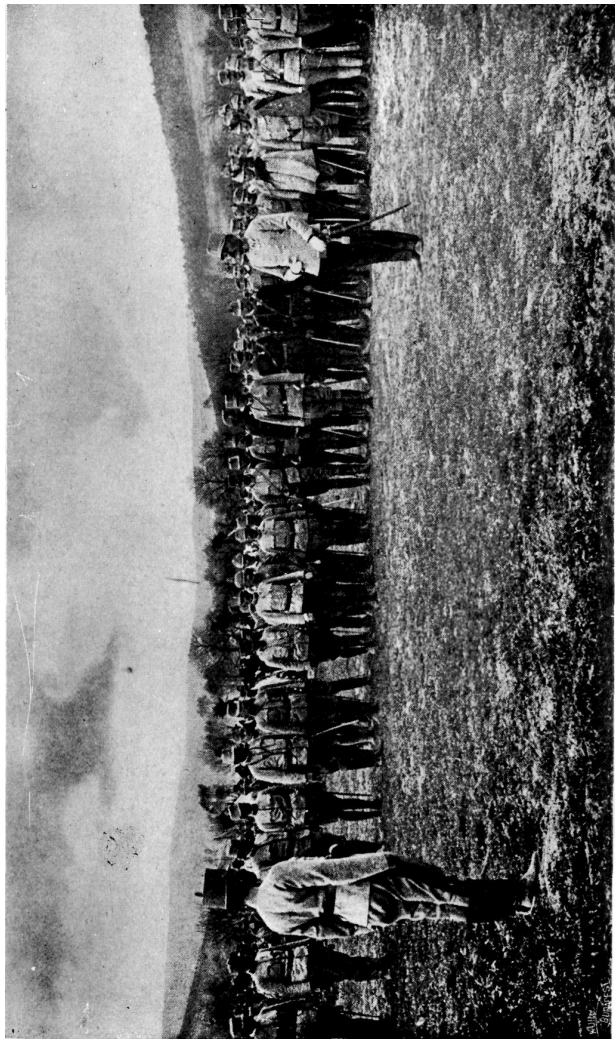
Az ünnep színhelyén az elhelyezkedés a következő volt: a völgy északi részén gazdagon feldíszített tábori oltárt emeltek; szemben tisztos távolban a 39. gyalogezred díszzászlóalja állott sorfalat az ezredzászlóval és zenekarral; a hadtest többi ezredéhez tartozó legénység küldöttségei, amelyek ugyancsak az ezredzászlókkal vonultak fel, egy nyugaton emelkedő magaslat lábánál állottak fel; keleti irányban a hadtest tisztikarának küldöttsége várakozott a főhercegre. A közelben tomboló küzdelem nem engedte meg, hogy a harcban álló csapatok nagyobb számban képviseltessék magukat az ünnepen.

Oldalt a következő személyiségek állnak: Lettow-Vorbeck alezredes a német nagyvezérkarban; von Lerch ezredes; dr. Gömörly vezértörzsorvos; Klein főhadnagy; von der Marwitz német tábornok; Melion vezérőrnagy; le Beau Aurél hadosztályparancsnok.

Megjelenik a főherceg. Kíséretében vannak: Eisner-Bubna Vilmos alezredes, a fenség vezérkari főnöke; Erdődi Pálffy László gróf huszárkapitány, a főherceg személyi adjutánsa; Vorositzky Olivér gróf 7. Vilmos huszárfőhadnagy, segédtsízt és dr. Bárczy István dragonyos főhadnagy, a főherceg parancsörtisztje.

A szobormerev arcvonal előtt le Beau tábornok leadja a jelentést; a főherceg bojnai Boroevics Szvetozár gyalogsági tábornok, hadseregparancsnok megérkezéséig átveszi a kommandót; mikor aztán Boroevics tábornok megérkezik, József főherceg feszesen tesz szolgálati jelentést. Boroevics tábornok, aki Ófelsége képviseletében jelent meg az ünnepségen, előbb elhalad a díszzászlóalj és a legénység frontja előtt; a szemle után katonásan jelentkeztek a tisztok, akik legalázatosabb szerencsekívánataikat fejezték ki a főhercegnek jubileuma alkalmából. Ezalatt befejezték a tábori mise előkészületeit; ünnepi zenével kezdődött az istentisztelet.

Az üdvözlések elhangzása után a tisztok és tábornokok — élükön a hadseregparancsnok jobbján álló főherceggel — a tér közepén helyezkedtek el, az oltár előtt. Megkezdődött

Balogh Rudolf felvétele.

Boroevics hadsergparancsnok beszédét intéz József főherceg lovassági tábornokhoz huszonöt éves katonai jubileuma alkalmából. (Kárpáti harctér, 1915. április 26.)

az istentisztelet, amelyet a hadtest három tábori lelkésze celebrált, a boszniai-hercegovinai gyalogezred zenekarának kíséretével. Tarka és színes kép bontakozott ki a dél-előtti napsütésben. Az evangéliumi oldalon a 39., 43., 46., 61. és 96. gyalogezredek, az 1., 3., 4. és 17. honvédgyalogezredek küldöttségei állottak fel, hosszú arcvonalban, szitává lött ezredzászlókkal. Képviselve voltak a hadtest kötelékében harcoló tüzérségi, lovassági, technikai csapatok és egyéb formációk is. A mise ünnepi hangjaiba belevegyült a csatazaj; a 401-es magaslat, ahonnan tüzérségünk az ellenséget lötte, meglehetősen közel volt az istentisztelet színhelyéhez. A szomszédos hegyek felől bömbölő orosz ágyúk feleletét is ugyancsak hallani lehetett; néha úgy látszott, mintha az ágyúk mennydörgésszerű dörrenése el akarná hallgattatni a szelíd, vallásos zsoltárokat, aztán megint diadalmasan csendül fel a szent kórus, Isten szolgáinak az éneke: a mennyek birodalmán a poklok kapui sem vesznek erőt. . . A tábori lelkész felmutatja a kelyhet. Megcsendül a ministránsok csengője. A katolikusok letérdelnek, a protestánsok alázatosan meghajtott fővel állanak. Az átváltozás szent titka, Isten végtelen irgalma, a csatazaj riadó lárma közt megy végbe. . .

Az ünnepi misének volt egy háborús epilógusa is. A mise utolsó akkordjaiba a magasból hirtelen belekattogott egy motor dongása. Egy orosz repülőgép szelte át a levegőt, többször egymás után körülkeringett a tér felett, aztán megint eltűnt a hegyek mögött, valószínűleg azzal a büszke tudattal, hogy Kelesénél feltűnően nagy csapatösszevonást derített fel és abban a hitben, hogy otthon gazdagon meg fogják jutalmazni az értékes jelentést. Egy vonatkozásban igaza is volt az orosz felderítőnek, csakhogy ebben a vonatkozásban aztán hiábavaló volt az oroszok minden stratégiai ellenrendszabálya: a szeretet és hűség hatalmas seregszemléje volt ez, amelyet lenn, Kelesénél tartottak.

A pap elmondta az »Ite missa est«-et; befejeződött a szentmise. Mialatt az orosz repülőgép kattogása elhalkult a távolban és rövid időközökben elnyúló ágyúdörgés reszkettette meg a levegőt, tiszték és altisztek az ezredzászlók alatt félkörbe sorakoztak, amelynek közepén a főherceg állott. Eléje állott a hadseregparancsnok, akinek katonásan

tömör beszédét a főherceg és az összes jelenlevők feszes vigyázz-állásban hallgatták végig. Boroevics tábornok megindult szavakkal emlékezett meg a fenséges úr huszonöt-estendő, áldásdús munkásságáról, amelyet ebben a háborúban való tevékenysége koronázott meg; a főhercegen a nagy áttekintésű, modern katonát, a jóságos, kötelességtudó parancsnokot, a melegszívű bajtársat ünnepelte és a legfőbb Hadúr köszönetét tolmácsolta; egyúttal átnyújtotta az ünnepeltnek a katonai szolgálati érem harmadik osztályának tiszti jelvényét, a negyedszázadon keresztül híven teljesített katonai kötelesség szépségében egyszerű, őszinte elismerését.

Az ünnepelt főherceg elmerengett; lelki szemei előtt elvonult negyedszázados dicsőségteljes katonai pályája. A honvédtiszt. . . 1890 ... a »honvédprinc« . . . bakái mai napig is megőrizték szívükben daliás alakját. A szeretetüket azzal viszonozza, hogy fáradhatatlanul gondjukat viseli, nemcsak a katonaságnál, hanem társadalmi téren is karöltve Augusztá főhercegasszonnyal, minden kínálkozó alkalommal, valahányszor csak valamely szeretetaktióról, vagy felsegélyezésről, segélynyújtásról van szó. Buzgalma jutalmazásra talált. Harminchat éves korában már vezérőrnagy és a 79. m. kir. honvédgyalogdandár parancsnoka, 1911-ben a 31. gyaloghadosztály parancsnoka; ezt a hadosztályt, mint altábornagy a háború kitörése után győzelmesen vezeti Szerbiában, Galíciában és Lengyelországban. 1914 novemberében a fenyegetett Magyarország hívó szava a Kárpátokba szólítja. Lovassági tábornokká és hadtestparancsnokká lép elő; a hősi III. hadsereg kötelékében harcolva, az alája rendelt VII. hadtesttel ráveti magát az orosz áradatra, hogy újra visszaszerezze az ellenségtől a haza megszentelt földjét. Lépésről-lépésre közeledik a hön óhajtott cél felé; a pokoli ágy úszó, amely most a hegyek felett dübörög, újabb hatalmas lépést, újabb előrehaladást jelent. A főherceg érzi a pillanat nagyságát; meghatottan válaszol a hadseregpáncsnok szavaira.

»Úgy érzem ugyan, hogy nem szolgáltam rá arra a tisztességre, ünneplésre, amely engem ért, mert hiszen épen úgy csak a kötelességemet teljesítettem, mint minden egyes bajtársam, mégis teljes szívemből köszönöm a benső sze-

rencsekívánatokat; mindenekelőtt pedig indítva érzem magam, hogy a magam és az alám rendelt hadtest nevében forró köszönetet mondjak a legfőbb Hadúrnak a kegyes elismerésért. Szent fogadalmat teszek, hogy utolsó csepp vérig, szívem végső dobbanásáig méltónak fogok bizonyulni az elismerésre.«

Feledhetetlen jelenet következett erre. A főherceg az utolsó szavak elhangzása közben kirántotta a kardját; példáját egész környezete követte. Száz meg száz magasba lendült pengén csillogott a napsugár, száz meg száz hang egyesült morajló esküvé. A zúgó esküvés túlharsogta a csatazajt, felhangzott a haza fölé boruló kék mennyekig... Olyan tiszta, olyan ragyogóan kék volt az ég, mintha csak együtt ünnepelne itt lenn, a földön lelkesülőkkel . . .

A szent fogadalmat olyan jelenet követte, amely megkapóan jellemzi a fenséges úrnak tisztjeihez való viszonyát. Le Beati hadosztályparancsnok, parancsörtisztje kíséretében előlépett és rövid beszéd kíséretében a VII. hadtest tisztikárának nevében művészi aranyozott markolatú lovassági díszkardot nyújtott át a főhercegnek. Az ünnepelt József főherceg az örömtől meglepve, meghatottan mondott szívből jövő köszönetet, átvette a kardot és nyomban felcsatolta.

A főherceget és katonáit a háború kitörésének első percétől fogva benső kapocs fűzték egymáshoz. József főherceg a mozgósítás első napjától fogva megosztotta az embereivel minden örömét, résztvett minden bánatukban és szomorúságukban. És mert a veszély és szükség óráiban tanúsított hűség örökre feledhetetlen marad: ez magyarázza meg valójában azt a mélységes ragaszkodást és szeretetet, amelyet a VII. hadtest tisztjei és legénysége vezérük iránt éreztek és amely most, a fenséges úr ünnepnapján megnyilvánult. A szükség és a veszély óráiban . . . nemcsak pusztá szólam volt ez; élő, a szó szoros értelmében vett valóság: a főherceg legszívesebben a harcvonalban tartózkodik és a legprimitívebb hajlékkal is megelégszik, csakhogy mennél közelebb lehessen a fiaihoz. A kárpáti csata idejében Minyevágásán egy egyszerű parasztkunyhó volt a lakása; a kunyhó egyetlen, alacsony szobáckájának egy tábori ágy, egy korhadt asztal, meg egy törött szék volt az egész »bútorzata«. Itt, ebben a szobában dolgozott a fen-

séges úr és ez volt egyúttal a hálószobája is. Sovány reggeli után innen indult el minden áldott nap, hogy hadtestének egész arcvonalán, amely gyakran 30 kilométernyire is kiterjedt, felkeresse az ellenség tüzelése alatt álló katonáit a fedezékeikben. Többnyire Eisner-Bubna Vilmos alezredes, a hadtest vezérkari főnöke, Detrich Gyula huszár főhadnagy, Erdödi Pálffy László gróf huszárcapitány, személyi adjutáns, vagy dr. Bárczy István dragonyos főhadnagy, parancsörtszt kísérik ilyenkor. Kirándulásait szigorú tervszerűséggel hajtja végre; hetenként legalább is kétszer személyesen érintkezik minden egyes alárendeltjével, tiszttel, altiszttel és közlegény-nyel. A főhercegnek kitűnő emlékezőtehetsége van: minden tisztjének és legtöbb katonájának tudja a nevét, minden egyes kitüntetetről tudja, milyen alkalommal, milyen szolgálato-kért kapta a kitüntetést. Csoda-e hát, hogy tiszték, altisztek és közkatonák rajongó tisztelettel csüggnék ezen az ideális hadvezéren? Csoda-e hát, hogy ahol csak a hadseregével küzdött, Szerbiában, Galíciában, a lengyel síkságon, a kárpáti gerinceken, később a doberdói fennsíkon és a román fronton, mindenütt fellángolt az egekig csapkodó önfel-áldozás, lelkesedés és hazaszeretet?

A főherceg tiszteletére rendezett ünnepség a hadtest minden részéből delegált tisztet hozott együvé. Alig vár-ták, hogy egyszer végre jó kiadósan elbeszélgethessenek egymással. A modern állóharc természete okozza, hogy a szakaszonként operáló csapatok csak nagy ritkán érint-kezhetnek egymással; gyakran megtörténik, hogy rokonok és barátok heteken és hónapokon át harcolnak csekély távolságban, anélkül, hogy egymást látnák. Most ez a kínál-kozó alkalom hozott össze a front mögött a legtávolabbi állásokból is néhány, pillanatnyilag, talán egy rövid napra nélkülözhető tisztet. Gyorsan leperog az idő, aztán megint véres, verejtékes napok következnek.

A hivatalos ünnepség után több apró csoport verődött össze, ismerősök, barátok találtak egymásra; az otthon-maradottakról beszélgettek, egymás élményeit mondták el, véleményt nyilvánítottak, de mint valami mély és meleg alaptónus, mindegyre beleszövődik a beszélgetésbe a szülő-föld, itt is, ott is esik róla egy-egy érzékeny szó, egy-egy megindult mondat. . .

MAGYAR KATONA JÓZSEF FŐHERCEG- RŐL: „AZ APTYA FIA”

Az már történelmi tény, hogy a háború nagy urai között legnépszerűbb ember a katonák előtt József főherceg. Azok az emberek beszélnek, akik az ő közelében ontották a vérüket. Íme, így beszél egy sebesült strázsamester, aki már tizenkét éve szolgál a hadseregben és sok nagy urat látott már a gléda előtt.

— A sebem begyógyult. Pár nap múlva visszamegyek. Hazudik, aki azt mondja, hogy nem gondol a halálra. Mi már, akik ott voltunk, tudjuk, hogy mibe megyünk vissza. Hanem egy öröm mégis vár: az nagyon jól esik, hogy megint oda visznek, ahun József főherceg jár. Azt imádjuk mindnyájan. Az úgy jár körülöttünk, mintha nem is volna se főherceg, se tábornok, hanem mintha ő is a népből való volna. Amikor gyakorlaton, vagy parádén megjelent egy-egy nagy úr, mindenki reszketett, az egész ezred — az ezredestől kezdve. Ha József főherceget látjuk a csatatéren, akkor senki se fél, se tőle, se a muszkától.

— Abban a messze idegenben nagyon elhagyatottnak érzi magát az ember, különösen mikor több a golyó, mint az élet. Köll, hogy lássunk valakit, aki lelkesítsen minket. Hát ilyen József főherceg. Az nemcsak kommandíroz, hanem beszél velünk — a mi nyelvünkön! Odajön közibénk, bundások, komisz bakák közé, aztán beszélget. Mindenkire van egy jó szava. Ezért a halálba megyünk érte. Végiggyün a sáncárokban, aztán megkínál szivarral, meg cigarettával. A minap cigarettára akart gyűjtani, s mikor egyet a szájába dugott, a többit kiosztotta. De akkor vette észre, hogy egy

bakának nem jutott. Erre kivette a szájából a saját cigaret-táját, s azt adta oda a bakának!

— Az éccaka a legkomiszabb, mert a hidegtől nem lehet aludni. A fenségnek csináltunk kalyibát. Kigyütt belüle, s végigjárta a sorunkat, hogy nincs-e bajunk? Az egyikre rászólt, hogy tegye a feje alá a bornyúját, a másiknak pedig azt tanácsolta, hogy járjon egy kicsit föl és alá, attul megmelegszik.

— Mikor a szakácsunk ebédet főzött, belenézett a kondérba, hogy mit kapunk enni? »Nem úgy kell a gulyást főzni, te« — szólt rá a szakácsra és elkezdett vele vitázni, hogy előbb a krumplit kell-e a vízbe tenni, vagy a húst? A szakács sem hagyta a tudományát, mire azt mondta a főherceg:

— No majd írok haza a feleségemnek, hogy melyikünknek van igaza.

Megszólal a másik ágyról egy öreg népfelkelő:

— Az aptya fia. Az öreg József főherceg is ilyen vót. Parasztgúnyában gyűtt a bicskei vásárra, s úgy ötté a szalonát, akárcsak »fagylajt« lett vóna. Az Isten is megáldja a familiáját!

Kórusban mondja az egész kórház:

— Az Isten is megáldja . . .

EGY NÉMET ÍRÓ JÓZSEF FŐHERCEGRŐL

Egy német haditudósító József főhercegnek a harc-vonalban tanúsított páratlanul vitéz magatartásáról — amely még a legbátrabb katonák viselkedését is felülmúlja — a következőket mondja:

— Mikor a tüzérség, illetőleg az utolsó ütegek haboztak visszavonulni Rudkinál, mert még ott időzött József főherceg és amikor ő megismételte a parancsot, hogy induljanak visszafelé, valaki megjegyezte, hogy:

— Nem mehetünk még, amíg Fenséged itt van, nem hagyhatjuk el egyedül az ellenség ellen!

Erre József főherceg mosolyogva így válaszolt:

— Csak induljatok, majd én leszek a hátvéd.

És valóban ő hagyta el utolsónak Rudkit. Jellemző reá nézve, hogy tisztjeivel hál a lövészárokban, ha más nem akad, krumplit és hagymát vacsorázik és gyalog masíroz, lóra ül, ha a tüzérséggel tart. Amikor a temesvári VII. hadtest parancsnokává nevezték ki és búcsúznia kellett a divíziójától, a negyvennégyesek mint kis gyerekek sirva fakadtak és zokogva búcsúztak el vezérüktől, »hős József apánk«-tól.

József főherceg lendületes hadiparancsot intézett volt hadosztályához és szívélyes hangon így búcsúzott el volt csapataitól:

»Amennyire megtisztelő és örvendetes számomra a legmagasabb helyről megnyilatkozó bizalom, annyira ki-mondhatatlanul nehezemre esik a búcsúzás kedves hadosz-tályomtól. Nemsokára négy hónapja lesz, hogy mi, tiszték

és legénység, mint hű bajtársak küzdünk együtt és végig-
éltük azt a hosszú és nehéz időt azzal a megdönthetetlen
elhatározással, hogy legmagasabb urunkért és a hazáért
okvetlen győznünk kell. Testben és lélekben összeforrva
Veletek, — nyugodtan elmondhatom — egész szívemmel
Hozzátok tartozva, valamennyiteknek csak annyit mond-
hatok: Isten vezéreljen Benneteket további győzelmekre,
Isten oltalmazzon Benneteket, akiket úgy tekintek, mintha
saját fiaim volnátok!

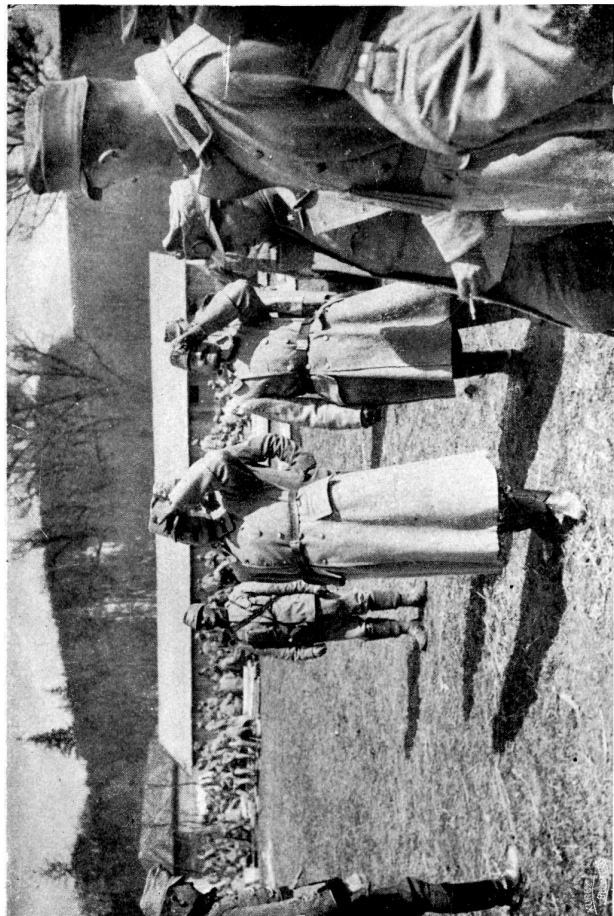
Amikor kérlek Benneteket, már szentül hiszem, hogy
mindig meg fogjátok tenni, harcoljatok tovább is olyan
hősiesen, olyan megrendíthetetlen vitézséggel, mint mostanáig.
Férfias büszkeséggel tölt el az a tudat, hogy egy ilyen vitéz
hadosztályhoz tartoztam és hogy azt azokra a diadalokra
vezethettem, amelyeket Ti Isten segédelmével kivívtatok.
Ha majd egykor hazatértek, valamennyien büszkeséggel
gondolhattok azokra a nehéz időkre, amelyeket olyan le-
győzhetetlen bátorsággal és hősiességgel éltetek végig, mint
ahogy én valamennyitekre külön-külön hűség és hálás
emlékezéssel gondolok vissza. Mélyen megrendülve gondolok
most arra a sok hősré, akik a csatatéren pihennek örök
időig.

Vitéz bajtársak! Isten nevében előre újabb győzelmekre,
amelyek engem mindenkor büszke örömmel fognak eltöl-
teni. Isten veletek édes fiaim!

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

Balogh Rudolf felvétele

József főherceg lovassági tábornok egy repülőgépmadást figyel.
Kárpáti harciér, 1915 április 26.)

A „NEUE ZÜRICHER ZEITUNG” TUDÓSÍ- TÓJA JÓZSEF FŐHERCEGNÉL

A »Neue Züricher Zeitung« haditudósítója az olasz fronton meglátogatta József főherceget, aki a magyar és osztrák védősereg vezéréül a következőket mondja:

— A főherceg parancsnoksága alatt levő hadtest katonáinak legnagyobb része magyar katonákból áll. József főherceg keresetlenül társalgott velem. Örömét fejezte ki, hogy a svájciak is érdeklődnek az itteni hadműveletek iránt és az itteni terepet összehasonlította Svájc hegyvidékével, amelyet maga is jól ismer.

— Vegye tekintetbe — mondotta József főherceg — az utánpótlás hallatlan nehézségeit, a vízhiányt és az utak hiányát, továbbá az éghajlatviszonyokat és akkor el kell ismernie, hogy a minden dicséreten felül álló csapatoktól, emberileg majdnem lehetetlent kívánnak.

A tudósító azután így folytatja:

— A leghűvösebb és legközönyösebb semleges szemléelőnek is be kell látnia, hogy a főherceg nézete teljesen helyes. Egyébként pedig egyszerűbb hadiszállást — mint az övé — el sem lehet képzelni. Az egyetlen szoba: hálószoba, dolgozószoba, iroda és fogadószoba is. A tábori ágyon napközben irományok és térképek hevernek. Közöséges falusi asztal az íróasztal, amelyen a főherceg családjának fényképei, néhány darab könyv és sok-sok illatos virág egyszerű vázában, díszelnek.

József főherceget rendkívül szeretik csapatai. Ő a Habsburg-ház magyar tagja. Katonái példátlanul lelkes hangon beszélnek róla, ami érthető is, mert valósággal megosztja velük a háború összes fáradalmait.

JÓZSEF FŐHERCEG A MAGYAR KATONÁKRÓL

A »Berliner Tagblatt« haditudósítója beszélgetést folytatott József főherceggel, a katonái által rajongva szeretett magyar fejedelmi sarjjal:

— A Kárpátok — mondotta József főherceg — egyetlen nagy temetővé lettek. Itt folytak azok a csaták, amik a legborzalmasabbak voltak azok között, amiket a világtörténelem ismer. Rendkívül sokat kellett véreznünk, amíg legyőztük az orosz túlerőt, s ezért nem lehet elég dicsérrel adózni az én nagyszerű magyarjaimnak. A küzdelmek immár mögöttünk vannak és most már meg lehet mondani, hogy a honvédek önfeláldozó hősiessége megteremtette gyümölcseit. E harcosoknak odaadó hazaszeretete a legszebb fejezete ennek a háborúnak. A német tisztek is csodálattal látták csapatainkat és nem volt elég dicsérő szavuk annak elismerésére, hogy milyen lendülettel oldották meg katonáim feladataikat. Nem akarták elhinni, hogy a végtelen pusztai fiai, akik eddig csak vakondtúrásokat láttak, a legmagasabb hegyeken fáradhatatlan energiával, mint az ördögök törtek előre. Egyáltalán a magyar katonaság az első pillanattól kezdve tele harci kedvvel vett részt a küzdelmekben. Hiit a végső győzelemben és hatástalanok maradtak vele szemben az időnkénti fordulatok. A magyar katona vitéz a harcban, míg ha a tüzelés megszűnt, jólelkű. Ekkor megosztja kenyérét is az oroszral, aki az előbb még puskatussal támadta meg őt. A háború után vissza kellene hozni Magyarországba azokat, akik Amerikába kivándoroltak és kedvezőbb életviszonyokat kell teremteni nekik idehaza.

József főherceg ezután az olaszokról szólott:

— Jó, hogy ők is jelentkeztek, legalább velük is számolunk. Ez úgy igaz, mint ahogy én itt állok. Embereink szilárdak és megbízhatóak, mint a hegyek, amelyek a monarchiát védik. Itt át nem jön egyetlen szövetségszegő olasz sem.

A haditudósító a főherceggel jelen volt egy tüzérségi harcnál, amelyet József főherceg vezetett, aki harcoló katonái között volt és ezeket mondotta:

— Katonáim között van az én helyem is. Ettől az alapelvemtől nem térek el. Katonáimnak is csak egy életük van, s azt áldozatul hozzák. Nekem is úgy kell cselekednem. Részem van sikereikben, s így meg kell velük osztanom a veszedelmeket is . . .

JÓZSEF FŐHERCEG A HONVÉDEK VITÉZSÉGÉRŐL

Hódosi Márton dr., tartalékos honvéd hadapród, aki az olasz fronton sebesült meg, a következőket mondja:

— Vöröskeresztes kocsival szállítottak mozgókórházba. Egész közel van a fronthoz ez a kórház. Ezredünk több ízben tartott a faluban pihenőt az isonzói nagy harcok után, melyekben az ötször nagyobb olasz sereget úgy visszaverték a mi vitéz nagyváradi négyes honvédeink, hogy ezrével maradtak holtan állásaink előtt a hitszegő olaszok. Természetesen az élet ilyenkor sem egészen nyugodt, mert különösen tiszta időben az olasz repülőgépek egész raja kering a levegőben. Ilyenkor állásaink s a front mögötti elhelyezkedésünk kikémlelését tűzik ki céljukul. Kísérleteik azonban meghiúsulnak, mert mihelyt feltűnnek, a mi derék pilótáink rögtön munkába fognak és repülőgépeikre felszerelt géppuskáikkal menekülésre kényszerítik, sőt sűrűn e is puffantják a szerencsét próbáló olaszokat. Pazarul felséges látvány a mi győzelmünkkel végződő légiharcot végignézni.

— Épen ilyen »repülőnap« volt akkor, midőn József főherceg őfensége meglátogatta a kórházat. Mindenesetre jellemző a főhercegre, hogy a veszély sohasem tartja vissza őt attól, hogy katonáit látogatásával megtisztelje. Erdődi Pálffy László gróf huszárkapitány, segédtiszt és dr. Bérczy István dragonyos főhadnagy, parancsőr-tiszt társaságában végigjárta az összes kórtermeket. Minden katona ágyánál megállott, néhány barátságos szót váltott velük és kezelő-orvosunktól is érdeklődött, hogy veszélyes-e a sebesülés?

Mikor hozzám közeledett, igyekeztem ágyamon felülni, de őfensége mosolyogva, kedves kézlegyintéssel intett, hogy csak maradjak fekvé. Mikor pedig a fenséges úr kérdésére azt feleltem, hogy a nagyváradi 4. honvéd gyalogezred hadapródja vagyok, felragyogó szemekkel a következőket mondotta:

— A derék nagyváradi négyes honvédek minden harc-téren a leglelkesebb, legvitézebb magatartást tanúsították. Gyönyörűen, hősiezen verekedtek a galíciai fronton is, de az az elszántság, rettenthetetlen vitézség, mellyel a szám-szerint túlnyomó olasz sereggel szemben oly győzelmesen küzdenek, a csodával határos. Vitéz katona valamennyi.

— Elképzzelheti a mi ujjongó örömünket és büszke-ségünket, mikor József főherceg ezen elismerő szavait hallottuk, melyek bizonyára fel lesznek jegyezve a nagy-váradi 4. honvédgyalogezred történetének legfényesebb lapjaira. Szinte fájt a főherceg távozása után, hogy el kellett hagyni ezredemet és egy ideig betegem kell még sínylődnöm ...

JÓZSEF FŐHERCEG A NEGYVENHATOSOKNÁL

1917 június 2-án felejthetetlen napjuk volt a szegedi negyvenhatos bakáknak. József főherceg a román frontra utaztában útba ejtette Gyulafehérvár városát, hogy meglátogassa a szegedi 46. gyalogezred ott állomásozó pótzászlóalját.

A pótzászlóalj tisztikara, élén Berghammer János alezreddessel, reggel 9 órára gyülekezett a vár alatt húzódó gyakorlótéren. Ugyanitt állott fel a legénység ama része, amely a főherceg parancsnoksága alatt küzdött a harctéren.

A főherceg látogatásának nagyszerűségét és közvetlenségét az a körülmény emelte, hogy a hivatalos látogatás minden színezetét nélkülözte, s mint ő maga Péter szakaszvezetőhöz írt levelében jelezte, csupán azért történt, hogy erre utaztában nem mulaszthatja el az alkalmat, hogy az ő kedves negyvenhatos vitéz fiait meg ne látogassa.

Rajongó szeretettel fogadta a zászlóalj »József apánk«-at. Reggel 9 órakor kigördült az autó a vár szélső kapuján, ahol a gyakorlótér kezdetét veszi, s felharsant a kürtszó. A főherceg könnyedén ugrott ki autójából, Say Viktor vezérkari alezredes, szárnysegéd, a fenség adjutánsa: Erdődi Pálffy László gróf huszárkapitány és parancsőrtsztje: Nagykállói Kállay Frigyes honvédhuszár kapitány kíséretében. Otta Nándor negyvenhatos százados, zászlóaljsegédtiszt kalauzolásá mellett fogadta Berghammer János alezredes, zászlóaljparancsnok jelentését, majd elvonult a tisztikar előtt, minde-nikkel kezét fogva és szívélyesen üdvözölve az ismerős tiszteket, kiknek mindegyikéhez volt egy pár szíves szava. Kedves

és megkapó volt, hogy soknál élénken emlékezett az egyes harci mozzanatra, amelyekben résztvettek, felemlítette, hogy itt és itt ő tűzte fel mellükre a vitézség jelvényeit.

De ennél még kedvesebb, szinte megható volt a legénység kihallgatása. Mikor az egyes csoportokhoz közeledett,, szünni nem akaró éljenzés harsant fel, majd mindegyik baka külön jelentkezett fenséges uránál. Mindegyiknek volt valami kérése, amit a főherceg jóakaratólag meghallgatott, s ha a kérelem olyan természetű volt, amelyen módjában állott segíteni, azt megígérte és feljegyeztette segédtsíjával. Szinte csodálatos volt, hogy a legénység nagy részére, különösen a többszörösen kitüntetettekre oly élénken emlékezett,, hogy nemcsak azt tudta, hol és mily körülmények között kapta a kitüntetést, hanem a névre is emlékezett.

Kedves jelenet volt, mikor József főherceg megállt egy három vitézségi érmes szakaszvezető előtt és így szólt hozzá:

— Hisz te Tóth Péter vagy. Már előbb kérdezősködtem felőled, de azt mondták, hogy elestél. Örülök, hogy látlak!

— Hála Isten, nem haltam meg, fenséges uram — feleli a baka. Mire a főherceg szívélyesen megrázva kezét, további szerencsét és erőt kíván neki.

Egy másik bakát pedig így szólít meg:

— Úgy látom, kigyógyultál a haslövésből. Emlékszel, mikor a kórházban meglátogattalak?

— Igen, fenséges uram, a Feldspítalban történt — feleli a baka.

— Hát neked fáj-e még a gyomrod? — mondja egy harmadiknak és így tovább. Szinte száma sincs a bakáknak^ akiket személyesen ismer.

Egyiktől-másiktól a bajtársáról kérdezősködik, névszerint kérdezve, hogy mi történt vele, s ha azt a szomorú választ kapja, hogy elesett, mély részvétellel nyilatkozik felőle. Van, aki szabadságot szeretne, amire megjegyzi, hogy ő már máshol parancsnok, s így nincs módjában intézkedni, de megjelöli az utat, hogy hova forduljon.

Délre járt az idő, amikor az utolsó ember is lejelentkezett. Azután a legénységet egy csoportba állították, s a fenséges úr, a kérésnek engedve, a csoport közepébe ment, hogy azt a pillanatot, amikor a negyvenhatosok körében

időzött, ne csak a katonák szívébe zárva, hanem fényképen is megörökítsék. E felvétel után a tisztikarral is lefényképeztette magát József főherceg.

Ezután meglátogatta a lábbadozó-osztályt, s a konyhát és mindenütt legnagyobb meglepedésének adott kifejezést. Szemle után a tisztikar a tisztai étkezdébe vonult, hol pár perccel később a fenséges úr is megjelent, hogy a barátságos és egyszerű tisztai ebéden résztvegyen.

Ebéd után József főherceg kíséretével autóra ült s a legénység sorfala között, szünni nem akaró éljenzéstől kísérve eltávozott a szegedi negyvenhatos bakák köréből, felejthetetlen emléket hagyva, s azt a rajongó lelkes szeretetet, amely őt mindenkor körülveszi, amíg csak negyvenhatos baka élni fog.

HOGY BESZÉL JÓZSEF FŐHERCEG A KATONÁIRÓL

Ha hős katonáiról beszél József főherceg, csupa tűz és lelkesedés árad ki szavaiból, csillogó szemmel, mosolygó arccal beszél az ő hűséges magyarjairól, szeretett hős katonáiról. Lassan, kissé vontatottan beszél, mintha maga is érezné, hogy minden szónak, amit mond arany-súlya van, hogy csendes, de nagyon határozott hangja messze fog hangzani.

— Önfeláldozás, hősiesség — mondotta — minden napnak órájában olyan példáit láttam, hogy nincsenek szavak a méltánylásukra. A magyar katona mindig megmutatja az ellenség előtt, mire képes a hűség és a magyar harag. És monarchiánk összes népei egymással szinte versenyeznek abban, hogy megmutassák, hogy nem lehet erőt venni a mi ellenállásunkon. Síkságon és hegyek között, a tél csikorgó hidegében és a nyár perzselő hevében, rohamokban és állásaink védelmezésében, fárasztó menetelésekben és nehéz nélkülözések között, diadalokban és súlyos körülmények között, — sokszor nehéz áldozatok, veszteségek közepette — mindig a vitézségnek ezt a szellemét láttam katonáimban. És ez így fog maradni a szerencsés végig és ezért nem vehet erőt rajtunk egyetlen ellenség sem. Keressék fel állásainkban csapatainkat, azt hiszem, lesz rá alkalom, hogy harcban lássák őket, s meglátják, hogy mindenütt hősokeket találnak!

— Amit katonáink az olaszországi nehéz terepen véghezvisznek, az felülmúl minden képzeletet. Hannibál egyszer kelt át az Alpeseken és Napóleon legnagyobb fegyvertényeként emlegetik azt, hogy nagy csapatokkal át tudott

kelni az Alpesek jégmezői között. S a mi katonáink hónapok, évek óta háborút viselnek kétezer, háromezer méteres hegyek között, töretlen kedvvel és töretlen erővel bírják le a túlerős ellenség minden támadását, holott az ellenség is elkövet minden lehető, hogy kicsikarja a győzelmet.

— Eleinte nem ment minden nehézség nélkül. De ép az mutatja a magyar katona nagy kiválóságát, hogy minden helyzetbe beleéli magát. Megtanulták három-négy nap alatt a hegymászást is és ma már ugyanolyan ügyességgel kúsznak a szűk hegyi ösvényeken, meredek sziklákon, mint a hegymászásban kiváló tiroli, karinthiai, stájer vagy krajnai katonák. A faj alkalmazkodó képessége csodálatos és a lélekereje a morális erő olyan forrását jelenti, amelyre minden körülmények között számítani lehet a magyar katonánál. Ez a morális erő tette lehetővé, hogy támadásban és védelemben egyaránt legyőzze a szívós és vitéz orosz katonát. Ez a morális erő pótolja a gyakorlatot, a klímához való szokottságot, ez a morális erő teszi lehetővé, hogy visszaverjük a számban sokkal erősebb ellenség elszánt és dühös rohamait.

— A hálás haza büszke is lehet katonáira. Itt vannak például a harminckilenceseim, a debreceni gyalogezred és a negyvenhatosok. Amit ez a két ezred hősiességben, önfeláldozásban, vitézi helytállásban a háború alatt produkált, azt kevés hadsereg története mutathatja fel. Az ellenség minden rohama hiábavaló itt, patakokban onthatják a vért és mégsem fognak rést ütni a sorainkon.

— Az ellenség súlyosan elszámította magát, minden ellenségünk súlyos tévedésben élt a monarchia erejét illetőleg. Azt hitték, hogy legyőzhetnek bennünket, holott az ő összeesküvésük csak megsokszorozta erőnket.

— Az a meggyőződésem, hogy kötelességem velük lenni, ahol ők vannak, kötelességem! Egyformák vagyunk a golyó előtt is: én és bármelyik baka. Együtt kell élnem a katonáimmal. Az én helyem ott van, ahol akármelyik katonámé és ez elhatározásomban, hogy velük legyek, közvetlen közelükben küzdjek, nem tántoríthat meg semmi. A katonáimnak is csak egy életük van és ha olyan könnyen adhatják oda királyért és hazáért, én sem fukarkodhatom a magaméval. Az én sorsom közös az övékkel, az is kell hogy

maradjon. Ha kiveszem részemet a dicsőségükből, osztanom kell a veszélyben és a nélkülözésben is.

— Igen, a Kárpátokban nagy és heves küzdelmek voltak, amíg meg tudtuk törni az orosz túlerőt. Borzalmasan véres csaták, egyetlen nagy temető: a Kárpátok, az orosz seregek temetője. Véreztünk, fájdalom, mi is, de arányban az orosz veszteségekkel összehasonlíthatatlanul kevesebbet. A Kárpátokban tanultuk megismerni teljes értékében a magyart, nemcsak mi, de az egész világ. Volt idő, amikor még tartózkodva kellett nyilatkoznom az én dédelgetve szeretett magyar katonáimról. Mert az ő csodálatos küzdelmük, hősiességük és rendkívüli képességeik értékét ismertem ugyan, de esetleg szerénységnek tűnhetett volna a parancsnok részéről mindazt a hősiességet oly mértékben dicsőíteni, amint arról magamban mélyen és őszintén meg voltam győződve. Ámde az első és régmúlt küzdelmeink óta az egész ország, az egész világ méltányolta a magyar katonák működését, melyeknek teljesítményei örök büszkeségemet képezik. És büszke vagyok rá, hogy igaz érzéseim nem egy parancsnoknak katonái iránt érzett elfogult szeretete volt, hanem felismerése azoknak a kiváló erényeknek, amelyek a mi dicsőséges hadseregünk egész külön fejezetét fogják majdan képezni. A németek is nem egyszer elszédülve nézték a magyarok irtózatos küzdelmét és csodálták őket, rajongtak értük, amikor a Kárpátokban olyan feladatokat oldottak meg, amelyekhez emberi erő már-már elégtelennek tetszett. A lelkem sír minden egyes elesettért, de ahány magyar pusztult el az irtózatos fergegben, annak külön-külön kellene márványba vésní örök emlékezetül a nevét. Már talán közhellyé lett ez a mondás, de mégsem lehet eléggé ismételni: nem is emberek, istenek küzdöttek a Kárpátokban is, amint dalolva mentek maguk is a halálba, öntudatosan készítették elő az orosz túlerő beláthatatlanul nagy temetőjét. Amint először kapaszkodtak fel a Kárpátokra, milyen furcsa is volt, a derék debreceni harminckilencesek, a kaposvári negyvennégyesek! És az első igyekezeten túl milyen otthon voltak a legmagasabb hegyeken is, fiúk, akik a Hortobágy tájékáról valók és a napot csak a végtelen róna felett látták. Ámde szentül hiszek benne, hogy a sok magyar vér, amely a harctereket

áztatta, nem folyt hiába és minden csepp egy boldogabb, egy békésebb és zavartalanabb jövőt »készített elő«. A magyarságnak, amely a háború első percétől fogva olyan gyönyörű harmóniában nyilatkozott meg, a háború meg fogja teremni a gyümölcsseit. Én szentül hiszek ebben és bízom benne, nemcsak én, de mindenki tudja, hogy milyen része van a magyarságnak ebben a háborúban.

— És a magyar hűség, becsület, hazaszeretet és ragaszkodás a Habsburg-dinasztiához, amelyen természetes volt és feltétlenül bizonyos, azonképen minden elismerésre és hála érdemes. A magyar katona nem ismer fáradságot, nem ismer nehézséget, mint egy szent, úgy tud szenvedni és nélkülözni, ha úgy adódik. Igaz, hogy bánni is kell tudni vele, szólani kell hozzá az ő hangján, egész melegséggel és a szívünkre kell ölelni őket. Akkor aztán nincs párja az egész világon, nem sok neki a legnagyobb strapa sem, nem emésztdök fel a fáradalmakban és mint a golyófogó páncél állja a tüzet. Egészen Bircáig kergettük az oroszot, a katonáim már napok, hetek óta hadakoztak és folytatták volna még az utolsó lehelletükig. Akkor parancsot kaptam, hogy pihenjek, az oroszokat most már más kergeti. Ez nem tetszett a katonáimnak és bár holtfáradtak voltak, váltigt azt hangoztatták, hogy szeretnék hajszolni őket egész az orosz cár palotájáig. Hisz ezek számára nincs lehetetlen és nincs akadály. Se olyan, amit az ellenség állít az útjába, se olyan, amit a természet.

— És amelyen hősiezen verekszik, azonképen megbékülő és jólelkű a küzdelmek után. Az oroszra, aki még csak az imént puskatussal rontott neki, már nem is haragudott, mikor legyürte, pedig még sajgott a seb az irtózatoss fájdalomtól. Hanem akire egyszer megharagszik, annak Isten legyen irgalmas. Amikor érzi, hogy a saját bátorságán, a saját kötelességén kívül került bajba, hogy árulás vagy egyéb körülmény miatt nem fejtheti ki egész energiáját, akkor nincs kegyelem.

— Az én magyarjaim ... a legjobb katonák . . . jobbak még, mint a horvát, mint a román, pedig azok is milyen jók . . . a magyar csapatok kivívják a győzelmet... az én magyarjaim. . . kímélem őket, jobban mint magamat. . . és ha rohamra mennek, közöttük vagyok, . . . majd egy-

szer, ha a történelem megállapítja, hogy a magyar csapatoknak milyen érdemük van az oroszok kiverésében . . . csodálkozni fognak ... Az első, harmadik, negyedik és tizenhetedik honvéd ezred. . . meg a harminckilences, negyvennégyes és negyvenhatos bakák. . . láttam őket harcolni. . .

— Egyszer, mikor Bircán táboroztunk, egy öreg lengyel grófnő házában laktam. Abban a szobában lakott Radko Dimitriev és futásuk közben ott szálltak meg Bronulsky, Maximov és Hanicky generálisok, akik azt mondták a grófnőnek, hogy Oroszország elvesztette a háborút... és ezt nekik köszönhetjük: a mi magyarjainknak! ... isteni fiúk ezek a honvédek . . .

Mint ahogy az apa beszél a gyermekéről, gyöngéden és szeretettel, úgy hangzik ajkáról minden szó. Férfiás szépségű arcán a büszkeség biborpírja lángol, jóságos nefelejtsek szemében a diadalmas öröm ragyog, ha róluk beszél: az ő magyarjairól ... Őt csak a hősei érdeklik, csak azokról beszél, csak reájuk gondol, mert az élete, sorsa és minden érzése azokkal van összeforrva . . .

Van valami monumentális ebben a tompán zúgó fenséges ítéletben, amit egy Habsburg-főherceg mond a magyar fiúkról. Mint mikor a tomboló vihar, fergeteg után feltűnik az égen a hatszínű szivárvány aranyhídja és felragyog az éltető, boldogító napsugár, csicseregnek a dalos madárkák ... Az ő fenséges lénye, lágycsengésű mély, szelíd hangja, kedves, ártatlan tekintetű rózsás arca, mosolygó kék szeme, olyan, mint a tavasz, mint a diadalmas, örök tavasz . . .

KIRÁLYI DICSÉRET JÓZSEF FŐHERCEG HADTESTÉNEK

József főherceg 1916 július 9-én külön kihallgatáson jelent meg I. Ferenc József királynál s ez alkalommal megemlékezett katonáinak hősiességéről. Őfelsége nagy elismeréssel és szeretetteljes hangon beszélt a főherceg hadtestéről. A dicsérő szavakat József főherceg hadtestparancsban közölte a katonáival. A történelmi jelentőségű parancs így hangzik:

»Ő Császári és Apostoli Királyi Felsége e hónap 9-én engem különkihallgatáson fogadni és ez alkalommal hozám a következő szavakat intézni méltóztatott:

— Üdvözlöd nevemben vitéz hadtestedet, amelynek szellemét és bátorságát teljes szívemből csodálom! Tiszteknék és legénységnek a legmelegebben köszönöm áldozatkészségüket és hűségüket, amellyel maguknak és nekem halhatatlan dicsőséget szereztek. Amit véghezvittek, ahhoz hasonló aligha akadt! Ne feledd mindnyájuknak megmondani, hogy bensőmben meg vagyok róla győződve: ott, ahol Ti vagytok, az ellenség semmit sem fog elérhetni, a Ti dicső vitézségteken ezentúl is meg fog történni minden ellenséges támadási kísérlet. Büszke vagyok Reátok, akik a legnagyobb nehézségek dacára soha meg nem inogtok. Bizalmam Bennetek megingathatatlan! Tudom, hogy ezt a jövőben is ki fogjátok érdemelni. Az Isten védelmezzen Mindnyájatokat!

Legkegyelmesebb Urunknak ezen szavai az összes csapatoknak kihirdetendők. Nagyobb öröm nem érhetett volna, mint ez a feladat: Elóttetek, derék vitézeim, szeretett uralkodónknak különösen meleg dicséretét kinyilatkoztatni. Tudom, hogy valamennyien méltóak leszünk továbbra is legfőbb Hadurunk határtalan bizalmára. A VII. hadtest legyőzhetetlen marad!

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«:

„DERÉK SZÉKELYEIM ÉS A VITÉZ HONVÉDEK”

IV. Károly király szavai ezek; szólnak pedig a székelyudvarhelyi bakák és a nyitrai honvédek dicséretéről, méltó elismerésül azért a nagyszerű hősiességért, amit a román harctér nehéz küzdelmeiben tanúsítottak. Miután József főherceg vezéreztetéses hadseregpáncsnok jelentést tett a királynak a legutóbbi harcokról, a következő táviratot kapta:

»Igaz örömmel vettem a tudósítást, amellyel nekem a 82. gyalogezred és a 14. honvéd gyalogezred hősiességéről jelentés tétetett. Derék székelyeim és a vitéz honvédek magatartása ismét fényesen beigazolta ezen kitűnő csapatok fölényét egy számbelileg is messze túlszárnyaló és erősebb ellenséggel szemben. Mindnyájuknak legbensőbb köszönetemet küldöm, valamint legmelegebb elismerésemet és kérem Isten segítségét további harcaiknál.

KÁROLY.«

József főherceg, mint parancsában írja, »örömteljes megindultsággal« rendelte el, hogy a király táviratát azonnal hirdessék ki a csapatoknak és parancsát a következő szavakkal végzi:

— Legfelsőbb Hadurunknak ezen meleg elismerésével küldöm legmelegebb üdvözléseimet és legbensőbb szerencsekívánataimat. Isten vezéreljen Mindnyájatokat további győzelmekre!

JÓZSEF FŐHERCEG KITÜNTETÉSEI

József főherceg szinte csodákat művelt a harctéren legendás bátorságával, vállalkozott a legvakmerőbb feladatokra. Életét állandóan kockáztató vakmerőséggel szolgálta a nagy ügyet. Vitézségével, bátor és bravúros vállalkozásaival sokszor kitüntette magát és királyunk, a német császár, a bajor király, a spanyol király, a bolgár király és a török szultán »vitéz és bátor, sikeres magatartása elismeréséül« a háború folyamán a következő kitüntetéseket adományozta József főhercegnek:

- az aranygyapjas-rend,
- a Mária Terézia-rend parancsnoki keresztje,
- a hadiékítményes Lipót-rend nagykeresztje,
- a hadiékítményes elsőosztályú vaskoronarend,
- a hadiékítményes elsőosztályú katonai érdemkereszt,
- a nagy arany katonai érdemérem,
- az ezüst és a bronz Signum laudis,
- az elsőosztályú hadiékítményes Vöröskereszt tiszteletjelvény,
- a porosz királyi fekete sasrend,
- a »Pour le Mérite«-rendjel,
- a porosz királyi vörös sasrend,
- az I. és II. osztályú német vaskereszt,
- az ottoman császári arany és ezüst Imtiaz török hadiérme,
- a spanyol királyi III. Károly által alapított nagykereszt,
- a bajor királyi Szent Hubertus érdemrend,

a bajor királyi katonai érdemrend nagykeresztje a kardokkal,

a bolgár királyi Cyrill és Methodius érdemrend,

a bolgár királyi Szent Sándor-rend nagykeresztje stb.

József főherceg tulajdonosa a cs. és kir. 15. dragonyos ezrednek és főnöke a porosz királyi II. hannoveri 14. sz. ulánus ezrednek. Továbbá tiszteletbeli tudora a filozófiai és technikai tudományoknak.

JÓZSEF FŐHERCEG PLAKETTJE

Mindjárt a világháború elején dr. Baltazár Dezső református püspök Katona-Otthont alapított Debrecenben. A hazafias jótékonyági intézmény nagyarányúvá fejlődött. Fővédnökül József főherceget, védnökül pedig Hazai Samu báró, volt honvédelmi minisztert nyerték meg, akik állandóan igen meleg érdeklődéssel kísérik a Katona-Otthon nemes munkáját. A Katona-Otthon vezetősége el is határozta, hogy elkészítteti és debreceni helyiségében elhelyezi fenséges patrónusának, a magyar katonák igaz barátjának, József főhercegnek plakettjét. Erről dr. Baltazár Dezső püspök, a Katona-Otthon elnöke értesítette József főherceget, aki az alábbi kedveshangú sorokban adta meg beleegyezését:

»Méltóságos dr. Baltazár Dezső püspök úrnak

Debrecen.

Méltóságod levelére sietve a következőkben válaszolok: Szándékuk igazán meghatott és nem lehet kifogásom a tervezett leleplezés ellen. Méltóságod meleg érzelmektől áthatott szavaiért legbensőbb köszönetemet küldöm. Azt kívánom, hogy Katona-Otthonunk nemes célját minél tökéletesebben szolgálhassa és az Isten mindazokat, akik érdekében fáradoztak, bő áldásában részesítse.

Őszinte üdvözlettel Méltóságodnak
Harctér, 1916 július 27.

igaz tisztelője
JÓZSEF FŐHERCEG.«

A népszerű fenséges hadtestparancsnok levelet intézett dr. Ferenczy Gyulához, a Katona-Otthon igazgatójához, amelyben újra és élénken kifejezésre juttatja a magyar katonák iránt érzett őszinte szeretetét.

— »Ha a Katona-Otthon érdekében tehetek valamit, — írja József főherceg — kész örömmel fogom megtenni, hiszen magyar vitézeimnek javára van, kiknek javát előmozdítani legnagyobb örömöm és ambícióm. Farkas Mihályról jó híreim vannak Budapestről. . .«

íme, József főherceg állandóan s a legmelegebben érdeklődik a Farkas Mihályok, Rácz Sándorok, a magyar hősök iránt.

József főherceg plakettjének 1916 augusztus 20-án volt a leleplezése nagy ünnepség keretében, amelyre lelkesen készült egész Debrecen. Az emléklakett felavatásának nagyobb szabású ünnepségén megjelent báró Hazai Samu volt honvédelmi miniszter, akit József főherceg táviratban kért fel arra, hogy őt az ünnepségen képviselje. A honvédelmi miniszter József főherceg megbízásából tudatta, hogy a főherceg nagy érdeklődést tanúsít Debrecen iránt és a legmelegebb üdvözlőleveit küldi a város hazafias lakosságának.

A miniszter kíséretével a város ötfogatán hajtattott be az állomásról. A városban egy diadalkapunál ötszáz fehérruhás leány virágesővel fogadta a minisztert, akinek tiszteletére nagyszerű díszelőadás volt a színházban.

Augusztus 20-án a zászlóerdős Debrecenben fényes külsőségek között zajlott le a Katona-Otthon ünnepe. Dél előtt istentisztelet volt, majd tizenegy órakor a Katona-Otthonban a katonai és polgári előkelőségek és nagy közönség jelenlétében leplezték le József főherceg domborművű képmását. A városi dalegylet hazafias éneke után dr. Baltazár Dezső református püspök, az Otthon megalapítója és elnöke méltatta József főherceget, akinek szívében legmélyebben él a magyarság szeretete. Szavai közben lehullott a lepel az emlékműről. A közönség hosszasan és viharosan éljenzett.

A püspök beszédére báró Hazai Samu volt honvédelmi miniszter válaszolt:

— Meghatottan állok itt. Meghatottan hallottam a püspök úr hazafias lelkesedéstől lángoló szavait. Kívánsága szerint igaz örömmel fogom tolmácsolni őfenségének, József főhercegnek, milyen nagy szeretet veszi itt körül. Ez az emlék emlékezteti Debrecent, hogy érte érzünk és érte élünk. Ami engem illet, továbbra is szeretettel viseltetem a városhoz, mert látom, hogy a fiai igaz fiai a hazának!

Lelkes taps fogadta a miniszter szavait. Majd dr. Ballá Bertalan elszavalta Szávay Gyula alkalmi versét és végül elénekelték a Himnusz. Ezzel véget ért a megható ünnepség.

JÓZSEF FŐHERCEG VÁRBELI PALOTÁJÁBAN

Augusztai főhercegasszony és József főherceg Úr Ő Császári és Királyi Fenségeik magas engedélyével megtekintettem a főhercegi palotát. A lovarda-utcai kapun jutottam be a várpalotába. A kis kapu melletti folyosóról a foudvarmesteri és titkári hivatalok nyílnak. Pár pillanatig várok, de csakhamar megjelenik főhadnagyi uniformisban, mosolyogva, friss jókedvvel József főherceg fiatal titkára: Poprádvölgyi Döller Antal királyi tanácsos, aki a tőle megszokott szíves udvariassággal, kedvesen kalauzol végig a palota meseszerű, pazar fénnnyel és pompával berendezett csodás termein.

Az előcsarnokba érünk; itt van a palota főbejárata, a kapu zöld bársony függönnyel van elválasztva az előcsarnoktól; a padló piros és fehér márvány kockákból áll, rajta puha vörös peluche-szőnyegek futnak végig. Az előcsarnok két oldalán van Magyarország domborművű címere a királyi koronával, előtte egy-egy asztal, amely három oroszlánfejből álló lábakon nyugszik. Az asztalokon írókészlet és két fekete könyv; az egyikre arany betűkkel van rányomtatva: Augusztai főhercegnő O Császári és Királyi Fensége. Fellapozom. Ez a vendégekönyv. Csupa aláírás és dátum. A legutóbbi aláírások: Tisza István gróf, volt miniszterelnök, dr. Teleszky János, volt pénzügyminiszter, báró Szentkereszty Béláné, dr. Palugyay Móric cs. és kir. kamarás, belügyi államtitkár, Ghillány Imre báró és végül az új miniszterelnök: Esterházy Móric gróf. A másik könyv József főherceg Úr Ő Császári és Királyi Fensége vendég-

könyve. Érdeklődve lapozom át. Valósággal ritka gyűjteménye az auto grammoknak. A legutolsó aláírások: Pallavicini György őrgróf, az új miniszterelnökségi államtitkár és az új miniszterelnök: Esterházy Móric gróf.

Az előcsarnokból kétoldalt lépcsőfeljárat vezet az első emeletre, ott van Augusztia főhercegasszony és József főherceg lakosztálya. A lépcső előtt van egy-egy vörös bársony - pamlag, az udvarhölgy szokta itt várni a fenséges asszonyt. A földszinten van egy vendéglakosztály, amely egy szalonból, háló-, öltöző- és fürdőszobából áll. Biedermeier-stíliú pasztellselyemmel bevont bútorok, ugyanolyan színű a tapéta is. A falakon mesés műkincsek: régiségek, olajfestmények, akvarellek, tollrajzok. Kis állványokon márványszobrok, nipppek, vázák, régi órák, sévresi- és meissenai porcellánok.

A földszinten van a kis kápolna, itt szokott a főhercegi család misét hallgatni. Az oltárkép Szűz Máriát ábrázolja a gyermek Jézussal, oldalt több szentkép van. Az oltáron sok-sok virág áraszt pompás illatot. Fölötte van az ablak, régi színes üvegből, szent alakokkal díszítve. A kis kápolna falán van néhai Ferenc József császár és király képe, amely a ravatalon virágok közt ábrázolja az elhunyt uralkodót.

Ugyancsak a földszinten van a tornaterem, az összes tornaszerekkel felszerelve, — ugyanolyan, mint az iskolákban látott tornatermek — amely kedvenc játszóhelye a főhercegi pár gyermekeinek.

Végül ott van még a konyha, hatalmas tűzhelyekkel és üstökkel; a fal köröskörül csupa fehér mozaik-berakás, már a belépés pillanatában is meglepett az a sok hófehér csillogás; mint a tükör, úgy ragyog és csillog ott minden a tisztaságtól. A konyha mellett vannak a kamrák és egyéb háztartási helyiségek, azután távolabb a személyzet szobái.

Visszatérünk az előcsarnokba, ahonnan néhány lépcsőn a hallba jutunk. Üveggel fedett nagy négyszögletes, világos csarnok ez, kétfelől vörös szőnyeggel leborított és aranyozott rácsú fehér márványlépcsőkkel. A hall közepén van a főhercegi címer. A lépcsők alján két-két fehér márványoroszlán ül, ezektől jobbra és balra két fehér márványszobor van, Stróbl Alajos mester alkotása, amely Augusztia főhercegasszonyt és József főherceget ábrázolja. A másik oldalon két szürke vadászsobor áll, amely Augusztia fő-

hercegasszonyt és József főherceget vadászat közben ábrázolja az elejtett őzbakkal. Ez a két szobor Ligeti Miklós mesterműve. A hallban hatalmas oszlopok emelkednek a mennyezetig. Pompás délszaki növények díszlenek mindenütt. Az egyik sarokban néhány fáradt 30.5, 28.5 és 18.5 mozsár szunnyad, egész rozsdásak, ezeket a harctérről küldte haza József főherceg. Mellettük két fényesre csiszolt mozsár áll, rajta az emléksorok; »Weiss Manfréd ajándéka József főhercegnek az 1914—1917. háború emlékére.« A főbejáratl szemben a falon van egy gyönyörű Neogrády-festmény: Vihar a tengeren.

A hallból lépcsőn feljutunk az elsőemeleti lakosztályokba.

A széles folyosót óriási képek díszítik, a középen három bibliai vonatkozású kép, ezek mellett jobbra István nádor életnagyságú portraitje, mellette egy családi csoportkép, Brück Lajos festménye, amely József főherceg szüleinek negyvenéves házassági jubileumára készült és ábrázolja: József főherceget és Augusztia főhercegasszonyt három gyermekükkel; Mária Dorottya főhercegnőt és férjét, Fülöp orleánsi herceget; Erzsébet főhercegnőt; Margit főhercegasszonyt férjével, Thurn-Taxis Albert uralkodóherceggel és öt gyermekükkel. A kép mellett van József nádor és id. József főherceg életnagyságú portraitje; az utóbbi Vastagh György festőművész munkája, a kép 1883-ban készült és tábornoki díszben ábrázolja a főherceget. Mellette van fenséges hitvesének, Klotild főhercegasszonynak a portraitje, hosszú uszályos estélyi öltözékben, hermelinpalásttal a vállán ábrázolja a gyönyörű fenséges asszonyt. Ez a kép szintén 1883-ban készült és Vastagh György alkotása. Itt van még néhai Ferenc József császár és király portraitje, amely bíborvörös bársonypalástban ábrázolja Ófelségét, ez a festmény Leo Reifenstein munkája.

A folyosó egyik ablakmélyedésében vannak azok a kedves szeretetadományok, amelyeket a főhercegasszony kórházlátogatásai alkalmával szokott kiosztani a sebesültek között, imakönyvek, szentképek, noteszek, zsebtükrök, ceruzák, szivarok, cigaretták stb.

Először az óriási táncterembe lépünk, ahol vakító fényt áraszt a pár ezer villanykörtéből álló négy hatalmas metszett

üvegből készült művészi csillár. A fal oldalán karos gyertya-tartóhoz hasonló kisebb csillárok vannak. A közepén van a főhercegi címer, A táncterem mennyezetéig fehérarany színű oszlopok emelkednek, az ajtók, ablakok ugyanolyan színűek. A fal mellett mennyezetig érő velencei tükrök verik vissza az ezeryi villanyfényt és a parkett csillogását. A terem hosszában kétoldalt hosszú tükörfolyosó van, az udvari bálokon a nem táncolók innen szoktak a táncoló párokban gyönyörködni. Jobboldalt van egy erkély, itt játszik a cigány- vagy a katonazenekar. A táncterem ablakai a Krisztinavárosra néznek. Kimegyünk az erkélyre, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik a budai hegyekre; látható a park egy része, amely lehúzódik egész a Palota-útig. A kertben két gyorstűzű orosz ágyú ásít unalmában és farkasszemet néz a budai hegyekkel. A park nagyjából fenyvesből áll, egy része egész vadon; feljebb a jázminbokrok nyíló virágai illatoznak, törpe fenyők és kisebb cserjék zöldülnek, ez az angol kert. Távolabb van az istálló, lépcsős galéria vezet fel a tetejére, ahol valóságos kertet alkotnak a tarka virágok. A másik oldalon látszik az autógarage, a kert és a titkári lak. A kertben ezer meg ezer nyíló virág van, vérvörös futórózsza, la France, tea-, bársony- és hópehely-rózsza, tulipán, lilium, harangvirág, muskátli, nőszirm, orchidea, szegfű díszlik ezer változatban, mint egy sokszínű tarka szőnyeg puha, bársonyos pázsittal szegélyezve; a virágok valóságos remekei a kertészetnek. Néma csodálattal siklik végig rajtuk tekintetem, alig tudok megválni a gyönyörű látványtól.

Az erkélyről visszatérünk a táncterembe, innen nyílik a buffet; angol mintára készült tükörsima, fényes barna asztalok, arany díszítésű fehér lábakkal. Az asztalok körül sok-sok borszék van elhelyezve, mindegyiknek a támláját a főhercegi címer díszíti. A mennyezetről nagy üvegcsillár csüng alá; a falakon régi gobelin-képek láthatók, az egyik majdnem olyan nagy, mint a fal, a többi gobelin-kép kisebb és többnyire XIV. Lajos korabeli rokokó jeleneteket ábrázolnak.

A buffet mellett van a nagy ebédlő; finom faragott asztalok, a többi bútorok eperszínű és aranymintás tónusú selyemkelmével vannak beborítva, ugyanilyen a tapéta. A falakon kedves látványt nyújtanak a csendéletek. Meg-

számlálhatatlan műkincs van itt együtt, csodálkozva szemléltem meg mindent s önkénytelenül felsóhajtottam, hogy milyen szép itt minden. A déli napfény átszűrődik az ablak függönyein s a kacagó napsugár játszva, pajkosan szökell ide-oda, egyik képről a másikra.

A nagy ebédlőből a kis fogadóterembe jutunk. A szem szinte káprázik a gyönyörűséges csodálattól. A bútorok és a falak halványszínű selyemmel vannak befödve, metszett velencei üvegcsillár ragyog a középén. Köröskörül értékes festmények, mind magyar festőművészek munkái, Kézdi-Kovács László, Bosznay István, Spányik tájképei teszik hangulatossá a termet. Néhány régi családi kép és szobor egészítik ki a gyűjteményt.

A kis fogadóból a dohányzóba érünk. Ide szoktak jönni vendégeikkel étkezés után a fenségek és itt szolgálják fel a feketét. Az ablakok függönyei le vannak engedve s csak alig-alig szűrődik be a napfény; az előbbi ragyogó világosság után szokatlan a szemnek ez a félhomály. A dohányzó egyik sarkában pompás dohányzókészlet van finom cigaret-tákkal, szivarokkal és gyújtószerszámmal. A másik oldalon kényelmes karosszékekből és asztalkából álló sötétzöld bársonybútorok vannak, az egész terem tompazöld tónusú, a tapéták, a függönyök is. A falakon szebbnél szebb festmények; az egyik színes egyiptomi kép különösen szembe-tűnik, mellette a Szahara sivatagján átvonuló fáradt karavánt ábrázol egy kép; a másik oldalon egy keleti szépség néz le reám a keretből mosolygó fekete szemével, mintha pajzánul integetne felém. Ennek a képnek a háttere különösen érdekes művészi munka, messziről úgy hat, mintha faragvány vagy domborművű szobrásmunka volna, csak egész közelről nézve látható, hogy milyen mesteri a kidolgozása. Mellette egy másik kép Lenbach híres táncosnője, csodálatosan elragadó művészi kép, a háttér levegője különösen finom, szinte átlátszó ecsetvonásokkal van kidolgozva. Itt van még Vastagh György híres festménye: A kivert bika.

A dohányzó mellett van József főherceg lakosztálya és pedig: a kis fogadó-, az audiencia-terem, a dolgozószoba, a háló-, öltöző- és fürdőszoba. Néma meghatottsággal, elfogultan lépem át a küszöböt; tehát itt lakik a mi forrón szeretett főhercegünk, a mi nemzeti hősünk, legdrágább

kincsünk, büszkeségünk! Szent áhítattal tekintek szét: példás egyszerűség és mégis főúri pompa. A kis fogadószoba inkább gyülekezőhely, ugyanis ha vendég van a fenségeknél, az étkezést jelző csengetésre ebben az intim kis teremben gyülekeznek s azután vonulnak át a nagy ebédlőbe. Az aranyos selyemtapéta csillog a falakon s a bútorok finomak, szinte törékenyeknek látszanak. A képeken Alcsúth és vidéke látható, csupa alcsúthi tájképek díszítik a falakat, a kastély, a park, a sárguló faszor ősszel, friss zöldlombos tavaszi kép; azután a fiumei »Villa Giuseppe« színes kertje és parkja, amely id. József főherceg kedvenc tartózkodóhelye volt.

A kis fogadóból jobbra lehet belátni József főherceg dolgozószobájába; könyvszekrény, könyvespolcok, sötét bársonybútorok, antik íróasztal, rajta családi fényképek; a falon van Augusta főhercegnő életnagyságú lovaglórúhás képe, amely lóháton ábrázolja a fenséges asszonyt, ez a festmény Adams alkotása. József Ferenc és László főhercegek, Zsófia és Magda főhercegnők képei kicsiny gyermekkorukban; József főherceg öccsének, a fiatalon elhunyt László főhercegnek legutolsó képe hadnagyi uniformisban 1895-ből. A falakon kedves harctéri emlékek, fényképek, kisebb festmények és emléktárgyak, amelyeket a főherceg a katonáitól kapott. A másik oldalon van két afrikai tengerparti kép, egy kairói szépség és sok kedves emlék, amelyeket a fenségek afrikai nászútjukról hoztak haza. A falon van József főherceg szüleinek: id. József főherceg és Klotild főhercegnő portraitje.

A gyülekező szobából balra az audiencia-terembe jutunk. A hófehér aranyozott szárnyas ajtó mellett van egy nagy fehér márványasztal, körülötte bársonyszékek. A tágas terem közepén van két állvány, rajta id. József főherceg és Klotild főhercegnő fehér márványszobra. Távolabb pálmák és délszaki növények üdezöld csoportja között van a garnitúra. A másik oldalon egy perzsaszőnyeggel letakart pompás Bösendorfer-féle hangversenyzongora áll. A főfalon van József nádor életnagyságú portraitje, alatta fehér márványszobra; ettől jobbra két festmény, az egyik azt ábrázolja, amint id. József főherceg 1866-ban a Böck-brigád visszavonulását védte, a másik pedig, amint ugyancsak a főherceg kivont karddal rohamra vezetni csapatait. Velencei tükrök, meissen- és sèvres-i

porcellánfigurák, régi vázák, herendi- és zsolnai porcellánok, finom kis francia nipppek, táncoló párocskák, rokokófigurák, japán dísztárgyak és egy berakott díszszekrény az audienciaterem kedves ékességei. Ebben a teremben szokta József főherceg a kihallgatásokat tartani, itt fogadja a politikusokat. A legtöbb idejét a dolgozószobájában tölti; ott végzi a levelezését, ott intéz el mindent, sőt akárhányszor megtörténik, hogy a bizalmasabb ismerősöket és a rokonokat, a főhercegi család tagjait is ott fogadja. Kitüntetésszámba megy az, ha a főherceg dolgozószobájában fogadja a vendégét.

József főherceg lakosztályából Augusztia főhercegasszony termeibe megyünk. Amint kinyitom a hófehér szárnyas ajtót, csodás illat árad felém, gyönyörködve állok meg pár pillanatra, a látvány, ami felém tárul, valóban elbűvölő. Tarka változatosságban itt vannak a világ legszebb, leggyönyörűbb illatos virágai, a harmatos fehér és színes rózsák, orchideák, liliomok, margaretták, krizantémek csodaszép színekben pompáznak. Gyönyörködve állapítom meg, hogy e termekben nemcsak Magyarország őrangyala és a sebesült katonák védőasszonya: Augusztia főhercegasszony lakik, hanem egyúttal a virágok királynője, Magyarország forrón szeretett nagyasszonya, a mi nemzeti patrónánk!

Augusztia főhercegasszony lakosztálya a következő termekből áll: a szalon, a kis fogadószoba, az írószoba, háló-, öltöző- és fürdőszoba. A szalon és a kis fogadó pasztellszínei és művészi berendezése bizonyára a fenséges asszony parancsára történt ilyen finom, disztíngvált ízléssel. A szalon eperszínű, a kis fogadószoba halvány rózsaszín és tompa arany mintájú selyembútorokból áll, a falakat szintén ugyanolyan tapéta fűdi. A kis fogadóból erkély nyílik szép kilátással az egész Krisztinavárosra és a budai hegyekre; ezen a kis erkélyen szokott a fenséges asszony reggelizni. A termeken látszik, hogy a lakójuk milyen poétikus, nemesen gondolkodó, finom ízlésű gyengéd lélek. Szinte érezni a gobelin-képeken, rézmetszeteken, szobrokon, nippéken, ezernyi apróságon, dísztárgyakon, s a finom bútorokon az ő puha selymes kezének lágy, szeretetteljes simogatását. Mosolyog itt minden, boldog minden, hiszen az ő becéző szeretete napról-napra megnyilvánul ebben a kedves kis hajlékban: itt keresik fel a fenséges asszonyt a gyermekei,

itt beszélgetnek vele az édesapjukról, aki messze-messze, távol szeretteitől küzd a harcmezőn a szent magyar hazáért, érettünk. . .

A kis fogadóból be lehet látni a főhercegasszony írószobájába; itt minden bordószínű, a falak, az antik bútorok, a szőnyegek, sőt még a virágok is alkalmazkodnak a szoba bordó tónusához, bordó rózsák, szegfűk, vérvörös futórózsák illatoznak finom porcellán- és antik vázákban. A falon családi képek, Augusztia főhercegasszony gyermekkori képei, azután néhány fénykép József főhercegről és a gyermekekről. Oldalt külföldi rézmetszetek, köztük Eugen Bracht sivatagképe; kis polcokon nappok, szobrok, vázák, régi órák és értékes porcellánok. A könyvszekrény előtt kis női íróasztal dísz tárgyakkal. A szoba sarkában néhai I. Ferenc József császár és király fehér márványszobra áll. Oldalt van egy kis bársony imazsámoly, fölötte egy kis oltár az égő méccessel, ettől jobbra van az esküvői emlék üvegburkolat alatt, fehér márványból készült templomhoz hasonló gyönyörű művészi alkotás.

A fenséges asszony lakosztályából a kis szalonba érünk, innen nyílik a nagy szalon; ez a két terem teljesen egyforma színű bútorokból áll, a világos színek dominálnak, sok-sok kép, ezernyi csecsebecse, szobor, gobelin, török és japán hímzések díszítik a falakat. Néhány magas velencei tükör, állványokon levő művészi nappok, krinolinós táncosnők, lovagok, pásztorleánykák stb. egészítik ki a terem válogatott ízlésű műkincseit.

A nagy szalonból a vörös szalonba megyünk, itt minden tompavörös, az ablakok redőnyei itt is le vannak engedve, halvány fénysugár szűrődik át a bíborvörös brokátfüggönyökön, úgy hogy misztikus félhomályba burkol mindent; felgyújtjuk a villanyt, vörös fény árad szét az egész teremben, királyi pompával van berendezve és nagyon emlékeztet a koronázási ünnepre feldíszített Mátyás-templomra.

A vörös szalonból a télikertbe és a billiárdterembe jutunk; az előbbiben csodaszép virágok, pálmák, délszaki növények és szökökutat azt hitetik el velem, mintha igazi kertben járnék, hiszen még az út is kavicsos. A billiárdterem üveges csukott erkélyéről meseszép kilátás van a kertre és a budai hegyekre.

A billiárdterem mellett van a kis ebédlő; a bútorok ugyanolyanok, mint a nagy ebédlőben, eperszinű és aranymintás selyemmel bevont faragott bútorok; a falakon tükrök, képek, rézmetszetek. Itt szokott étkezni rendes körülmények között a főhercegi család a legszűkebb családi körben és akkor is, ha egy-két rokon van jelen. Ha a főhercegi palota több személyt lát vendégül, ilyen ünnepélyes alkalomkor, ha tizenkét személynél többre kell teríteni, akkor a fenséges család vendégeivel a nagy ebédlőben étkezik.

A termek mind szőnyeggel vannak borítva, kivéve a tánctermet, buffét és télikertet; selymes puha kásmir-, szmirna-, perzsa-, peluche- és gobelin-szőnyegek fedik a padlót, úgy hogy némelyik teremben nem is látszik a fényes, csillogó parkett. A főhercegi palota minden helyiségét légfűtés látja el meleggel.

A második emeleten vannak a főhercegi pár gyermekeinek: József Ferenc és László főhercegek és Zsófia és Magda főhercegnők lakosztályai. Finom rózsaszín, világoskék, halványlila, fehér selyem bútorokkal és tapétákkal. Ezernyi kedves csecsebecse: nipppek, fényképek, szobrok, legyezők, vázák, régiségek, dísztárgyak, háborús emlékek, kézimunkák, festmények és könyvespolcok vannak a falakon. József Ferenc főhercegnek van egy kis festő-műterme. A kis főherceg kiváló tehetségű kész festőművész, aki előszeretettel foglalkozik a festészettel. A háború előtt sok időt szentelt kedvenc szórakozásának, s ha rövid szabadságra hazajön a harcterről, órákhosszat fest műtermében. A festőállványokon kezdett képek, ceruza- és szénrajzok, akvarellek és olajfestmények. A falak köröskörül képekkel vannak teleaggatva, ezek mind a fiatal főherceg alkotásai.

Magda főhercegnő lakosztályában megszámlálhatatlan játék van, száznál több baba, automobilok, vöröskeresztes sebesültszállító kocsik, mozdonyok, azután egy egész állatsereglet, tömérdek állat, türelem- és kockajátékok stb. A második emeleten van még három főúri kényelemmel berendezett vendéglakosztály.

Végigjártuk a palota összes teremt; azután kimentünk az erkélyre, ahonnan 1916 december 30-án délelőtt a főhercegi család tagjai a koronázás történelmi nevezetességű aktusát nézték végig, amikor ifjú királyunk hófehér paripáján fel-

vágtatott a koronázási dombra és a világ négy tája felé fordulva megtette a hagyományos kardvágásokat. Itt volt Augustza főhercegasszony gyermekeivel és udvarhölgyeivel, Ferdinánd bolgár király és az összes főhercegnők udvarhölgyeikkel.

Az erkélyről a Szent György-térre lehet látni. Balra van a honvédelmi minisztérium, jobbra a királyi palota a várkerttel; lenn a napfényben ezüstösen csillogva kígyózik a hőmpölygő Duna, látjuk egész Pestet. Velünk szemben van a miniszterelnöki palota, ahonnan tompa zúgás hallatszik: ebben a pillanatban száll ki autójából ifjú miniszterelnökünk, Galánthai Esterházy Móric gróf.

A főhercegi palota bejárata előtt állandóan díszőrség áll őrt. A távolból a már jól ismert autó túlkölés hallatszik, most kanyarodik fel az Albrecht-útra a főhercegi autó. A két őr szobormerevséggel áll és feszesen tiszteleg; a palotaőrség fegyverbe lép, kürtzó és harsány vezényszavak hallatszanak; mindig erősödő lelkes »Éljen« kiáltások hangjai közelednek, a magyar nép örömujjongva üdvözli rég nem látott főhercegünket. A következő pillanatban már látjuk, amint kiszáll autójából és mosolyogva, kedvesen szalutál jobbra-balra. Mihelyt megláttam őfenségét, örömmel mondtam a tanácsos úrnak, hogy:

— Ő Császári és Királyi Fensége megérkezett!

JÓZSEF FŐHERCEG KISTAPOLCSÁNYI KASTÉLYÁBAN

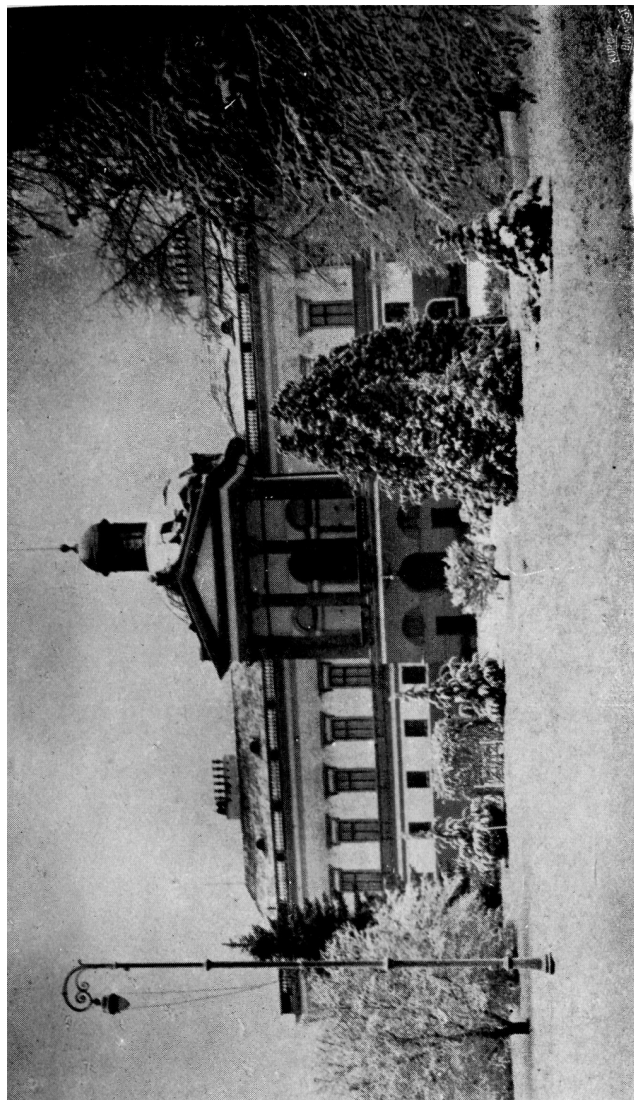
Kistapolcsány József főherceg legkedvesebb tartózkodó-helye, ha rövid időre hazajön a harctérről, ott piheni ki fáradalmait az évszázados kastélyban.

Engedélyt kértem József főherceg Úr Ő Császári és Királyi Fenségtől, hogy megtekinthessem a főhercegi kastélyt, őfensége örömmel beleegyezett. Egy szép napon elutaztam apával a Budapesttől öt órányira fekvő kastélyba. A kistapolcsányi állomáson várt bennünket a főhercegi fogat, s a két csillogó szőrű, gyönyörűen felnevelt Nonius-mén repült velünk a kastély felé, s pár perc múlva már ott álltunk meg a kastély Rákóczi-udvarán.

Zábori Záborszky Jenő főhercegi igazgatósági titkár volt a fáradhatatlan kalauzom, aki ebéd után elindult velem, hogy megnézhessem mindent, ami a kastélyban érdekel.

A kastély nagyobb része még a közismert Rákóczi-típusból való és ezeknek a tulajdonát is képezte. Különösen a Rákóczi-udvara figyelemreméltó. Oszlopcsarnoka szépségben és terjedelemben vetekedik a híres bátfai és löcsei oszlopcsarnokokkal. A földszint vastag falait gyönyörű boltívek kötik össze; a falakat ezer meg ezer szarvas-agancs díszíti.

A kastély főhomlokzata a XIX. század elején leégett, helyére 1810-ben az alapépítmény felhasználásával egy empire-kastélyfront került, amely három emeletből áll. A legfelső emeleten vannak a dísztermek. Az első és a második emeletet a fenségek lakosztályai foglalják el, a földszinten vannak a vendéglakosztályok és a török termek.

Záhorszky János felvétele.

A Kistapolcsányi főhercegi kastély.

A nagy kastély mellett van a kis kastély, amely békében a szuiteknek volt fenntartva, de a háború kitörése óta üdülő tisztek laknak benne. Most vöröskeresztes zászló lobog az ormán, hirdetve, hogy Augustza főhercegasszony és József főherceg nagylelkűségéből a háborúban megsebesült vitéz katonáink találnak falai között gyógyulást. A tiszti üdülőtelep még 1914-ben keletkezett és egyszerre húsz tisztnak nyújt otthont. Mindegyiküknek külön lakosztály áll rendelkezésre a hozzátartozó fürdő-, elő- és inasszobával. Az étkezés céljaira a főhercegi kastély egyik nagy ebédlője szolgál. A közös étkezés alatt, amelyen az üdülő tisztek vesznek részt, udvari lakájok szolgálnak fel.

A kastély megszámlálhatatlan termet foglal magában» Végigjárjuk a kistapolcsányi kastély néhány — magyar szívnek kedves, történelmi emlékektől és művészi kincsektől terhes — pompás termet.

A Rákóczi-kapu előtt két hatalmas orosz ágyú áll őrt.

A kastély földszintjén megtekintjük a vendéglakosztályokat, míg a másik oldalon vannak a török termek: a dohányzó, a szalon, a teázó és az ebédlő. Elfogultság vesz erőt rajtam, mikor belépek a keleti pompával és válogatott kincsekkel berendezett termekbe. Homályosvörös, vagy tompított kékfényű lámpák égnek a főhercegi szalonokban. Köröskörül a falakon gyönyörű színes, ezüst-arany keleti hímzések és szőnyegek, pompázó színű drágaságok, régi Rákóczi-korabeli szablyák és afrikai pajszok. Kis asztalkákon török és arab nargilék, meseszerű török pamlagok és apró kis zsámolyok egészen keletivé teszik e termék stílusát. Érdekes »török leánykérő«. Spanyolfalhoz hasonló rácsos, faragott fal, ezen keresztül láthatja csak a török ember a menyasszonyát. A sakk-asztal mellett egy művésziesen faragott bot van, amelyet egy alcsúti juhász ajándékozott József főhercegnek. Egy kis állványon Augustza főhercegasszony miniatűr márványszobra áll, Körmendi-Frimm és Fehérvári Erzsi alkotása és a fenséges asszonyt, mint a sebesültek védőasszonyát, őrangyalát ábrázolja. Értékes porcellánok, dísztárgyak, vázák, képek, puha szőnyegek képezik a berendezés kiegészítő részét. Az egyik sarokban egy elefánt lába hamutartónak szolgál.

Az ebédlőben kitűnő Bösendorfer-féle hangverseny-zongora áll. Nem tudok ellentállni a kísértésnek, kinyitom

és egy pár akkordot ütök le, pompás a hangja, igazi élvezet rajta játszani egy hivatásos zongoristának. A terem közepén terített asztal, körülötte børszékek vannak, s a falakat sok-sok szarvasagancs díszíti.

A török termekben tartózkodik ebéd és vacsora után a fenséges család. Rendesen vacsorára már parádében jelennek meg a tisztek, várva a jelentést, hogy:

— A főhercegasszony elvárja az urakat teára.

A meghívás a rendszeresített vacsora utáni teára szól a főhercegi kastély földszinti török szalonjaiba. A teákon megjelenik Augusztia főhercegasszony az udvarhölgyével, Zsófia főhercegnő, László főherceg, továbbá Libits Adolf udvari tanácsos.

A fenséges asszony közepén egy asztalkánál áll és hatalmas ezüst szamovárbán teát főz. Közben a gőzölgő teát marokkói szokás szerint apró csészékbe önti. Apró kis keleti székeken, zsámolyokon és alacsony török pamlagokon ülnek köröskörül és valami egészen csodálatos illatú marokkói teát isznak kevés cukorral. Mindenféle édességek és cigaretta járnak kézről-kézre. A fenséges asszony is cigarettázik.

Ezekon a teákon részt szokott venni József Ferenc főherceg is, ha itthon van. A fiatal főherceg azonban hadbavonulása óta csak néhányszor volt itthon szabadságra, amikor sűrűn érintkezett az üdülő tisztekkel és kedvességével, szíves modorával, okosságával és sokoldalúságával egy csapásra meghódított mindenkit. Ő mindent tud. Katona, jogász, festőművész, technikus, gazda, író s a hadsereg egyik legieszebb huszár főhadnagya.

A török termeket elhagyva az előcsarnokba lépünk. Itt van egy kedves harctéri emlék cseppkőből, rajta egy kis tábla: doberdói emlék 1915. A másik oldalon egy hatalmas afrikai bivaly kiterített bőre fekszik. A lépcsőházat szarvasagancsok, két-két afrikai rinocerosz és rénszarvas fejei, vadmacska és sokféle kitömött madár díszíti. A Rákóczi-lépcsőn felmegyünk az első emeletre. Belépünk a nagy ebédlőbe. Faragott bútorok, szobrok, festmények, antik dísz tárgyak a főekességei. Innen nyílik a tornaszoba.

A kastély közepét képezi a magas kupolaterem, amelynek oszlopos terraszáról tágas kilátás nyílik a parkra és a szép Zsitva völgyére. A kupolateremben köröskörül gót-

stílusú székek állnak, fölöttük körben oszlopok között régi görög szobrok és Mária Terézia fehér márványszobra áll.

A kupolateremtől balra a vörös szalont nézem meg; vörös brokáttal bevont garnitúra, kis mahagóni íróasztal, velencei tükrök, régi órák. Vastagh György két festménye: József nádor és id. József főherceg portraitje, továbbá két Magas-Tátra kép és egy afrikai tájkép képezik a terem berendezését.

A vörös szalonból egy vendéglakosztályba jutunk, itt szokott lakni Gizella főhercegnő, Augusztia főhercegasszony édesanyja, ha látogatóba jön. A hálószobában aranyozott bútorok vannak, ezeket a fenségek Tuniszból hozták haza. A falakon szentképek, Krisztus levétele a keresztről stb. és családi képek dominálnak. A szalon empire-bútorokkal van stílszerűen berendezve, tükrök, antik órák, nappék, porcellánok, régi dísz tárgyak vannak elhelyezve. A falon van a kastély egyik volt tulajdonosának, Keglevich János gróf és Keglevich bíboros portraitje, mellette I. Ferdinánd és a tapolcsányi gróf képei láthatók.

Az olvasóterem és a könyvtár a kastély sarokrészét foglalja el. A kötetek száma 14.000. A könyvszekrények tetejét 28 görög és római szobor díszíti. Oldalt van egy életnagyságú bűvárszobor; a közepén tölgyfaasztal. Egy kép a hadgyakorlatról és József főherceg két kitűnő képe — alezredesi és ezredesi uniformisban — mosolyog le réám.

Visszatérünk a kupolaterembe, ahonnan jobbra nyílik a női szalon, kék-fehér selyem rokokóbútorok, XVI. Lajos korabeli képekkel kirakott asztal, aranyozott állványok, tükrök, a falakon néhány festmény, néhai Ferenc József császár és király két fiatalkori portraitje és IV. Ferdinánd képe a szalon díszei.

A rózsaterem egy finom, poétikus szoba; antik rózsaszín bútorok, tükrök, apró csecsebecsék, számtalan finom művészi nipp, sok régiség, családi fotográfia, üvegszekrényben kis szobrok vannak, a falakon nagyértékű tájképek, Mária Terézia portraitje és a családi képek egész sorozata.

Két vendéglakosztályt tekintek meg, itt szoktak lakni Fülöp szász-coburg-gothai herceg, József főherceg anyai nagybátyja és Konrád bajor királyi herceg, Augusztia főhercegasszony fivére.

A dohányzó- és a billiárdterem következik. Hangok ütik meg fülemet, s amint belépünk, látom, hogy néhány üdülő tiszt sakkozik és billiárdozik. Nem szeretném őket zavarni, már-már visszafordulnék, de észrevesznek és felállással üdvözlnek. Pár szót beszélgetünk. Elmondják, hogy pompásan érzik magukat, milyen jó dolguk van a kastélyban és végtelenül hálásak a fenséges pár jóságáért. Mindjárt az első pillanatban örömmel konstataólok, milyen jó színben vannak, lesült barna arcukról látom, hogy milyen jót tesz nekik a kistapolcsányi levegő, a kedélyük is pompás, vígak és gondtalanok, már amennyire ezekben a hádorús időkben lehet. Telik az idő, sietnem kell, búcsúzom az uraktól, gyógyulást és jó mulatást kívánva nekik.

A kastély mellett van a kis kápolna. Az oltárkép: Madonna a gyermek Jézussal. Ez egy kegy kép, amit régen a pápa ajándékozott a kastély első tulajdonosának. Minden évben a környékről sokan zarándokolnak a tapolcsányi szűzhöz, s a főhercegi pár megengedi, hogy ott imádkozzanak. Az egyik oldalon van Feszty Árpád híres képe: Krisztus sírbatétele, a másik oldalon pedig van egy régi festmény, amely gróf Rákóczi Lászlóné, Bánffy Erzsébet grófnő halálát ábrázolja, aki a kistapolcsányi kastélyban halt meg. A kép háttérben látható, amint az angyalok viszik a grófné lelkét, amelyet a szűz Mária a karjaiba fogad. A kápolna mellett van az oratórium.

Fölösleges mondanom, hogy a fenséges pár gyermekei kitűnően beszélnek magyarul. A főhercegi udvar egész környezete magyar, ott minden ember tud magyarul, viszont olyan több van, aki másként, mint magyarul, nem is tud.

A főhercegasszony kistapolcsányi tartózkodása alkal-mával rendszerint már reggel 8—9 órakor kilovagol. A terep-lovaglás állandó galoppban körülbelül egy órát vesz igénybe. Az iskolalovaglás délelőtt 11 órakor kezdődik a parkban épült tágas fedett lovardában. Ez alkalommal a lovardában csak a főhercegi család tagjai, Libits Adolf udvari tanácsos és az üdülőtelep meghívott tisztjei lehetnek jelen. Gyönyörű irlandi telivérek állnak a fenséges asszony rendelkezésére. Irland, Sephir, Bally, Bay, Master, Majestic, Gold, Ftneck a kedvenc paripái a főhercegasszonynak

Elbolyongok a parkban. Itt a lábbadozó tisztek sétálnak és szívják a friss levegőt; üdülnek a gyönyörű terebélyes fenyőfák között, járnak-kelnek az óriási parkban és nem kell megijedniük, ha sétaközben egyszerre csak szembejön velük valamelyik fenség. Ellenkezőleg! Nyájasan fogadják az üdvözlésüket és kedvesen beszélgetnek velük.

A park, amely a kastélyt körülveszi, 200 hold és összefügg a híres 33.000 hold nagyságú, bekerített vadaskerttel. A flórája a különfélebb növényeknek gyűjteménye. Fődisze a Rákóczi idejéből való fenyők és őfensége által összeszedett 50—60féle tűlevelű. A pázsit tele van gumós növényekkel amelyek virágzása eredeti jelleget ad. Szép gyümölcsös és fajszió fűg össze a parkkal.

A park lelegején van a gyönyörű nagy fedett lovarda, körülvéve a 60 lóra berendezett istállóktól és kocsiszínektől. Az istállóba lépve gyönyörűséggel simogatom meg a nemes paripákat, táncolva lépeget ide-oda egy-egy büszke mén. József főherceg nagyon szereti a lovakat, látszik is, mert mintha szándékosan volnának kiválasztva a világ legszebb, legtüzesebb Nonius-paripái.

Távolabb van a kuglizó, magyarstílusú kedves szalonjával. Nem messze van a fürdő és a fürdőház. Ijdedten hátralépek, a titkár úr mosolyog. Stróbl mester életnagyságú félelmetes medvéje ül a víz partján a zöld pázsiton, de szerencsére jól oda van láncolva egy fatörzshöz, még akkor sem tudna mozogni, ha élne.

Az üvegházak ajtaja is megnyílik előttem, megcsodálom a nagyszerű, híres tapolcsányi kertészetet, a sokféle pálmát, délszaki növényeket, a gyümölcsöt érlelő narancs- és citromfákat, a millió színben pompázó szebbnél szebb virágokat. Kedves meglepetés ér: gyönyörű csokrot kapok, kedves emlékei lesznek a főhercegi kastélyban töltött szép, felejthetetlen időnek. Csodaszép volt, mintha álom lett volna . . .

A fejedelmi park taván hóféhér hattyúk lubickolnak, mellette pedig a régi kis kápolna ódon szentképeivel Istenhez emeli a szíveket. . .

JÓZSEF FŐHERCEG KÖNYVTÁRA

A főhercegi család mintegy ötvenezer kötetből álló alcsúti és kistapolcsányi könyvtárának rendezése közvetlenül a háború kitörése előtt nyert befejezést. A rendezés munkáját egyik jeles tudósunk, Dr. Ferenczy József egyetemi tanár vállalta el, aki szabad idejében éveken át dolgozott a főhercegi kastélyokban.

A könyvtár rendezésével a kitűnő tudósunk az ott felhalmozott irodalmi, művészeti és tudományos szempontból nagyértékű könyvek felismerése nemcsak arra nyújtott alkalmat, hogy meggyőződést merítsen a főhercegi család ritka műveltségéről, a férfi-sarjak nagytudományú készségéről, alapos tanultságáról. Az évekig tartó munka alatt József nádor családjának magyar szívééről, magyar lelkéről a köztudatba szállott legendák valódiságát is megtalálta. Sok-sok apró és érdekes részletnek, spontán epizódoknak ezen megfigyelése csak megerősítheti azt a hitet, hogy a főhercegi család legendás magyarsága nem hivatalos póz, hanem színtiszta, őszinte érzelem, melyet a mi földünkön, a mi környezetünkben átélt idők varázsoltak a Habsburg-vérbe.

ARANY JÁNOS JÓZSEF FŐHERCEG KEDVENC ÍRÓJA

József főherceg is résztvett a könyvtár rendezésében. Ott volt gyakran a magyar tudós mellett, imitt-amott segített is neki. Az egyetemi tanár ugyanis már egy ízben elkezdte a nagyértékű könyvtár rendezését, amidőn a cigányliteratúra több száz könyve között babiloni és assziri könyvelőre is bukkant. T. i. a néhai József főherceg rengeteg nyelvet beszélt, s többek között a keleti nyelveket is kitűnően beszélte. Valósággal orientalista volt. Az első rendezés alkalmával az egyetemi tanár egy törökszövegű könyvet talált, s mivel nem tud törökül, elvitte azt az akkor még élő Vámbéry Árminhoz. A nagy tudós aztán megmagyarázta, hogy a török könyv a passarovici békekötésre (1690) vonatkozó okmányokat tartalmazza, mire az egyetemi tanár a katalógusba való felvétel után egy külön magyarázó cédulát is helyezett a könyvbe.

Történt később, hogy József főherceg kezeibe került a könyv, s átlapozáskor megtalálta a magyarázó írást.

— Miért fáradt, kedves tanár úr, — kérdezte — miért nem hozta el hozzám a könyvet, majd megmagyaráztam volna én.

A keleti könyvek mellett számtalan protestáns biblia található a vallásos katolikus főhercegi család könyvtárában. Ezek között van egy kis miniatűr biblia, amelyet József nádor harmadik felesége, Mária Dorottya Württemberg! hercegnő — aki protestáns vallású volt — a fiának, néhai József főhercegnek dedikált németül:

»Az én nagyon szeretett drága József fiamnak!«

A világliteratúra hihetetlen pontossággal van képviselve a főhercegi könyvtárban. Angol, francia, német, olasz, orosz, svéd irodalom színe-java ott van. A család művészeti érzékére igen karakterisztikus, hogy az új művészeti irodalom minden nyelven megjelent munkáit Klotild főhercegasszony és József főherceg megszerezték a könyvtár számára.

A XIX. század összes francia regényei mellett ott vannak hiánytalanul a magyar klasszikusok, Jókai Mór munkáinak százkötetes jubileumi nemzeti kiadása három egyforma sorozatban van meg, ami nagyon jellemzi a főhercegi család magyar irodalmi pártfogását. Csak Arany János hiányzott a magyar irodalom gyűjteményéből, amire az épen ott időző József főherceget figyelmeztette tudósunk.

— Fenséges uram, — szólt hozzá, — a magyar klasszikusok közül Arany munkái hiányoznak a könyvtárból.

— Téved, méltóságos uram, — felelte a főherceg — e remekművek hiánytalanul megvoltak ebben a könyvtárban, de azokat a budavári palotába vitettem. Aranyt ugyanis annyira szeretem, hogy közelemben akarom érezni a könyveit. Nem is adom most a rendezésnél a könyvtár számára, azoknak ott kell maradniuk a dolgozószobámban . . .

Hollnauer felvétele.

Klotild főhercegnő hetvenedik születésnapja. (Alcsuth, 1916 július 8.)

Az alsó sorban balról jobbra : Ilj. Thurn-Taxis herceg, Margit főhercegnő, Zsófia főhercegnő, két ifj. Thurn-Taxis herceg, Klotild főhercegnő, Mária Dorottya főhercegnő, Thurn-Taxis hercegnő.

A felső sorban : Ilj. Thurn-Taxis herceg, Augustina főhercegnő, József főherceg lovasági tábornok, két ifj. Thurn-Taxis herceg, Thurn-Taxis Albert herceg, József Ferenc főherceg és Erzsébet főhercegnő.

KLOTILD FŐHERCEGASSZONY ALAPÍT- VÁNYAI

Klotild főhercegasszony korszakalkotó ténykedése — az első alapítvány üdülő gyermekek részére — a cirkvenicai »László Gyermekotthon«, amelyet a nemeslelkű főhercegasszony fiának, a fiatal László főhercegnek emlékére alapított, aki egy vadászat alkalmával egy vadmacskával való küzdelmében véletlenül elsütötte puskáját, amelynek a gyermeklelkű ifjú főherceg ilyen módon tragikus áldozatul esett (1895 szeptember 6.). A kora ifjúságában elhunyt főherceg emlékét hirdeti a cirkvenicai üdülőotthon. Erre a célra Klotild főhercegasszony megszerezte a csodás szépségű, évszázados Frangepán-várkastélyt, amely a horvát partvidéknek egyik legkiválóbb régisége. Ez a kastély a folytonos bővítések folytán olyan terjedelmet nyert, hogy a nyári hónapokban átlag 150—200 gyermek nyer elhelyezést. Jellemző a főhercegasszony igazán felvilágosult gondolkozására, hogy a gyermekek vallás- és nemzetiségi különbség nélkül vétetnek fel és pedig a szegények teljesen ingyen, a tehetősebbek egy olyan csekély áron, amely még az önköltséget sem fedezi. Ez azért lehetséges, mert a fenséges asszony az esetleges deficitet a sajátjából pótolja. A vérszegény, angolkóros gyermekekre a tengeri fürdő nagyon jó hatással van, számtalanszor megtörtént az az eset, hogy a szülők a nyaralás után nem ismerték meg gyermekeiket, olyan pufókok, pirospozsgások lettek. Ezt az intézetet Klotild főhercegasszony régi bizalmasa, udvari titkára, a végtelenül kedves és nagyműveltségű Paur Hugó királyi tanácsos vezeti, aki nagy gondnal és szeretettel foglalkozik a gyermekekkel.

A jótékonyaságáról ismert főhercegasszony többek között védnökasszonya a budapesti »Klotild Szeretetház«-nak, alapítványi ágyakat tart fenn az Erzsébet-szanatóriumban, a Vöröskereszt Egylet kórházaiban stb. A háború kitörése óta az alcuthi kastélyban hadikórházat rendeztetett be ötven sebesült katona részére. A fenséges asszony többször személyesen gondoskodik betegeiről, ápolja őket és elbeszélget velük. Naponként kimegy a konyhába, megnézi, hogy mit kapnak ebédre a betegek, személyesen ügyel fel arra, hogy a kiosztásnál az ételadagok minél bőségesebbek legyenek. Betegeit a kitűnő ellátáson kívül még dohánnyal is meglepi és rendszeren ő maga osztja ki nekik fenséges kezeivel a heti dohányporciókat. Így folytatja áldásos tevékenységét az alcuthi csendes magányban.

Klotild főhercegasszony jótékonyágában hűséges segítőtársa leánya, a szelidlelkű, finom modorú, disztíngvált szépségű Erzsébet főhercegnő, aki állandóan Alcsuthon él az édesanyjával. Idejének legnagyobb részét a betegek ápolásával tölti és személyesen segédkezik a kötözésnél és kisebb operációknál is. Mária Dorottya főhercegnő is foglalkozik a sebesült hősökkel, de szabad idejét legtöbbször festéssel tölti. A poétikus lelkű főhercegnő a híres festőművészek, Vastagh Györgynek volt a tanítványa. Mária Dorottya főhercegnő kiváló tehetségét édesanyjától örökölte. Ugyanis Klotild főhercegasszony fiatal korában rendkívül sokat foglalkozott festéssel és rajzolással, igen tehetséges festőnő volt, előszeretettel kultiválta a művészeteket. A főhercegasszony ifjú korában országszerte ismert és méltán csodált ragyogó szépség volt; kedvelte a sportot, sokat lovagolt, kocsizott, résztvett a vadászatokon stb.

Ófensége csendes visszavonultságban él leányaival, Mária Dorottya és Erzsébet Henriette főhercegnőkkel az alcuthi kastélyban, ahol minden idejüket a jótékonyaságnak szentelik. Állandóan magyarul beszélnek és a személyzet is az alcúti magyarokból kerül ki. A történelmi nevezetességű csendes kastély néha gyermeki kacagástól is visszhangzik, ha az unokái meglátogatják a főhercegasszonyt.

Kedves családi körben ünnepelte meg Klotild főhercegasszony hetvenedik születésnapját 1916 július 8-án. Ebből az alkalomból meglátogatták őt testvérei, Ferdinánd bolgár

király és Fülöp szász-coburg-gothai herceg. Ott voltak gyermekei, József főherceg, Augusztia főhercegasszonnyal és gyermekei, József Ferenc főherceg, Zsófia főhercegnő, László főherceg és Magdolna főhercegnő. Eljött Margit főhercegasszony, Thurn-Taxis Albert uralkodó herceg felesége, aki hét gyermekét is elhozta magával kedves meglepetésül a fenséges nagymamának. Felejthetetlenül kedves, megható volt ez a szép nap, örömkönnyeket csalt az ünnepezt főhercegasszony jóságos szemeibe, amint tekintete gyönyörködve siklott végig egész családján, akik eljöttek mind, hogy elhalmozzák gyengéd szeretetükkel. Vájjon mi fakasztotta könnyekre a jóságos, szelíd szemeket? Talán a visszaemlékezés a boldog ifjúkorra . . . ragyogó fiatalság, ideálisan boldog házaseset, amelyet bearanyozott a kis fenségek vidám kacagása, derűs mosolya . . . Talán az évforduló napján reá gondolt, fenséges életepárjára, aki már elköltözött tőlünk . . . Miért is nem érthette meg e gyönyörű ünnepnapot felejthetetlen emlékü József főhercegünk. . .

AUGUSZTA FŐHERCEGASSZONY, A SEBESÜLTEK VÉDŐASSZONYA

Mialatt katonáink a harctereken önfeláldozóan küzdenek a hazáért, azalatt a társadalomnak itthon maradt rétegei is kiveszik részüket a küzdelemből és kiveszik a nők is.

Augusztza főhercegnő, József főherceg hitvese jár elől mindenben. Ha meglátogatja a sebesülteket udvarhölgyei, Majthényi Anna és Apor Henriette bárónő kíséretében, kedvesen érdeklődik, hogy a beteg mikor és hol sebesült meg, kérdezősködik otthonlevő szeretteiről, elbeszélget velük, megajándékozta őket szivarral, cigarettával, szentképekkel és más szeretetadományokkal.

A sebesültszállító- és a csererokkant-vonatok elé minden nap kimegy az állomásra, sőt a háború elején igen gyakran megtörtént, hogy a fenséges asszony még éjjel is kiment a pályaudvarra, s ott várta be a következő vonat érkezését.

A pályaudvarokra begördülő vonatok sebesült katonáinak az ő keze nyújt ételmezt és szomjat csillapító italt, ő kérdezi ki őket a harctéri eseményekről, s ő az, akinek minden kórházban minden sebesült megéri jóságos kezét és humánus gondoskodását.

A főhercegasszony sorra látogatja a katonasebesültek kórházait, érdeklődik a betegek sorsa iránt, s nem egy helyen ő maga nyújt segítséget, mint figyelmes kezű, gondos ápolónő a sebesültek igazi védőasszonya.

József főherceg 1914 augusztus 30-án érkezett haza először a szerb harctérről és Augusztza főhercegnővel meg-

jelent egy sebesültszállító vonat érkezésénél és elbeszélgettek a sebesültekkel, akik elmesélték hősi tetteiket.

Másnap délelőtt hosszabb látogatást tett József főherceg, Augusztia főhercegnő és László főherceg a XVI. helyőrségi kórházban. A magas vendégek minden sebesült állapota iránt érdeklődtek. Feltűnt, hogy a főherceg sok sebesültet ismert fel, kikkel a harctéren találkozott. Mielőbbi javulást, jó egészséget kívánt a hős sebesülteknek: »vizontlátásra az orosz harctéren«, mindegyikkel kezét fogva, vált el tőlük. A főhercegnő ajándékokat osztott közöttük. Hosszabb ideig tartózkodtak a fenségek a sebészeti osztályon, hol az egyik műténél segédkeztek, kezét fogva a sebesültnek, kedélyesen beszélgetve vele. A súlyos műtét fájdalmait egész elfelejtve mosolygott a hős sebesült az egész idő alatt. A sebesültekkel és a betegekkel kezét fogva, a kórházparancsnoktól és a szolgálattelvő tisztektől elbúcsúzva, megelégedésüket fejezték ki a magas vendégek.

A háború elején Augusztia főhercegnő meglátogatta a Gondviselés-kórházat, amely a fenséges asszony védnöksége alatt áll, ott hallotta, hogy egy prágai főhadnagy milyen érdekes körülmények között sebesült meg. A főhercegasszony erre felkereste a főhadnagyot, aki elmesélte megsebesülésének történetét.

Winter főhadnagy, a Gondviselés-kórház sebesültje, a sors véletlenségei folytán a mi nagy háborúnk egyik legérdekesebb sebesültje lett. Amikor kitört a háború, Károly Ferenc József trónörökös búcsúztatta a pályaudvaron a harctérre induló tiszteket. A tisztek vállaikra kapták lelkesedésükben a fiatal trónörökösöt. A lelkes tüntetést indítványozó és véghezvivő tisztek között volt Winter főhadnagy is, aki ezt a gyönyörű emlékei vitte magával a háborúba. De ezzel az emlékekkel vitt még egy kedves pár betűs papirost. A trónörökös a búcsúzó tisztek között autogrammmokat osztogatott és autogrammot kapott tőle a prágai főhadnagy is. A búcsúzás szép emlékével a szívében, s a trónörökös aláírásával egy ezüst cigarettatárcában a szíve fölött, indult háborúba a főhadnagy. A katonának két jó barátja van: a fegyvere és a pipája. A makrapipa le nem kerül a huszár agyaráról a leghevesebb attackban sem és szivar, cigaretta füstöl a tisztek szájában a veszedelem pillanataiban. A prágai főhadnagnak is töltve

volt a revolvere és szíve fölött volt mindig a cigarettatárcája. És így történt, hogy egy roham alkalmával az ellenség golyója a cigarettatárcát, a cigarettatárcában Károly Ferenc József trónörökös aláírását ütötte át és ezeken át a főhadnagy tüdejébe fűrődött.

A háború véletlenségeinek nem mindennapi története az, ami a prágai főhadnaggyal történt. S ha születnek a háborúban legendák, ez az igazi történet a maga valóságával bizonyítja, hogy nincsenek is olyan legendák, melyeknek erejét le nem győzné maga az élet. Legendák azonban bizonyos, hogy fognak születni. És a háború nagy meséiből sebesült katonák, akik budapesti kórházakban megfordultak, itt ápolgatták magukat az új életre, a legszebb meséket a sebesültek védőasszonyáról, — Augusztia főhercegasszonyról viszik emlékként haza magukkal.

— Augusztia főhercegnő volt — mondják a magyar bakának, a mikor elmegy a sebesült katonától egy előkelő jóságos hölgy, aki kikérdezte minden bajából.

— Augusztia főhercegnő volt — mondják a kórházban fekvő lábbadozó betegnek, ha elment valaki a betegágya mellett és megigazította a párnáját.

— Augusztia főhercegnő volt — mondják a sebesült katonának, amikor jóságos női kézből kapja napok után az első tiszta pohár üdítőitalt, az első jólszelelő szivart és az első jóízű cigarettát.

A magyar nemzet katonái, a nemzet, amelynek fiai ontják vérüket a hazáért, hálásan és szeretettel könyvelik el azt a figyelmet és nemes humanitást, mellyel a háború sebesültjeivel szemben viseltetik Augusztia főhercegasszony.

A háború nagy emberismertető. Felkorbácsolja az indulatokat, de felszínre hozza és megacélozza a nemes tulajdonságokat. Ha van is rossz ember, ma százszorta jobban meglátjuk a jó embereket; aki jó, az ma a tenyerén hordozza a szívét. Hogy az emberek nagyszerű jóságát megláttuk, a nagy háborúnak köszönhetjük. A háború csapásokat hoz, de örömeiket is, s ha fel is borít nemzetközi szolidaritásokat, új emberi szolidaritást teremt.

Augusztia főhercegnőt ismerte, tisztelte és szerette egész Budapest. De a háború volt az, amely a főhercegi párt a

szívünkben piedesztálra állította: nemes főúri voltukért most szerettük meg őket igazán. A főhercegasszony minden nap a pályaudvarokon sebesülteket fogadott, azután sebesülteket kötözött és kórházakat látogatott. A mi Vöröskeresztünknek ő lett igazi védőangyala. Gondossága, meglepő fáradozása, hihetetlen jósága és figyelme kiapadhatatlan. A háború óta Augustza főhercegasszony élete a sebesülteké, — s ami ideje még megmarad, az a családjáé.

A fenséges asszony kezdeményezésére alakult meg az Augustza-alap, ahol ékszerekért vasgyűrűt adnak cserébe. Odavitték lelkes magyar honleányaink ékszereiket, s büszkén hordják a »Pro Patria« ékszereket. A befolyt összegből az özvegyeket, árvákat segítik. A főhercegasszony indítványozta a hadi jótékony célú hangversenyek rendezését, amelyeken sokszor ő is megjelent udvarhölgyével, s amely sok-sok ezret juttatott már a nemes célra, enyhítve a nyomort, szenvedést, letörölve a fájdalmas könnyecskéket az özvegyek és árvák arcáról.

Augustza főhercegasszony a magyar társadalom háborús jótékonyágának szimbóluma, védnöke és őrangyala. Az Augustza-vasgyűrű szimbólumában fenséges neve az acélos vasat még az aranynál is nemesebb fémmé kovácsolta. Manapság gyöngéd női ujjak még a hitvestársi hűség aranykarikáját is felcserélik a honleányi hűség szent ereklyéjével. Az Augustza-vasgyűrű nemes jelszava: Aranyat vasért! Eltemette a régi hiúságot és fényűző erkölcsöket. Az aranynak csak annyi értéke van, amennyi értéket vásárolhatnak rajta a szűkölködőknek, a hadbavonult itthonmaradt szeretteinek. Amíg férfiszívek acélpáncélja és Mannlicherek vasa áll ellent minden poklok kapujának, addig csak vas lehet ékszere a magyar nőnek. Augustza főhercegasszony nemes alakja ezt az elvet önzetlenséggel és fáradhatatlan önfeláldozással példázza. Legfőbb védnöke minden jótékonyági akciónak, de nem a reprezentálás művészetében, hanem a valóságos jótékonyági munkában oltalmazó ja, szószólója és segítője a nagy magyar társadalom mai legszebb és legszentebb kötelességteljesítésnek.

Augustza főhercegnő öfensége már a béke éveiben készült nagy és szent hivatására. Már akkor jelen volt az operációstermekben, de nem azért, hogy bókokat halljon,

hanem mint egyszerű, de szent hivatásától megihletett ápolónó segítsen a szerencsétlen szenvedőkön.

Augusztá főhercegasszony őrangyala a háborúban megsebesült katonáknak. Se éjjele, se nappala. Azóta, hogy fenséges férje a harcmezőn küzd hősieb bátorsággal és gyermekei kistapolcsányi birtokukon rögtönzött kórházban ápolják a főhercegi udvar vendég-betegeit, azóta a fenséges asszony családja a beteg katonák társadalma. De közöttük se reprezentál és mindenütt jelen van, ahol az Irgalom, a Gyógyulás és az Ápolás honol. Magas majesztétikus alakját nem fedi a fenségek bíbora. Nincs egyéb ékessége öltözetének, mint az Irgalomnak vörös keresztje.

Ennek a keresztnek jegyében és áldásában ápolja és gyógyítja fenséges férjének megsebesült bajtársait. Betegen, fáradtan kapja őket onnan és frissen, egészségesen, erős és bátor szívvel küldi vissza a magyar katonákat a harcmezőre.

A fenséges asszony igen gyakran meglátogatja a XVI-os helyőrségi kórházat, ahol rendszeren az oroszok pavillonjába is megy. Szinte leírhatatlan az a lelkesedés, amellyel az oroszok a főhercegasszonyt körülveszik, aki jóságával és szeretetével nemcsak elhalmozza az orosz sebesülteket, de minden látogatása alkalmával cigarettával, szivarral kedveskedik nekik. Első látogatása alkalmával az oroszok hinni sem akarták, hogy egy valóságos királyi hercegnő, csak úgy magányosan »mer« emberek közé menni, amelyet az egyik orosz katona a következőképpen magyarázott meg: »Nálunk előbb kozákok, titkosrendőrök állnak sorfalat és csak azután következik a fejedelmi vendég.« De most már megértették, hogy Magyarországon ez másképpen van.

A három harangkongásra, amely Augusztá főhercegasszony érkezését jelezte, a többé-kevésbé felgyógyult oroszok mintegy parancsszóra sorakoztak pavillonjaik előtt az udvaron. Félkörben foglaltak helyet, középen szónokukkal, Harpov Alexanderrel, egy hatalmas termetű őrmesterrel. Háromszoros »hurrá«-val köszöntötték a fenséges asszonyt. Az üdvözlés után előállott az őrmester és megindítóan szép beszéd kíséretében köszönte meg a főhercegasszonynak irántuk való szeretetét és emlékképpen hálájuk jeléül átnyújtott egy nagy csoportképet dedikációval, amely magyarul így hangzik: »A legirgalmasabb fenséges vöröskeresztes Nővér-

Erdélyi felvétele.

Augusztai főhercegasszony
a sebesültek védőasszonya.

nek igaz hálával és mély alázattal.« A főhercegnőt nagyon meghatotta az oroszok figyelmessége és tolmács útján köszönetet mondott nekik a megemlékezésükért. Ezután ajándéktárgyakat, szivart, cigarettát osztott szét közöttük. A főhercegasszony az orosz katonák lelkes és hatalmas hurrázása közben távozott a tiszti pavillonba, ahol az orosz tisztek szintén csoportképet nyújtottak át hódolatteljes üdvözlőbeszéd kíséretében Augustza főhercegasszonynak.

II. Vilmos német császár nagy kitüntetésben részesítette Augustza főhercegnőt. A fenséges asszony fáradhatatlan buzgalommal szenteli napjait a katonai jótékonyágnak, betegápolásnak és emberszeretetnek. A kórházak sebesültjei valósággal imádják Augustza főhercegasszonyt, s ennek az imádatnak híre a Budapesten ápolt német sebesültek révén eljutott a német császár udvaráig is. Azután megérkezett a császár kitüntetése és sajátkezű levele Augustza főhercegnőhöz. A kitüntetés a legnagyobb, ami Németországban karitatív munkásság elismeréséül jár, a Vöröskereszt érdemrend első és harmadik osztálya. Az első osztály nagy keresztalakú, a harmadikosztályú pedig éremszerű. A német császár kézírata így kezdődik:

— Fenséges királyi hercegnő, szeretett leányom!

Ezután szíves szavakkal köszöni meg a császár Augustza főhercegasszony áldásos tevékenységét.

E két német kitüntetésen kívül Augustza főhercegnő az összes magyar Vöröskereszt-kitüntetések is megkapta.

A háború alatt József főherceg családjának otthona a kistapolcsányi kastély lett. József főherceg a csatatéren van, a főhercegasszony minden pillanata a sebesülteké, a család otthona így lett azután Kistapolcsány, a főherceg kedvelt birtoka. Ha a főhercegasszony szabadul vöröskeresztes szolgálatától, pihenőidejét itt tölti családjá körében, s ha a főherceg néhány napra hazalátogat a harctérről, ő is ide-repül a gyermekeihez.

Kistapolcsányon a háború kitérése után rövid ideig, — Augustza főhercegasszony szokta így mondani — most »Józi a gazda«. Józi, azaz a fiatal József Ferenc főherceg, aki már tudós jogász és snájdig, gyermekesen rózsaszín üdearcú, székehajú komoly 7. Vilmoshuszár főhadnagy, aki már rokonszenvesen mutatkozott be a magyar társa-

dalom előtt. Édesapja nyomdokain halad, kiváló szónok, finomtollú író, kitűnő festő. Külsőleg is hasonlít József főhercegre, ugyanaz a daliás termet, jóságos, kedves, szelíd arc, ugyanazok a mélytűzű, mosolygós kék szemek. A régi magyar hagyományokat, a József nádor szépeplékű hagyományait, a magyarszeretetet, s a mi szeretetünket már ő is átvette, viseli is már büszke érdemrendként. Kistapolcsányban ő volt a ház feje, ő édesatyja — József főherceg — helyettese. József Ferenc főherceg intézte a főhercegi család ügyeit, míg önmaga is a harctérre ment. A fiatal főherceg, mint a 7. Vilmos-huszár ezred zászlósa került a frontra. Előbb Boroevics, majd Arz hadseregében szolgált. Most már főhadnagy és a hetes huszárok egyik százada élén védi az erdélyi határt a Putna-völgyben. A katonák rajonganak érte és maguk között csak úgy hívják: a kis fenség . . .

A főhercegi család a háború alatt bővült: a harctéren harcoló József főherceg itt is gondoskodott bajtársairól és Kistapolcsányban sebesült tisztek részére otthont rendeztetett be. A főhercegasszonynak pillanatokot lekötő elfoglaltsága mellett is marad ideje arra, hogy szenvedélyes sportjának, a lovaglásnak áldozzon. A fővárosban a Vérmező a lovaglóhelye és kora reggelenként ott vágat kedvenc paripáján. De igazán kedve szerint Kistapolcsányban hódol szórakozásainak, itt szabad a tér, nincs gyorsan záródó határ, nincs korlátja amazonkedvének. És itt hódol egy másik sportszennvedélyének, a kocsizásnak is. Lovait ő maga szokta hajtani.

Nyáron Kistapolcsányban élnek a főhercegi pár gyermekei, akik már régi jó ismerőseink. József Ferenc főherceg most a román fronton van. László főherceg még fiatal diák. Gyakran láttam, amint gyalogosan igyekezett könyvekkel a kezében az iskolába diáktársai közé.

Zsófia főhercegnő az Andrassy-út sétálóinak kedves ismerőse. Naponta láttam, amint a főhercegi fogaton nevelőnőjével kocsizott az intézetbe, s tért onnan haza. Egy bájos szöke bakfisfej húzódott meg komolyan a kocsi sarkában a tanulási órák után.

Az ő otthonuk most Kistapolcsány lett egy időre. A kis Magda főhercegnő itt futkározik kedvére. Ő érzett ugyan

legkevesebbet a háborúból, de azt érezte, ami minden gyermeknek a legnagyobb szomorúság ilyenkor, hogy nincs otthon a papa. A kis Magda főhercegnő papája is a háborúban van most, s József főherceg távol van legbecézettebb gyermekétől. S a kis Magda főhercegnőnek is az a kérdése naponta, mint annyi százezer és százezer gyermeké, hogy: »hol a papa?« És amikor játékos kedvében futkároz a tapolcsányi parkban, ő is felrajzolja a kavicsos útra a földgömböt, mint százezer és százezer magyar gyermek és boldogan mutat egy pontra, mialatt örömmel, gyermeki kis szívének ártatlan rajongó szeretetével mondja: »Erre jár most az én papám! . . .«

AUGUSZTA FŐHERCEGNŐ A FRONTON*

1915 május 5-én ugyancsak élénk volt az élet a keesei hadtestparancsnokságon. Autók robogtak ide-oda, a szélrózsa minden irányából parancsörtisztek érkeztek, idegesen csilingelt a telefon: jelentéseket adtak le az egyik percben, a következő pillanatban már továbbrepült a dróton a parancs. Diadalhír érkezett. Messze, túl a Kárpátokon, Gorlicénél sikerült a hatalmas lecsapás, amelyre hónapokon keresztül, a legnagyobb csöndben és titokban készültek az osztrák-magyar és német haderők. Sikerült! Haderőnk itt, a Kárpátokban is felszabadult a hónapok óta tartó állóharc alól, elkövetkezett a viharszerű előnyomulás ideje. Tisztek, parancsörtisztek jöttek-mentek, rohantak, sűrögtek-forogtak; alig vetettek ügyet rájuk, olyan megszokottá vált már a kép. De hirtelen nyitott autó érkezik, mindenfelé élénk feltűnést keltve. Takaros, ápolónői táborigényruhában egy hölgy ül a kocsiban, mellette egy civil úr. Mindenki megcsodálja az elegáns autót, hiszen ritkaságszámba megy, hogy egy asszony ide merészel jönni, ebbe a háborús világba, a harcosok közé. De csak egy pillanatig tart a csodálkozás, a következő szempillantásban tiszteletteljes köszöntésre emelkedik minden kéz: hiszen mindenki ismeri a fenséges asszonyt, — aki ezer nehézséggel és fáradalommal dacolva, felkereste a háború legveszedelmesebb zónáját — Augusztá főhercegnőt. József főherceg hitvesét Libits Adolf udvari tanácsos, főhercegi jószágkormányzó kíséri a szemleútján. Sok tiszt már békeidőből ismeri a fenséges asszonyt, a legénység egy része a

* A „Hadseregünk a háborúban” 0 munkából.

kórházból emlékszik reá. Nem feledték el, — soha életükben nem fogják elfeledni — hogy akkor, mikor még sebesülten feküdtek a kórházban, az ápolónői ruhába öltözött fenséges asszony szolgálatrakészen és önfeláldozóan nyújtott nekik segítséget és enyhítette a szenvedéseiket. Most eljött a háborúba, hogy férjét, a VII. hadtest »apját« meglátogassa, hogy ne csak a főváros kitűnően berendezett és nagyszerűen vezetett kórházait ismerje, hanem hogy megvizsgálja a harctér rögtönzött kórházait, a ragályos betegek számára épült barakkokat és azokat a berendezéseket is, ahol a nehéz sebesültek várakoznak az elszállításukra.

Bátran lép be a szűk, sivár betegszobákba, amelyeknek fülledt levegőjében halk sóhajtás reszket, ágyról-ágyra jár, minden sebesült számára van egy-egy jóságos, vigasztaló szava. Megkóstolja az ételeket, mindenkihez intéz egy-egy érdeklődő kérdést. Útján férje, József főherceg kíséri. Meglátogatja a hadtápvonal kórházait, felkeresi a barakkokat, amelyekbe épen akkor szállították be a friss sebesülteket a tábori vasút végállomásától. A halál torkából szabadult embereket a főhercegnő jóságos személyében megtestesült fenséges szimbólumként fogadja itt a haza szerető gondja. Tágra nyílik a sebesültek szeme, boldogan látják, hogy még a főhercegnő is gondoskodik róluk. Ennyi szeretet, ennyi gondoskodás láttán csakugyan jóleső, megkönnyebbült biztonságban érezhetik magukat. Minden panaszuk meghallgatásra, minden fájdalmuk enyhítő írta talál; Augustza főhercegasszony önfeláldozó szemleútja sok-sok sebesültnek ad enyhülést és vigaszt.

A bátor fenséges asszony, aki nem retten vissza a ragály jóformán leküzdhetetlen rémétől, nem fél a másik veszedelemtől: az ellenség közelségétől sem. A főhercegi pár a barakk-kórházból gyors iramban Minyevágására, le Beau vezérőrnagy — akkoriban hadosztályparancsnok — hadiszállására kocsizik; Borosnyáig, ahol már az állások kezdődnek, gyalog teszük meg az utat. A főhercegasszony nemcsak a csatavonal mögött vigaszra szoruló sebesülteket akar látni; fel akarja keresni azt a megrendítő, tragikus világot is, ahonnan a sebesültek kikerülnek: hadd tudják, hadd lássák, hadd érezzék, hogy ide is elkíséri őket jótékony nemtőjük, hogy itt is velük van az ország szeretete, féltő

gondja. A sebesültek géniusza nem fél a tűzvonal veszedelmeitől. Érdekli a háború egész világa, egész mozgalmassága, látni akarja a küzdő katonákat, az állásokat, az ágyúkat.

Egy borosnyai udvaron a fenséges asszonynak megmutatnak egy tizenöt centiméteres mozsárát. Ez a mozsár nap-nap után kegyetlenül pusztított a 329-es magaslaton kiépített orosz állásokban. Szorgalmasan röpködtek ezen a vidéken az orosz repülőgépek, hogy kifürkésszék: honnan ontja a halált és pusztulást ez a dermesztő pontossággal tüzelő halálgép. A hatalmas mozsár azonban úgy elbújt a ráborított és körülötte elhelyezett fenyőágak között, a maszkirozás olyan kitűnő volt, hogy nem tudtak a rejtekhelyére akadni; a borosnyai udvarról háborítatlanul folytathatta gyilkos munkáját. Kövek közé beágyazva, ágak közé burkoltan úgy fekszik láthatatlanul az óriási mozsár, mint valami leshelyén heverő, alvó ragadozó. A tüzér, aki a mozsár kiszolgáló személyzetéhez tartozik, megmutatja a főhercegnőnek, hogyan ébreszthetik fel minden pillanatban az alvó löveget: csillámló mellébe bedöfik az acélkúpot, egyetlen rándítás és az érctorokból hatalmas lángnyelvként csap ki a lövedék.

Augusztai főhercegasszony József főherceggel együtt tovább halad, állásról-állásra. Ahol csak feltűnik: örömtől és büszkeségtől dobban meg a katonák szíve. Késő délutánig tart a fárasztó út; már alkonyodik, mikor kocsira száll a főhercegi pár. A kocsijuk hazafelé gördül, a hadtestparancsnokság hadiszállására, egyre messzebb-messzebb távolodik, míg végül elvész az országút porfelhőiben. Eltűnt a kocsis, de ott, ahol a főhercegnő járt, bátran és félelem nélkül keresve fel a legveszedelmesebb helyeket is, hálásan emlékeznek vissza rá, megújult hűséggel, kettőzött bizalommal.

AUGUSZTA FŐHERCEGNŐ ÉS AZ ARANY MAGYAR SZÍV

Zita királyné csodaszép, hosszú uszályos fehérselyem arannyal hímzett koronázási díszruháját 1916 december 29-én a királyi palotában Augustza főhercegeasszony vezetésével a magyar palotahölgyek küldöttsége nyújtotta át a "királynénak. A főhercegeasszony ez ünnepélyes alkalomból rendkívül meleg és a magyar nemzet szeretetétől izzó beszéd kíséretében adta át a magyar nők gyönyörű ajándékát. Ez a beszéd a következő:

»Engedje meg Felsőged, hogy úgy a magam, mint különbség nélkül mindeme hölgy nevében átnyújtsam hódolatunk jelét, ezt a koronázóruhát, amely bűvös módon, mesésen pompás lett: csupa szeretetből szöve. De nemcsak azért jöttem, oh királyné, hogy ezt a romlandó ruházatot átnyújtsam; hozok neked egy másik kincset is, melyet évek során át őriztem, egy drágaságot, melynek párja nincsen, fogadd el azt is: az egész nemzet mérhetetlen szeretetét, fogadd el a hagyományos, színaranyból való magyar szívet, öleld azt a magad szívére, oh ifjú királyné és légy jó hozzá. Én megtanultam szeretni őket, becsülni őket, ezeket a hű magyarokat, ezekben a nehéz időkben; szeretem őket minden hibájukkal és minden erényükkel, ahogy csak az anya szeretheti a gyermekeit; búsultam harcban küzdő férjért és fiúért, mint akár az utolsó asszony az országban; velük szenvedtem, velük örvendtem! Éljen, éljen a királyné!«

Zita királyné meghatottan fogadta a csodálatos hódolatnak ezt a valóban királyi megnyilatkozását, s Augustza

főhercegasszony fennkölt, meleg szavain át megérezhette a magyar szív meghatott és elfogult dobogását, tiszta rajongását és lelkes hódolatát, ugyanúgy, mint ahogy Augusztia főhercegasszony hosszú éveken át nemcsak megismerte a magyar nemzetet, hanem meg is szerette és szeretetének sugárzó, tiszta nemes szavaiban nemcsak a pompás koronázási díszruhát ajánlotta fel a királynénak, hanem a magyar hűséget, a magyar önfeláldozást, a magyar lélek soha ki nem alvó nagyszerű hevületét és az arany magyar szívet. . .

EPIZÓDOK JÓZSEF FŐHERCEGRŐL

Még békeidőben történt, mikor a főherceg Párád vidékén vadászatott. Az első vadászat előtt magához rendelte megbeszélés végett a parádi erdőmestert, aki még nem ismerte József főherceget. A kitűzött időben jelentkezik az erdőmester a főhercegnél. Bevezetik egy terembe, az atyafi körülnéz; félhomály dereng, s látja, hogy a szomszéd szobában valaki fekszik a dívánon. A következő pillanatban ritmikus sarkantyúpengést hall és előtte áll — a főherceg.

Az erdőmester persze nem ismerte meg őt, azt hitte, hogy az egyik szolgálattevő adjutáns. A főherceg észrevette ezt és kedves tréfát űzött vele. Az erdőmester előadja, hogy a fenséges úrhoz van rendelve, s lenne szíves őt a kamarás úr bejelenteni.

Sarkon fordul József főherceg, néhány szobán áthaladva, azután az egyik ajtót kitarva, szól az erdőmesternek:

— Tessék!

Mialatt az erdőmester odaért, József főherceg leült az íróasztala elé és jót nevetett a csodálkozó atyafin, aki zavarában bocsánatot kért a tévedésért.

József főherceg a parádi szép napok emlékére megajándékozta az erdőmestert egy gyönyörű nyakkendőtüvel, amelyen briliánsokból van kirakva a J-betű.

JÓZSEF FŐHERCEG HÁLÁJA A VENDÉGSZERETETÉRT

Amikor József főherceg és Augusztia főhercegasszony Kassán időztek, Hajós Samunak a Fő-utcán levő lakásában laktak. Hajós a fenséges vendégek részére új bútorral és szőnyeggel rendezte be a lakást. A főhercegi pár három napot

töltött a részükre nagy pompával berendezett lakásban. Elutazásuk előtt fizetni akartak a szállásért, de a lakás úrnője kijelentette, hogy élete legnagyobb boldogságának tekinti, hogy nekik lakást adhatott, de pénzt el nem fogad. Erre a fenségek megkérdezték Hajósnetól, hogy mivel hálálhatnák meg vendégszeretét? Hajósné fényképet kért, amelyet később a főherceg adjutánsa, egy huszárfőhadnagy kézbesített. A két mahagóni keretű képet József főherceg és Augusta főhercegasszony aláírták.

AKI KERTÉSZNEK NÉZTE JÓZSEF FŐHERCEGET

Tudvalevő dolog, hogy a főhercegi család valamennyi férfitagja kitűnő botanikus volt. A pesti városligetet, a híres Nádor-kertet — mint ismeretes — maga József nádor fásította be. Széchenyi István gróf »Pesti por és sár« című könyve inspirálta Magyarország nádorát arra, hogy a futó port selymes pázsittá varázsolja át. A ligetnek minden fáját maga hozatta, s ő jelölte meg a platánok, juharok és fenyők helyeit is.. Fia — az elhunyt József főherceg — ugyancsak jeles tudós volt a botanikának. Annyira lelkesedett ezért a tudományért, hogy nagy mértékben üzte még a gyakorlati kertészkedést is.

A főhercegi család kegyelettel őriz egy kedves emléket ezekről a munkálkodásairól, amidőn egy alkalommal »pénzt is keresett« kertészkedésével a néhai főherceg.

A fiemei »Villa Giuseppe«-ben történt. József főherceg nagy kerti kalappal a fején, egyszerű munkaruhában foglalatzkodott a százszínű begóniák között, mikor a kerítés mellől beintett hozzá egy úr:

— Hé, kertész! Meg lehet tekinteni a parkot?

József főherceg a fejével intett igent, mire az odavetődött úr befelé került a rácsos kapun és a főherceggel kalauzoltatta magát a ragyogóan szép tündéri parkban. A főherceg készségesen állott az érdeklődő úr rendelkezésére és minden növényről bő ismertetést nyújtott, mire az idegen távozóban gavallérosan egy forint borraivalót adott a »kertész«-nek. József főherceg szó nélkül zsebrebágtá az ezüst pengőt, s azután besietve a villába, büszkélkedve nyújtotta át Klotild főhercegasszonynak a pénzdarabot:

— Íme, egy ezüst forint — mondta. — Őrizzük meg jól, mert ez az első és egyetlen pénzdarab, amit magam kerestem.

Úgy hallottam, hogy a kertészkedés eme pénzbeli jutalma még ma is megvan a főhercegasszony birtokában.

Ugyanilyen alkalommal történt, hogy egy református tiszteletes, aki a községében építendő templom javára könyöradományokat járt gyűjteni, az alcsuthi kastély parkjában megpillantotta a rózsái közt levő kertésznek vélt főherceget, akit a tiszteletes a kerítéshez intett, s tanácsot kért tőle, hogyan juthatna ebben az ügyben József főherceg színe elé. A fenséges úr megnyugtatta a tiszteletest, hogy ne fáradjon; magára vállalt minden eljárási nehézséget, átvette a gyűjtőívet, s kisvártatva fejedelmi adomány volt a hálálkodó tiszteletes kezében.

A NÉLKÜLÖZHETETLEN PIPA

Ez az érdekes eset is József főherceg édesapjával történt meg. Őfenségének egy kis torokbaja volt, ami miatt az udvari orvos a dohányzás abbahagyását javasolta — egy időre. József főherceg, aki szenvedélyes dohányos volt, a fenséges asszony előtt is ünnepélyesen kijelentette, hogy amíg torokbajából ki nem gyógyul, addig nem gyűjt rá.

A következő nap délelőttjén kertészkedési kedvenc foglalkozása közepette akarva, nem akarva, megszokásból rágyújtott a kedvenc kurtaszárú, debreceni púposfödélű pipára. Javában eregeti a füstöt, mikor nagy meglepetésére egyszer csak ott terem Klotild főhercegasszony. A főherceg hamarosan zsebrevágta a pipát. A fenséges asszony — mint nagyon természetes — erre egy árva megjegyzést sem tett, de őfensége később szűkebb környezetében őszintén bevallotta, hogy soha nagyobb szégyen nem érte, mint a jelen esetben, mert életében ez volt az első és utolsó alkalom, hogy adott szavának nem lehetett ura.

APAI SZIGOR

József főherceg rajongásig szerette gyermekeit, de azért attól sem riadt vissza, hogy apai szigorát éreztesse velük, ha arra szükség kívánkozott. Ilyen a következő eset.

A Margitsziget lombos fáin alatt üldögélt egy napon József főherceg. Körülötte vidáman játszadoztak a fiai: József és László főhercegek. Egymást zavargatták a sziget útjain és hangos jókedvüktől visszhangzott a sziget. A kis László főherceg egy hirtelen szökéssel beugrott a gyepágyra és keresztülvágtatva a virágágyakon, menekült bátyja elől. A virágokat szerető József főherceg szomorúan nézte, miként törnek meg a gyenge virágszálak a kis főherceg lépteinél.

— László, — szólt a kis főhercegre — ne menj a virágok közé!

László főherceg azonban a következő percben már ismét onnan nevetett ki bátyjára, aki az apai figyelmeztetés folytán nem követte őt a virágágyak közé. Most már erélyesebben hangzott József főherceg ajkáról az apai figyelmeztetés, de László főherceg néhány pillanat múlva harmadszor is beszaladt a virágok közé.

— Ejnye haszontalan, — haragudott meg József főherceg — nem használ neked a szép szó, na megállj! Gyere ide!

És amikor a kis főherceg odament mellé, bizony kijutott neki egy pár atyai üteg.

— Azt hiszem, — mondotta József főherceg — ezután elég lesz, ha egyszer tiltok meg valamit, te rossz fiú.

EBÉD AZ ERDŐBEN

Minden év nyarán egy-két hétre leutazott József főherceg Kisjenőre, hogy az ottani uradalmát megtekintse vagy hogy az álgyai erdőben elvadászgasson. Amikor Kisjenőre készült, előre értesítette meghitt emberét, Ormos Péter aradmegyei alispánt, akit nagyon becsült és szeretett. Évtizedes barátság fűzte a főherceget Ormoshoz, ami még abban az időben keletkezett, amikor Ormos főszolgabíró volt Kisjenőn. Ormosnak tehát Kisjenőn kellett lenni, ha a főherceg oda utazott, mert különben nem jól érezte magát. Ezért azután Ormos minden alkalommal Kisjenőre ment, ha ott volt a főherceg.

József főherceg 1891-ben ősszel látogatott el Kisjenőre. Természetesen vele volt Ormos is. Mindketten túl voltak

már az ötvenen, de azért fáradhatatlanul járták az uradalmat és annak erdőit. A fiatal József főherceg is abban az időben kereste fel Kisjenőt és naphosszat elvadászott vad-disznóra, őzre. Olyan szenvedélyes vadász volt az ifjú főherceg, hogy alig tudták rávenni arra, hogy az étkezés idejére hazamenjen. Meglátzott a fiatal főhercegen, hogy szívesebben vadásztatna az alatt az idő alatt is és József főherceg, aki melegszívű apa volt, azt határozta, hogy majd ő főz ebédet a fiának az erdőszélen. Akkor nem kell hazamennie a kastélyba, s több időt áldozhat szenvedélyének.

Úgy is történt. Közölte szándékát a fiatal főherceggel, aki előbb nem akarta ezzel fárasztani édesapját és köszönve háritotta el a felajánlott erdei ebédet, de mikor látta, hogy édes apja milyen nagy örömmel vállalkozott a főzésre, mégis elfogadta. Délben tizenkét órakor megjelent az ifjú főherceg az erdőnek azon helyén, ahol találkat adott neki édes apja és ott olyan nagyszerű ebéd várta, hogy alig győzte dicsérni. József főherceg főzte a jó magyaros ebédet, a kötény még akkor is előtte volt, amikor az ebédhez telepedtek. Azt kérdezte Ormos, hogy nem fog-e az a sok fáradozás megártani neki, — a fiatal főherceg fáradhatatlan vadászszenvedélyére célozva. József főherceg így felelt:

— Nem is a fiam, a vérem, ha a tétlenséget szeretné.

KÉT KOSÁR CSERESZNYE

Augusztá főhercegnő mesélte el a következő kedves kis történetet. Őfenségének adom át a szót:

— Egy alkalommal Budapestről autón utaztam Kis-tapolcsányba Libits udvari tanácsos úrral. Pilisvörösvár mellett elhaladván, észrevettem, hogy az országút mellett egy parasztasszony cseresznyét szed. Kiszálltam. Két kosár cseresznye volt az asszonynál, egy nagyobb egészen tele és egy kisebb kevésbé, de mind a két kosár egészen »rondjos«. Kérdésemre az asszony huszonhat koronát kér a cseresznyéért.

— Az nagyon drága — mondom.

— Nem drága ez ténsasszony kérem és különben is, ha visszahozza a kosarakat, akkor 60 krajcárt még vissza tetszik kapni — felelt a parasztasszony.

Valószínűnek tartom, hogy a humor teljességéért a fenséges asszony csakugyan visszavítette a sofförrel a kosarakat a visszautazásnál, mert a történetke elbeszélése után még megjegyezte, hogy érdeklődött az asszonynál, hogy hol fogja őt megtalálni, mire a parasztasszony megnyugtatta őfenségét pilisvörösvári ékes sváb dialektusban:

— Na, i' wer scho hier b'schäftigt sein.

AUGUSZTA FŐHERCEGASSZONY: NAGYSÁGA

Egy más esetben milyen őszinte derűvel beszélte el a fenséges asszony, hogy egy manőver alkalmával valahol az Alföldön rettenetes sártengerbe került az autója és kimozdítani lehetetlenség volt. A rémes sárban gondolni sem lehetett arra, hogy a járműből kiszállni lehessen. Egyszer csak megjelenik egy feltűzött szuronyú magyar baka, azt mondván:

— Nagysága, gyerünk ám innen, mert a tüzéség ide fog lőni.

JÓZSEF FŐHERCEG RÁKÓCZI-FENYŐI

A fiatal József főherceg sem áll nagynevű nagyatya és atya mögött a botanika tudományában. Jeles tudósoktól, francia akadémikusoktól egy sereg könyve van az alocsuthi és kistapolcsányi könyvtárban, úgyszintén megvan neki Cuvier híres francia zoológusnak a könyve Afrika flórájáról.

Egy ízben a rendezés munkáját végző dr. Ferenczy József egyetemi tanár Cuvier híres könyvét forgatva, csodálatos páfrány szerű levél reprodukciójára bukkant, amidőn meglepetésében a fenség figyelmét is felhívta a képre.

— Oh, ez nem páfrány, méltóságos uram — mondta József

főherceg és megnevezte a ritka növényzetet, majd így folytatta:

— A nagyapám mellett nőttem fel, miért ne volnék én is jó botanikus?

A tudós erre felkérte a fenséget, hogy mutatná meg neki a kistapolcsányi parkban a ritka növényzetek közül azokat, amelyeket csak maga a főherceg ismer, mire József főherceg a legnagyobb örömmel vezette körül az egyetemi tanárt. Séta közben egy csoport égbenyúló fenyőhöz értek,

ahol a fenség kegyelettel állt meg, s vendége figyelmét felhívta a fákra.

— Látja, tanár úr, — mondta a főherceg, — ezekre a fákra vagyok legbüszkébb ebben a parkban. Ezek az én Rákóczi-fáim és azért neveztem el így őket, mert még a nagy Rákóczi Ferenc idejéből valók. Most emléktáblát fogok a fatörzsekre állítani, hogy mindenki ismerje e fák történelmi eredetét.

A tudós erre megjegyezte, hogy kár volna az emléktáblát a fatörzshez véssni, mire József főherceg helybenhagyólag felelt:

— Igaza van, professzor uram! Isten őrizze, hogy csak egy is elmúljon e fák közül. Majd az emléktáblát eléjük a földre csináltatom.

TEMETIK A RÓZSÁT MACSKAKÖRÖM KÖZÖTT

A sokféle értékes megfigyelés között az alcsuthi kastélyból a tanár úr kedves epizódok emlékét is elhozta magával. Ezek az apróságok a főhercegi család közvetlenségét, intim, meleg családi életüknek derűs kedélyét jellemzik legjobban. A könyvtár katalógusának összeállításánál ugyanis a gépírókisasszonyok a tanár úr diktandóját sokszor összetévesztették, így egy ízben a »Regina Catharina Corunzo« címmel a Catharinát Latrinának írták. Persze volt nagy nevetés a főhercegi családban, — amelynek minden egyes tagja jól bírja a latin nyelvet — amidőn megtudták a pikáns tévedést. Az egyetemi tanár Klotild főhercegasszony, Mária Dorottya, Erzsébet Henriette főhercegnők és az épen ott időző József főherceg társaságban mesélte el a vidám apróságot, amidőn, József főherceg kacagva fordult a tudóshoz:

— Méltóságos uram és vannak még emlékei hasonló mulatságos dolgokról?

— Hogyne, Fenség! Például: »Temetik a rózsát macskaköröm között.«

— Hát az milyen csuda? — folytatta kérdését nevetve a főherceg.

— Tudniillik az Ábrányi Emil versének címével történt a dolog, — felelt a tanár — én ugyanis bediktáltam a gépírókisasszonnak így:

— Temetik a rózsát — és aztán sietve, minden megjegyzés nélkül hozzátettem: macskaköröm között, persze ez alatt idézőjelet értettem. A kisasszony pedig így írta le:

»Temetik a rózsát macskaköröm között.«

Nosza volt erre nevetés. Fesztelenül, hangos hahotára fakadt az egybegyűlt főhercegi család, mire József főherceg még meg is jegyezte:

— No, professzor uram, akkor vidám percek is akadnak ebben a fárasztó munkában.

JÓZSEF FŐHERCEG ÉS A »BERNÁT«

Három kis epizód József főhercegről és az i. honvéd gyalogezred kócos kis fekete pudlikutyájáról, Bernátról szól. Nemcsak a bakaságnak, hanem a tiszteknek, sőt a fenséges dandárparancsnoknak, József főhercegnek is kedvence volt Bernát.

Székesfehérvárnál nagygyakorlat alkalmával egyik lusta lovaszbaka, hogy ne kelljen madzagon vezetgetni a kutyát, a lóhoz kötötte Bernátot. Nosza megvadult a ló és oly csúfosan, kegyetlenül összerugdosta Bernátot, hogy a pusztulástól féltették a kis kutyát. Báró Bothmer ezredes karddal fenyegette meg a csirkefogó lovászt, s József főherceg még éjfélkor is tudakolta, hogy hányadán van Bernát? Ebben az időben még »rostélyossal« is kúrálták Bernátot.

*

Gyöngyös vidékén, híres bortermő Visontán, őszi gyakorlaton, tisztí megbeszélések alkalmával mindig a fenséges úr lábai előtt heverészett Bernát.

— Ej, Bernát, úgy-e, nagyon meleg van? — József főherceg le-lehajolt hozzá, megsimogatta, kockacukrot adott a nyelvét pihegve lógató kutyusnak. Ha pedig nem látta Bernátot, mindig tudakolta Lukács őrmestertől:

— No, fiam, hol a Bernát?

— Császári és Királyi Fenségednek alázatosan jelentem, otthon hagytam, mert féltem, hogy itt majd lábatlan-kodni talál! — jelentette annak rendje-módja szerint Lukács őrmester.

— Nem baj az, fiam, csak hozd ki! — már mosolygott s mosolyogva tisztelgett vissza az őrmesternek a hamvas kékszemű, daliás, jóságos főherceg . . .

*

Kerepesen a táborban kabarét játszottak a bakák, s itt is Bernát lett a kabaré első hőse. Mikor például a bohóc köcsögkalapját a földre ejtette, az ott settenkedő Bernát íziben felkapta a kalapot a bohóc megrökönyödésére, a nézőközönség harsogó derültsége mellett, elszaladt vele és vitte, vitte, egyenesen a fenséges úr sátorába. A baka művész urak levett ruháit, a lovat helyettesítő seprűnyelet stb. mindent bevitt József főherceg sátorába.

Az udvari és ezredfényképész József főherceget kiválóan sikerült és kedves fényképen örökítette meg Bernáttal.

JÓZSEF FŐHERCEG MAGYAR ISKOLÁJA

Egy marostordamegyei székely községben, Várhegyen történt ez az eset, ahol alig hétszáz lélek lakik, s lakosságának alig egyharmada magyar, kétharmada pedig román. A maroknyi református magyarság 1912-ben iskolát építtetett — Isten kegyelméből. Mert pénzük, az nem volt. Nagyon nyomta ez a kultúradósság az építtető községi hatóságot, főképen pedig az építésre felbujtó udvarfalvai református papot. Mikor nagyon esedékessé vált az iskolaépítés adósságának első részlete, a pap kapkodott fűhöz-fához, de eredménytelenül.

Egyszerre mentőötlete támadt: levelet írt Budapestre, a királyi várba, nem kisebb úrnak, mint József főhercegnek» Hogy magyar iskoláról van szó, instálom, magyar szóról és hogy milyen nehezen épült fel a magyar műveltségnek ez a kis temploma, könyörgöm alázatossággal, kilencezer forintba került, azaz hogy tízennyolcezer koronába. De csak adósságra ment a dolog és most az eklézsia nyakán van a hitelező. Az volna tehát az alázatos instancia, hogy a fenséges úr a tanszerek és a padok árát, négyszáz koronát volna kegyes adományozni. Majd aztán akadnak még jó emberek, s majd csak összegyűl az első részlet, meg a kamat.

Ami azután történt, azt minden jelszó nélkül, egyszerűen és büszkén írom le, néhány levél szó szerinti közlésével, amelyet az udvarfalvai pap kapott József főhercegtől. Az első levél így hangzik:

»Budapest, 1913 június 19. Múlt év november 26-án kelt kérvényére feelve tudatom, hogy az említett tizennyolc ezer koronányi adósságukat lassacskán ki fogom én fizetni. Kikötöm azonban, hogy újságban ezt a tényt hírré tenni nem szabad. »Ne tudja a jobb kéz, amit a bal tesz.« Mellékelten kétezer korona t küldök most és minden két-három hónapban ugyanannyit. Rendezzék dolgukat úgy, hogy adósságuk kifizetése így lehetséges legyen. Válaszát várva

JÓZSEF FŐHERCEG.«

E levél után az udvarfalvai tiszteletes azt a legalázatosabb előterjesztést intézte József főherceghez, hogy nagyon szeretné a várhegyi kis iskola homlokzatára aranyos betűkkel kiírni a kegyes patrónus nevét. Erre a paróchiára a következő levél ment:

»Budapest, 1913 augusztus 5. Tiszteletes Uram! Mellékelten kétezer korona, melyet az ígért összeg második részleteként küldök. A következő részletet Októberben vagy novemberben küldöm, s így két év alatt — ha Isten éltet — ki lesz fizetve adósságuk. Ha kívánják a levélben említett feliratot alkalmazni, úgy nem lehet ellene kifogásom, habár jobban szerettem volna, ha ez is elmarad. Azt azonban kérem, hogy csak akkor legyen a felirat iskolájukon alkalmazva, ha már kifizettem az egész ígért összeget. Reményelem, nem szenvedtek az árvíz és rettenetes időjárástól úgy, mint sok más erdélyi község?

JÓZSEF FŐHERCEG.«

Akkoriban ugyanis több erdélyi vármegyét elöntött az árvíz és ami épen maradt, azt ciklonerejű viharok tették tönkre. Erre vonatkozik a főherceg jószívű megjegyzése.

És még egy levél:

»Budapest, 1913 november 3. Tiszteletes Uram! Mellélkelve küldök kétezer koronát adósságuk törlesztésére. Ezek után még lassacskán — minden két-három hónapban ennyit — küldöm majd a még hátralevő tizenkétezeret.

Hazafiúi üdvözlettel
JÓZSEF FŐHERCEG.«

És így lassacskán kifizetődött a várhegyi kis magyar iskola egész adóssága. Az aranybetűs ragyogó felirat pedig hirdeti József főherceg humánus, emberbaráti cselekedetét, amely a mi daliás főhercegünk nemes jó szívének és igaz magyar érzésének egy újabb tündöklő példája . . .

(AZ EST közlése után.)

JÓZSEF FŐHERCEG, A MAGYAR ÍRÓ

Bársony István, a kiváló író, egy időben, amikor még ez a kérdés nem volt tisztázva, nagyon kíváncsi volt arra, hogy József főherceg ismert vadásztárcáit milyen nyelven írja és hogy azokat ki fordítja magyarra? Ezért a kistapolcsányi udvari erdőtanácsoshoz fordult — aki jóbarátja Bársony Istvánnak — és arra kérte, tudná meg valahogyan a tárcák eredetét, mert így, meg úgy, az ő hite szerint József főherceg ezeket a dolgokat valószínűleg német nyelven írja.

Egy csöndes vadászat alkalmával az erdőtanácsos vállalkozott is a nagy dologra. Az udvari szabály értelmében persze nem merté az erdőben megszólítani József főherceget, ellenben nagyokat köhécselt, hogy a fenség vegye észre mondanivaló hajlandóságát. És József főhercegnek tényleg feltűnt az erőltetett köhögés.

— Nos, tanácsos úr, — fordult az erdőtanácsoshoz — akar talán valamit mondani?

— Igen, Fenség?

— Nos hát, neki csak bátran!

— Kérem Fenség, kegyeskedjék megmondani, milyen nyelven írja azokat a szép vadászkalandokat? Bársony István, az író, ugyanis azzal a kérdéssel fordult hozzám és én nagyon szeretném a barátom érdeklődését kielégíteni,

mert ő szentül meg van győződve, hogy Fenséged azokat német nyelven írja.

József főherceg e szavakra szigorúan összehúzta a homlokát, megállott és kiegyenesedve, komoly hanglejtéssel így felelt az erdőtanácsosnak:

— Tanácsos úr! Mondja meg Bársony Istvánnak, hogy ezeket a tárcákat József főherceg írja egyedül és pedig magyar nyelven. Ha meg akar győződni erről, akkor keresse fel a szerkesztőséget, ahol saját kéziratomat megtalálhatja.

HÁBORÚS EPIZÓDOK JÓZSEF FŐHERCEGRŐL

A SOMOGYI NEGYVENNÉGYES »ROSSZSEB« BAKÁKRŐL

Egy alkalommal József főherceg meglátogatta a somogyi negyvennégyes ezredet lövészárkaikban.

Az egyik bakától azt kérdezi József főherceg, hogy miért is hívják »rossz seb«-ezrednek a somogyiakat?

A baka töri egy kicsit a fejét, aztán ezt a feleletet adja:

— Hogy mi miért vagyunk a »rossz seb«-ezred? Fenséges Apám, hát biz' azt tudja az a rossz seb . . .

*

Egy másik bakától azt kérdezi József főherceg, hogy meg vannak-e elégedve a menázsival? Azt feleli a baka:

— Jó finom menázsink van, Fenséges Apám, hanem azért csak egyszer eszünk mindennap és azt is másnap . . .

*

A negyvennégyes ezred tisztjei magyarázzák künn a lövészárkokban József főhercegnek, hogy katonáink Pistának nevezik az oroszot és ez a név valósággal belekerült az ezrednyelvbe. Egy szakaszvezető tisztelgő állásba vágja magát a segédtsízt előtt és betanult németiséggel mondja:

— Zugsführer Kovács meldet sich zur Stelle. — Aztán magyarul folytatja: — Alásan jelentem százados úrnak,

a Pista reggel a dekkungban dolgozott, aztán meg odalőtt a sógorainkhoz, egyéb újság nincs.

És az ezredsegédtsízt jól megértette a jelentést és magyarázza József főhercegnek, hogy a somogyiak orosz foglyoktól hallották, a mint nógatják és megállítják lovaikat. Fff-sta! Fff-sta! Ez a nógatás. Brrr! Brrr! Ez megálljt jelent. Ilyet a somogyi magyar még nem hallott. A»Fff-stá«-t Pistának értette és a nevet ráhúzta az oroszra.

— Hát a sógoraink kicsodák? — kérdezi József főherceg.

— A bosnyákok, a harmadik bosnyák ezred — mondja az ezredsegédtsízt.

Egy őrmester beleszól:

— Fenséges Apám, nagy hősök a bosnyák sógorok, alig van »kívülünk« párjuk az egész ármádiában . . .

*

Még abban az időben történt, amikor a háború elején József főherceg a hetedik hadtest keretében harcoló negyvennégyes »rossz seb«-ezrednek is hadtestparancsnoka volt.

A 44. ezred legénysége egyszer átnyújtotta fenséges hadtestparancsnokának, József főhercegnek az ezred céllövészeti alapszabályzatát és tízparancsolatát, amelyek így hangzanak:

Tízparancsolat.

1. Fegyvered mindig úgy ragyogjon, hogy a napsugár is hasracsússzon rajta.

2. Fegyvered, mielőtt a lőrésbe teszed, megvizsgálod, rendben van-e, ha kiveszed, törüld meg.

3. Fegyvereden mindig rajta legyen a bajonett, mert nem tudod, mikor tisztel meg látogatásával a muszka.

4. A verschlusst nappal bekötve, éjjel csak letakarva tartod.

5. Fegyvered olajozd, mert különben akkor mondja fel a szolgálatot, mikor legjobban használhatnád.

6. A lőrést tartsd tisztán, nehogy a behullott hó és föld akadályozza a jó kilövést.

7. Ha éjjel lövésekkel kell üdvözölnöd a muszkát, szorítsd le a fegyvered a deszkára és pont hasba találsz a drótnál szorgalmatoskodó Pistát.

8. Nappal csak akkor lőj, ha célt látsz, mert különben kinevet a muszka.

9. A munícióval takarékoskodj, mert az pénzbe kerül, de ha Schnellfeuer van, úgy lőj, hogy a géppuska elszégyelje magát.

10. A kilőtt hüvelyeket gyűjtsd össze, mert azok által még sok muszka lelheti korai halálát.

Céllövészeti alapszabályzat.

1. Tag lőhet és lőhet mindenki, aki meg akar vagyonosodni és akinek kurázsija van, de akinek nincs kurázsija, az ki lesz kötve.

2. Aki a »K« bötüt eltalálja, kap 5 krajcárt és aki tízszer eltalálja, kap 1 koronát és ráadásul ezüst vitézségi érmet, feltéve, hogy 2—3-szor Angriffban kitünteti magát. Aki húszszor eltalálja, az tetszése szerint vagy egy ezüst pönögöt kap, vagy egy jancsibankót, azonkívül megírhatja haza:

Hogy az Ikva	De magyarnak
Kies partja	Bankót adnak
Sok muszkának	Jó trafája
Lett a sírja,	Jutalmára.

3. Akinek lövése nem talál, az fizet a Zugskasszába 3 krajcárt, de aki a sajbát sem találja, az fizet 5 krajcárt, de ezenkívül semmi baja nem lesz.

4. A céllövőkről jegyzék vezetetik és elküldetik haza, ahol a kisbíró vasárnaponként kidobolja, s így a jó lövőnek nemcsak itt, hanem otthon is nagy lesz a becsülete.

5. Mire a »K« bötüt a Zug teljesen belövi, jutalmul az egész Zug hazamehet, feltéve, ha addig a békét is megkötik.

6. A büntetéspénzekből a jó lövőnek emléktábla lesz emelve és azonkívül, mire az 1 millió koronát elérjük, az országnélküli Petár királynak országot veszünk a holdban, addig pedig elküldjük a feldbe, vagy a féld alá.

7. A céllövészet alaptökeje 5 korona, melyet a céllövészet patrónusa fizetett a kasszába.

RONGYOS A BAKANCS . . .

— A Doberdón történt, — meséli egy sebesült kadét — délelőtt tizenegy órakor gyönyörű kilátóhelyen elértük a magyar határt. A legények ledőlnek, pipázva beszélgetnek. Vörös autóban, prêmes gallérral tiszt jön. Megismerem, József főherceg. Fölugrok, tisztelgek, int, hogy üljek le. Leül ő is. Beszélget a legénységgel.

Infanteriszt B. feláll és azt mondja:

— Csak az a baj Fenséges Apám, hogy nagyon rongyos a cipőnk!

— Sose búsuljatok ezen, nézd fiam, az enyém is rongyos. Majd kaptok jó bakancsokat Pestről, csak keményen nyomjátok a gombot fiúk ...

EMLÉK JÓZSEF FŐHERCEGNEK

József főherceg népszerűsége általános a magyar katonák között. A fenség reá is szolgált erre a népszerűségre és nagy szeretetre, mert gondos vezére és atyja, bajtársa a magyar katonának. A magyar fiúk kedves ajándékokkal viszonzózzák a főherceg jó szívének megnyilvánulását.

József főherceg hadtestében szolgált Bodó István ocsényi katona, aki megsebesült és rokkant lett. Ajándékba evőeszközt faragott fából József főhercegnek és a kazettára ezt véste:

»Emlék! Fenséges Apámnak, Őfensége József főherceg úrnak. Bodó István 1917.«

AZ A KUTYA ÁGYÚ . . .

Nagyon dübörgött a gránát a Doberdó sziklái között s a szürke köveken ezerszeresen megtörve gördült tova a rémes hang. A fenség a fedezékekben kereste fel bakáit. Megkérdezte az egyiket:

— Hogy vagytok, fiúk?

— Minden jó volna, Fenséges Apám — felelte a baka, azután felemelte a jobb kezét, s kinyújtott mutatóujját halántéka mellett lóbálva, hozzátette: — csak az a kutya ágyú ne volna . . .

A MAGYAR BAKA PANASZA

A másik baka panasszal jön elő:

— Úgy kéne csinálni, Fenséges Apám, hogy visszaváltoz-zék az olasz harcmodor.

— Hát megváltozott? — kérdi József főherceg.

— Meg bizony, még pedig hátrányosan, azelőtt mindig disznókat és juhokat hajtottak maguk előtt a taliánok, hogy azok robbantsák fel az aknákat. De most már csak maguk gyűnnek. Pedig mink jobb szeretjük a malacpecsenyét. . .

ÉNEKELNEK A BAKÁK

A poros országúton masíroznak a katonák, mellettük lépked József főherceg és kedvesen beszélget velük. Aranycsengésű hangján kérdi a fenség:

— Miért nem énekeltek fiúk?

A katonák örömmel kezdenek énekelni, muzsika a szavuk és lágyan ömlik ajkukról a dal, a magyar katona-nóta:

Sárga szeme, hej de sárga szeme van a kukoricának;
Szagos szappan, szagos szappan kell a rossz seb bakának.
Ha megmosdik bécsi szappan habjába,
Odagyűlnek mind a lányok a szagjára!

És utána ezt dalolják:

Haragszik rám édesanyám,
Miért járok a lányok után —
Ne haragudj édesanyám,
Hisz' utánad is járt az apám —
Néhanapján! . . .

JÓZSEF FŐHERCEG KARÁCSONYI
AJÁNDÉKA

Az automobil-javítóműhelyben meglátott József főherceg egy szurtosképű bakát, aki a kerekek közt mászkált. Rászólt:

— Hát nem emlékszel már reám, Fekete? Sabácnál . . .
Hogy kerültél ide, mit csinálsz, hol tanultad ezt a mester-séget, fiam? — és sokáig elbeszélgetett vele.

Másnap ötven koronát kapott a gépész egy levél kíséretében:

»Karácsonyi ajándéku jó somogyi bakámnak.

JÓZSEF FŐHERCEG.«

NAGYSÁGOS FŐHERCEG ÚR . . .

Karácsonykor ötszáz koronát adott József főherceg minden zászlóaljnak, hogy osszák szét azok között, akik legszegényebbek és legnagyobb a családjuk. Ötven-ötven koronát kaptak a segélyezettettek és sok család volt, ahol a szeretetnek vérbe fagyasztott ünnepét ez a pénz tette meleggé.

Sok primitív írású, megható, hálálkodó levelet kapott József főherceg. így például egy asszony ezt írja:

»Nagyságos főherceg úr, a jó Isten áldja meg az ajándékért, a mai időkben bizony nagyon kell a pénz kenyérrre, de én emléket fogok venni, hogy legyen, ami hirdesse az én drága egyetlen uramnak, aki vérét ontja a hazáért, milyen jószágos főhercege van . . .«

ŐFENSÉGE A SZERBIAI HARCTÉREN

Már a háború elején is csodákat beszéltek a főherceg személyes bátorságáról és arról a szerencséről, amely minden lépését kíséri. Klenák mellett egy komitácsi a kukoricásból húsz lépésnyiről kétszer egymásután lőtt rá revolveréből a főhercegre, kinek feje mellett süvített el a két golyó. A következő pillanatban a főherceg golyója homlokon találta a komitácsit, aki azonnal holtan terült el a földön. Sabác mellett a főherceg kantáron vezette a lovát, a mikor mellé csapott le a földre egy 15 cm.-es gránátlövedék. Borzasztó volt a lydit robbanása. Az erős légnnyomás a földre vágta a főherceget, akinek csak köpönyege gallérját találta két szilánk. Pricinovic mellett a szerb tüzérség véletlenül vagy áruulás folytán, felfedezte a hadosztály törzsét és lövedéke ép akkor találta el az egyik ulánust, amikor az jelentésével a főherceg elé érkezett. Ulánus és ló eltűntek a föld színéről, csak az ulánus véres karja akadt meg és csüngött az egyik faágon. A főherceg sértetlen maradt.

A HŰSÉGES NEGYVENNÉGYESEK

1914 augusztus 23-án éjjel kellett Sabácot elhagyni. A szerbek állandó tűz alatt tartották a Száva hidját és a Sabáctól odáig vivő országutat. József főherceg személyesen vezette az átkelést és csoportonként küldötte csapatait a hídon át. Különböző parancsokkal egymás után küldte szét a törzséhez tartozó vezérkari és parancsörtiszteket, úgy hogy végül egészen egyedül maradt a ház előtt, ahonnét parancsait osztogatta. Minthogy a szerb tűzéréség folyton az utca közepére ontotta tűzét, a főherceg a ház falához húzódott. Éjfél volt. Ekkor észreveszi József főherceg, hogy a fal mellett a földön fekszik valaki.

— Ki az? — kérdi a főherceg.

— Egy negyvennégyes — hangzik a válasz.

— Az ezred már rég átkelt a Száván, mit keresel itt egymagad?

— Tizennyolcan maradtunk negyvennégyesek itt a ház körül, hogy kéznél legyünk, ha kell, Fenséges Uram — szölt a somogyi baka.

— Ki parancsolta? — kérdi a főherceg.

— Senki, de a szívünk nem engedte, hogy Fenségedet egyedül hagyjuk, ezért lopóztunk ide parancs ellenére.

AKIT NEM FOG A GOLYÓ

Van a magyar hadseregben egy katona, akit nem fog a golyó. Két ízben is próbálkozott vele a varázst nem ismerő buta golyó. Nagycsertesznél a csizmájában akadt meg, Uzsoknál a sapkáját vitte keresztül. Őt magát nem érte. Nem is érhetne, mert — tetszik tudni — nem fogja a golyó . . .

Melegnézésű a szeme. Az arca komoly. Nem mosolyodik el egy pillanatra sem és mégis olyan csodásan derűs, jóleső a tekintete. Mintha muzsika volna a szava. Mély, férfias a hangja, lassan, magyarosan ejti a szót és egyszerűen beszél.

— A Fenség ... — mondják a tisztjei és a szemük szeretettől sugárzik, amikor róla beszélnek. De a katonái csak »Jóska apánk«-nak hívják. És imádja mind. A magyar hogyne imádná, amikor a maga szíve dobbanásának visszhangját hallja fényes palotában, fejedelmi bíborban nevelkedett vezére szavából. De rajongással szereti a német, a

román, a szerb, s a többi katonája is, akit mind kedves fiának mond, aggódó gonddal kíséri, ha átlőtt tagokkal viszik hátra, maga ápolja, segíti, vigasztalja s így búcsúzik tőle:

— A viszontlátásra!

Az ő katonája mind siet vissza »hozzá«, hacsak valahogyan tudja már a lábát vonszolni.

Ahol a mi József főhercegünk a vezér, ott nem ismer félelmet az a katona, aki éjjel, nappal, hóviharban, golyózáporban, kolera, tífusz veszedelmében maga mellett látja a vezérét, a félistenét, akit »csoda véd, hogy golyó, acél, betegség nem fog . . .«

A FŐHERCEG, A FOGORVOS, MEG A MAGYAR BAKA

A hadtestnek van egy nagyszerűen berendezett fogorvosi intézete, ahol egy doktor úgy plombál és olyan gyönyörű műfogakat készít, mintha valamelyik Andrassy-úti fogorvosi műteremben dolgozna és nem a Doberdón, a poklok háta mögött. A fogorvosi rendelő közelében a fenség találkozik egy bakával, kinek be van kötve az arca és szörnyen káromkodik.

— Mi a baj, fiam? — kérdi József főherceg. — Fáj a fogad? Menj fel az orvos úrhoz.

— Hát hiszen éppen ő törte ki, Fenséges Apám, de most aztán várhat is ám, amíg még egyszer meglát engem — feleli a honvéd engesztelhetetlen haraggal.

JÓZSEF FŐHERCEG ÉS A HONVÉDKÁPLÁR

A Doberdó kövei közt a dolinákban, a barlangfedezékekben egy ideig nyugodtan teltek a napok, s a vitéz nagyváradi négyes honvédek hazáért leveleikben egyre újságolták, hogy az olasz féket tett a mozsaraira, de az alpinieknek sincs kedvük halomra pusztulni a drótsövényeink előtt. József főherceg szokása szerint végigjárja adjutánsa, Erdődi Pálffy László gróf huszárkapitány kíséretében a raj vonalakat, s szinte bajtársias közvetlenséggel szólítgatja meg a honvédeket, kedvesen és jóízűen elbeszélget velük. Egy alka-

lommal történt egy fedezékben ez a kis epizód, amelynek híre, mint egy derűs napsugár repült végig a fronton. A fenséges úrnak feltűnt egy jól megtermett, bikanyakú, roppant öklű tizedes. A mellén a nagyezüst, kisezüst, meg bronz medália. A főherceg, aki jóformán minden katonáját ismeri, megállt a legény előtt. Mosolyogva mérte végig tetőtől-talpig, aztán a vállára ütött és így szólt hozzá:

— Téged még nem láttalak itt, fiam.

A tizedes, Tóth Sándor, állt, mint egy rettentő cölöp. A pillája se rebbent, mikor beszélt a fenséges úrral.

— Alázatosan jelentem Tábornok Úr Őfenségének, egy hete a menetszázzal jöttem.

A századparancsnok közölte a főherceggel, hogy a fiú öt hónapig volt a kórházban súlyos sebekkel, s hogy a kitüntetéseit a galíciai harctéren szerezte.

Őfensége kedvtelve hallgatta a jelentést, azután a vitézhez fordult:

— Öt hónapig voltál ápolás alatt, fiam?

— Igenis, Fenséges Uram.

— Hol sebesültél meg?

— Szánok alatt, Fenség.

— Aztán micsoda sebet kaptál?

A tizedes mereven szembenéz a főherceggel és hallgat. A füle hegyéig elpirul és hallgat. Kínos pillanat. A fenséges úr hangosabban ismétli meg a kérdést, a századparancsnok, meg a többi tiszt idegesen, kézzel-lábbal integet mögötte. A vitéz csak áll félelmes haptákban, de nem felel. A főherceg zavartan szól:

— Nem értetted meg fiam a kérdésemet?

— De igenis megértettem, Fenséges Uram.

— Hát akkor miért nem felelsz? Azt kérdeztem, hogy micsoda sebet kaptál?

— Alázatosan jelentem Fenséges Uramnak, erre nem szabad felelnem.

A tiszték izgatottan bújnak össze, a főherceg jóságon szól:

— Miért ne szabadna? Én is katona vagyok!

— Alázatosan jelentem, nem illik mondanom Fenséges Uram előtt. Azt csak nagyon csúnyán lehet ki-mondani.

A főherceg harsányan nevetett, s a jókedve a többi tisztekre is átragadt.

— Ejnye no, milyen honvéd vagy, mondd csak egész bátran!

— Mondhatom? — csillant meg a vitéz szeme.

— Hát persze, hogy mondhatod!

Tóth Sándor tizedes nagyot fohászzkodott, szinte zörgött rajta minden:

— Hát . . . alázatosan megkövetem . . . Fenséges Uram . . . azt csak így mondhatom: két muszkagolyót kaptam a testembe, azt a keserves gyönyörű úristenit!

JÓZSEF FŐHERCEG A GYORSLÁBÚ BAKÁÉRT

Legendának is szép volna, de valóságnak még meghatóbb, ahogyan József főherceg jóságával elárasztja a magyar katonákat. Debrecenben, a régi csapatkórházban gyógykezelték Rác Sándor harminckilences közvitézt, aki sebesülten József főherceg ajánló soraival került haza a harctérről. És a főherceg azóta pénzt is küldött neki és soraival kereste fel a derék magyar fiút. Rác Sándor boldogan mutatta a levelet, mint a fenséges úr nagy szívének gyönyörű bizonyosságát.

A barna képű, cigányos külsejű, huszonöt éves legény már békében is nevezetességre tett szert, amennyiben ő volt ezredének leggyorsabb lábú katonája. Még 1914 május i-én katonai távgyalogló versenyt rendeztek Debrecentől Nagyváradig s a hetvenkét kilométeres szép kis utat ő futotta be elsőnek tíz óra alatt. Ezért ezüst medáliát és ötszáz korona jutalmat kapott. A mozgósításkor mindjárt a harctérre került, s mikor ezredét beosztották a Doberdó védőseregébe, József főherceg megismerte és egyideig ordonánca is volt. Rác Sándornak azonban nagy kedve volt verekedni a taliánokkal; elment tehát újra a lövészárókba és egy támadásnál olyan bravúrosan viselkedett, hogy kitüntették a kis ezüst vitézségi éremmel. Egyszer jelentést vitt a battalion-kommandóhoz, amikor egy ellenséges gránát a levegőbe lökte, úgy hogy csak mások segítségével tudott feltápászkodni. Amint aztán lefelé vitték, meglátta József

főherceg, odament hozzá, beszélgetett vele, s végül megkérdezte tőle:

— Mi a kívánságod, fiam?

— Fenséges Uram, én már négy éve szolgálom a királyt, tessék megengedni, hogy egy debreceni kórházban gyógyítsanak, mert így a családom közelében lehetnék.

Bólintott a fejével a fenséges úr, s azután nyomban kitépett egy lapot a noteszéből, s ezt írta rá:

»Rácز Sándor 39-es katona betegen jött le a harcvonalból és kórházba szállítatik. Amennyiben lehetséges, megígértem neki, hogy Debrecenbe lesz szállítva.

JÓZSEF FŐHERCEG.«

A főherceg katonája csakugyan hamarosan el is jutott egy debreceni Vöröskereszt-kórházba. Majd pedig, amikor jobban lett, kihelyezték Hajdúböszörménybe. Itt érte az értesítés, hogy a harctérről száz koronát küldtek neki. A feladóvevényen ez állt:

»Ő Császári és Királyi Fensége József főherceg Úr megbízásából

ERDŐDI PÁLFFY LÁSZLÓ GRÓF,
huszárcapitány, segédtitisz.«

Rácз Sándor nem lévén tollforgató, mással íratott köszönő levelet fenséges pártfogójának, s megtoldotta azzal az alázatos instanciával, hogy kegyeskednék neki hatheti szabadságot engedélyezni, mivel volna otthon egy kis elintézni valója. Erre megjött egy József főherceg arcképével ellátott levelezőlap őfensége sajátkezű írásával a következő meleghangú válasz:

»Rácз Sándor harminckilences katona

Debrecen.

Vöröskereszt-kórház.

Leveledet megkaptam. Köszönöm szeretetteljes ragaszkodásodat, mely e levélből tükröződik. Igazán öröömre szolgál, hogy már gyógyulófélben vagy. Remélem, nemsokára itt láthatlak viszont hős bajtársaid között. Kérelmedet illetőleg

nem az én hatáskörömbé tartozik annak elintézése. Én csak annyit tehetek, — és ezt örömet teszem — hogy az illető katonai hatóságnak melegen pártolva átküldöm kérvényedet. Üdvözl, vitéz fiam, hadtestparancsnokod
Harctér, 1916 július 18.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

Rácz Sándornak persze nagy volt az öröme, végül meg is kérdezte:

— Úgy-e, instálom, most már biztos lehetek a szabadságban? Szeretnék nagyon szétnézni Derecskén! Onnan osztán egyenesen a frontra akarok berukkolni. . .

A FŐHERCEG ÉS A SZOMORÚ BAKA

József főherceg beszélget a katonáival. Feltűnik neki a sok jókedvű legény közt egy bánatos baka. Odamegy hozzá és megkérdezi tőle:

— Mi bajod, fiam?

— Fenséges Apám, a fiam beteg és már egy hete nem kapok hírt.

A főherceg írt a főszolgabírónak, hogy azonnal küldjön orvost a katona beteg fiához és értesítse őt a gyerek állapotáról. A válasz csakhamar megérkezett; őfensége személyesen elvitte a levelet a frontra, átadta a boldogan mosolygó katonának, aki örömében sírva csókolt kezét fenséges hadtestparancsnokának . . .

JÓZSEF FŐHERCEG ÉS EGY SZÁZAD CSERKESZ

Az orosz fronton történt. Egy negyvennégyes szakaszvezető egy század cserkeszt hozott; jelenti ezt őfensége parancsörtisztjének, dr.Bárczy István dragonyos főhadnagynak:

— Főhadnagy úrnak jelentem alássan, egy század cserkeszt hoztam a Fenséges Úrnak.

— Csakhogy Őfensége nincs itt, talán átvehetnem én a foglyokat?

— Nem lehet az, főhadnagy úr, mert csakis a Fenséges Úrnak adom át.

Detrich Gyula huszár főhadnagy felvétele.

József főherceg lovassági tábor-
nok megfigyelteti az ellenséges
állásokat. (Kárpáti harctér, 1915 március.)

— Hát akkor várjatok, míg a Fenséges Úr hazajön!

Nemsokára megérkezett a főherceg, megdicsérte a derék szakaszvezetőt. Azután ellátta a foglyokat élelemmel és lefényképeztette magát velük.

A JÓSÁGOS FENSÉGES ÚR

József főhercegnek az a szokása, hogy katonai versenyeken ő maga osztja ki a díjakat. Ilyenkor megtörtént számtalanszor, hogy a díjjal együtt 14 napi szabadságot is adott a hőseinek.

A főherceg hadtestében megsebesült egy baka, őfensége a tábori kórházban meglátogatta sebesült bajtársát, s ott szomorúan értesült arról, hogy a katona egyik kezét le kell vágni, úgy hogy munkaképtelenné vált.

— Van-e megélhetésed, fiam? — kérdi a főherceg.

— Nincs, Fenséges Uram, szegény vagyok — feleli a baka.

Erre a főherceg egy pár hold földet a rajta levő kis házikóval ajándékozott rokkant katonájának, aki könnyezve csókolt kezét a jóságos fenséges urnák . . .

JÓZSEF FŐHERCEG VESZEDELEMBEN

Sabácnál a szerbek golyói átlyukasztották szürke köpenyét . . . egy komitácsi a közelből rálőtt, akit a főherceg nyomban a másvilágra küldött. . . egyszer a csizmájából szedte ki egy srappell szilánkjait. . . máskor mellette csapott le egy gránát, egy kő megsebezte és feldagadt az arca. . . lovaglás közben a sapkáját lyukasztotta át két helyen egy gonosz golyó . . . a főherceg mindig bottal jár a fronton, egyszer a botjába fúródott egy golyó . . . de neki nem történt semmi baja, hiszen őt nem fogja a golyó . . . vigyáz reá a magyarok istene és megvédi minden bajtól, veszedelemtől. . .

AKI VIGYÁZ A HŐSEIRE . . .

Őfensége egy ütközetben elküldte a törzsét, nem maradt senki mellette. Éjszaka volt. József főherceg fáradtan leült egy folyó partján. Körülötte az ütközet fáradalmait pihenték

ki derék hősei. Az egyik baka álmában megfordult és a főherceg ölébe hajtotta fejét, s ott aludt tovább. Őfensége meg sem mozdult reggelig, nehogy hős katonája felébredjen. Ott virrasztott egész éjjel köztük és vigyázott a fiaira . . .

JÓZSEF FŐHERCEG DEKORÁL

A háború elején történt, mikor József főherceg altábornagy és hadosztályparancsnok volt. Feléje jön két harminckilencesbaka, jelentkeznek nála és elmondják, hogy orosz fogságból szöktek meg, arra kérték, hogy ossza be őket a legközelebbi ezredbe. Tetszett a főhercegnek ez a beszéd és örömmel teljesítette kívánságukat. Ezek közül az egyik megsebesült.

Később, mikor József főherceg lovassági tábornok és hadtestparancsnok lett, egyszer egy menetszázad vonult el mellette az országúton. Őfensége a századparancsnokhoz fordul és azt kérdezi tőle:

— Kapitány úr, nincs itt Nagy Péter?

Csakhamar jelentkezik az illető. A főherceg odamegy hozzá és így szól:

— Örülök fiam, hogy látlak! Gyere ide fiam, hadd tűzzem fel melledre a nagy ezüstöt, mert mikor megsebesültél, nem adhattam át a kitüntetést.

Az országúton dekorálta hős katonáját és lefényképezte vele magát a főherceg.

Megszólal az egyik baka:

— Öt pengő nagy pénz, de annyit adnék érte, ha rajta lehetnék azon a képen . . .

JÓZSEF FŐHERCEG A VAK HONVÉDÉRT

József főherceg nagy szíve, amely minden jóságával árad a magyar katonákra, talán a legmeghatóbban nyilatkozik meg Farkas Mihály debreceni hármas honvédtizedes esetében. Farkas Mihály önként jelentkezett, hősiesen küzdött a Doberdón, többször kitüntette magát, míg egyszer a fejét találta el egy gonosz olasz golyó, s megsérültek a látóidegei is. József főherceg a gondjaiba vette a derék tizedest. Amíg a tábori kórházban feküdt, naponta meglátogatta, az

ágya szélére ült és úgy érdeklődött az állapota iránt, mintha csak az atyja lett volna. Mikor aztán Farkas Mihályt a tábori kórházból elbocsátották, József főherceg megajándékozta arcképével, amelyre meleg ajánló sorokat is írt a debreceni Katona-Otthon igazgatóságának. Hetekig kezelték a Katona-Otthonban Farkas Mihályt, de nem tudtak rajta segíteni, mert a hős tizedes megvakult.

Egy egyszerű, de nagyon kedves rózsaszínű tábori lap is érkezett a Katona-Otthonba. Tintaceruzával írták tisztán és könnyen olvashatóan. Minden betűjében József főherceg írása:

»Farkas Mihály 3. honvéd gyalogezredbeli vak tizedes

Debrecen.

Katona-Otthon.

Nagyon megszorodva értesülök leveledből arról, hogy Te, vitéz fiam, megvakultál! Ha tehetek valamit érdekedben, írsd meg nekem és én ezer örömmel teszem meg. írsd azt is meg, hogy tán annyit mégis látsz, mint mikor utoljára ágyad szélére ültem szóltanul és megismertél? Alig pár nappal azután, hogy fejedből kivették a hitszegő golyóját. írsd meg nekem pontos címedet, hogy küldhessek egy kis pénzbeli segílyt, mely nyomorotokon pillanatnyilag segít. Ha sorsom valaha arra visz, meglátogatlak, s elbeszélgetünk a dicső napokról, melyeken életedet tetted ki hazánkért a legnagyobb veszélynek. Az Isten áldjon meg érette! Gondol Reád és üdvözöl

JÓZSEF FŐHERCEG.«

A Katona-Otthon értesítette József főherceget, hogy vitéz fiát, Farkas Mihály 3. honvéd gyalogezredbeli vak tizedest minden segítséggel ellátta s kieszközölték, hogy mint családfenntartó, segílyt is kapjon.

JÓZSEF FŐHERCEG ÉS A MAGYAR BAKA

A Doberdón történt, mikor József főherceg egy baka kíséretében igyekezett egyik tüzérségi megfigyelőállomás felé. Az olaszok erősen tűz alatt tartották az odavezető utat s a főherceg ügyesen felhasznált minden kőfalat, vagy szikla-

darabot, hogy az olaszok figyelmét elkerülje. Egyszerre észreveszi a főherceg, hogy kísérője elmaradt mellőle s amint hátratekint, meglátja, hogy a baka körülbelül 80 lépésre ballag mögötte, elkerülve minden fedezéket s teljes magasságában kiegyenesedve dacol az olasz golyókkal. A főherceget módfelett bosszantotta ez az oktalan virtuoszkodás és haragosan rászólt:

— Hát miért nem fődöd magad úgy, mint én, biztos halálobba mégy így, feküdj le fiam és ne tedd ki magad hiába a veszélynek!

— Fenséges Apám, máskor fődöm magamat, ma azonban nem teszem, azért, hogy a cudar digó (ez az olaszok gúnyneve) engem figyeljen és reám löjjön és ne vegye észre Fenséges Apámat. Azért is maradtam ennyire el!

A főherceget annyira meghatotta az egyszerű parasztfíú hűségének ez a spontán megnyilatkozása, hogy könnyek fakadtak szelíd szemében és egy szóra sem volt képes s csak némán szorította meg a magyar baka kérégs tenyerét. . .

ÁRVALÁNYHAJ

A Doberdón árvalányhaját szedtek a somogyi bakák; egy nagy csokrot szalaggal átkötöttek, s átadták József főhercegnek. A fenség tekintete a messze távolba siklott. . . Az árvalányhajról eszébe jutott a szép magyar róna, az édes otthon, Magyarország. . .

Csendes merengéséből az osztrák tiszték kérdése riasztotta fel:

— Milyen virág ez, Fenség?

— Árvalányhaj. Nálunk otthon a betyárok viselték a kalapjuk mellett — felelte József főherceg és az árvalányhaját feltűzte a sapkája mellé. . .

A KATONAI TITOK

A Doberdóra új üteg érkezett. A megfigyelőtiszt egy fiatal zászlós volt, aki a raj vonalból a tartalék felé igyekezett. Útközben találkozott József főherceggel, akit nem ismert meg, mert a fenség — mint rendesen — legénységi köpenyt és sapkát viselt. Őfensége megszólítja a kis zászlóst, aki

katonásan tisztelegve bemutatkozik. A főherceg kérdezősködik az üteg állása felől, de a zászlós azt feleli, hogy idegen tiszttal előtt nem szabad a katonai titkokat elárulni. A fenség csendesesen mosolygott, de nem árulta el kilétét, hanem megkérdezte a zászlós nevét, aki másnap csodálattal és büszkeséggel olvasta azt a dicséretet, amelyet József főherceg hadtestparancsban írt a katonai titok tekintetében tanúsított helyes magatartásért.

JÓZSEF FŐHERCEG A DEBRECENI BAKÁK KÖZÖTT

József főherceg a katonái között érzi magát legjobban. Ha fiait pihenőben vannak, vagy akár tűzben, az nem riasztja vissza őt attól, hogy meg ne látogassa őket. Elhalmozza őket lírikus szívének egész melegével és szeretetével. Igyekszik mindenben a kedvükre járni. Egy alkalommal kuglizott állítottatott fel nekik és maga is kuglizott a katonákkal. És eközben egyszer csak egy órát és egyéb tárgyakat szedett elő a zsebéből, amelyeket díjul tűzött ki a legjobb játékosoknak. Persze volt is versengés József főherceg értékes díjaiért.

József főherceg mindent megvizsgál, amit katonáinknak adnak.

Egy alkalommal újfajta dohányt osztottak ki. A kóstolóadagok után már érdeklődött, hogy hogyan ízlik. Erre előlép Nagy István közvitéz:

— Jó volna ez az újmódi füstöltni való is, Fenséges Apám, de hát — eltörött a pipám!

— Hát ez bizony baj, — jegyzé meg a főherceg és nem szól többet.

Nemsokára ezután a főherceg istentiszteleten volt, amelynek végeztével megkérdezte, hogy hol van Nagy István? Jelentkezik a magyar baka, mire József főherceg minden szó nélkül kezébe nyom egy vadonatúj pipát. Erre azonban előáll egy másik atyafi is és előadja, hogy neki sincs pipája.

— Majd hozok neked is, fiam — felelé József főherceg.

S ez a vitéz is megkapta a főhercegi pipát.

Egyszer arról panaszkodtak a hajdúsági bakák, hogy nagyon megkívánták már a — füstölt szalonnát. József főherceg szerzett nekik ezt is, úgy hogy régen volt olyan pompás szalonnasütés a Doberdón, vagy talán soha . . .

A TAMÁSKODÓ BAKA.

Nagyon jellemző József főhercegre és a magyar bakára ez az eset is. Egy katona heverészett a napon. Alig pár nappal előbb, vagy talán éppen akkor érkezett a harctérre. József főherceg odament hozzá és szóba állt vele:

— Jól esik a sütkérezés, fiam, úgy-e? — kérdi József főherceg.

— Csak lehetősén — feleli egész könnyen a baka.

— Hát nem ismeresz? — puhatolja a főherceg a begombolkozott, flegmatikus magyart.

— Nem én!

— József főherceg vagyok.

A vitéz ránéz; a főherceg gallérja le volt takarva s aztán nyugodtan kijelenti a magyar baka:

— Azt mindenki mondhatja!

A főhercegnek tetszett ez a paraszti okoskodás és nyomban megkockáztatta:

— Ha a szakaszparancsnokod is azt mondja, akkor sem hiszed?

— A 'mán más! — üti fel a fejét a tamáskodó baka.

A szakaszparancsnok hamarosan igazolta József főherceg személyazonosságát, mire a magyar baka közelebb lépve hozzá, emelkedett hangon mondja:

— Sokat hallottam róla. Áldja meg a jó Isten! — és könny szivárgott a szemében . . .

József főherceg melegen megrázta a szívéen talált magyar baka kezét és eltávozott. . .

JÓZSEF FŐHERCEG DEKORÁL A DOBERDÓN . . .

Az olasz fronton József főherceg egy grófi kastély parkjában dekorál. Kivonulnak a közeli ezredek díszszázadai és négyszögben helyezkednek el. Megérkezik őfensége, akit

vezérkari főnöke, Eisner-Bubna Vilmos alezredes és adjutánsa, Detrich Gyula huszárfőhadnagy kísérnek. Megkezdődik a tábori mise. A négyszög közepén kis oltárnál Markovics főlelkész mond zenés misét. Pár lépésnyire az oltártól áll József főherceg. Fejük felett repülőgépek keringenek . . . Imádkozik a pap. Úrfelmutatáshoz csenget a ministráns. A pap az oltári szentséggel a térdeplő főherceg felé megy, aki lehajtja a fejét. A harcosok és a fenséges parancsnok imája, könyörgése együtt száll az ég felé . . .

Mise után a főherceg így beszél katonáihoz:

— Vitéz bajtársak! Több, mint egy éve, hogy saját szememmel látom dicsőséges küzdelmeteket. . .

... És halálos csendben hallatszík a Fenség aranycsen-gésű meleg hangja:

— Higyjétek el, hogy örömnép nekem a mai nap, melyen Fenség Urunk tizenkét aranyérmét adományozott Nektek. Az ő nevében tűzöm az érmeket a hősök mellére. Teszem ezt azzal a belső, törhetetlen meggyőződéssel, hogy jöjjön bármi, Ti ezután is a helyeteken lesztek. Igaz, leg-hőbb óhajom, hogy az Úristen kísérjen, oltalmazzon Mindnyájatokat, hogy épen és egészségesen térjeteK vissza boldogságot hozva családi tűzhelyetekhez. Egész szeretetem és ragaszkodásom kíséri minden lépésteKet és ha jönnek vészes percek, vagy a döntés nehéz órája, higyjétek el, hogy Veletek lesztek mindig és mielőtt hazánkba engednéK az ellenséget, Veletek fogok meghalni! . . .

HOL FOG LAKNI JÓZSEF FŐHERCEG A HÁBORÚ UTÁN

Egyszer azt a hírt vitték József főhercegnek, hogy össze-esküvést szőnek ellene Debrecenben.

— Hogy-hogy? — ütődött meg a főherceg.

— Úgy, Fenség Uram, — szól az adjutáns — hogy a háború után Debrecenbe akarják vinni.

A főherceg elmosolyodott, eközben maga elé nézve megjegyzte:

— Azt csak a jó Isten tudja, hogy hol lakom én majd a háború után . . .

— A magyar nép szívében! — felelték katonái. . .

JÓZSEF FŐHERCEG KERESZT APASÁGA

A Doberdón történt ez a kedves történet, egy csendes, nyugalmas napon. József főherceg a legénységével beszélgetett. Sorra kérdezte katonáit, hogy mi a kívánságuk? Az egyiknek pipa kellett, a másiknak szabadság ... a főherceg szorgalmasan jegyeztetett noteszébe.

Egyszerre csak jelentkezik az egyik vitéz szakaszvezető: Kajári Vendel, kinek már három vitézségi érem díszítette a mellét. Feszés haptákban megáll a főherceg előtt.

— Szabadság kellene, fiam? — kérdi jóságosan József főherceg.

— Dehogyan, Fenséges Apám, »csak« tizennégy hónappal ezelőtt voltam szabadságon. Hanem ha Fenséges Apám megengedné, egy egész más kérésem volna . . .

— Ki vele bátran, fiam! — biztatja a bakát József főherceg.

— Arra szeretném megkérni Fenséges Apámat, ha volna szíves elvállalni gyermekem keresztapaságát. . .

A tisztok összenéznek, József főherceg jót mosolyog a furcsa kívánságon és csodálkozva kérdi:

— Hisz azt mondtad az imént, fiam, hogy tizennégy hónapja nem voltál szabadságon.

— Igenis, Fenséges Apám!

— Hát akkor hogy lehet neked gyermeked?

— Úgy, Fenséges Apám, hogy van én nekem odahaza egy mátkám, akivel háború után lenne meg az esküvőm és aztán, ha a jó Isten megáldaná házasságunkat. . .

József főherceg jót mulatott ezen és így szólt:

— No édes fiam, ha az Isten életben hagy mindkettőnket, vállalom a komaságot. Azután azt is ird meg nekem, hogy mikor lesz az esküvőd.

A főherceg még meg is rázta Kajári Vendel kezét.

JÓZSEF FŐHERCEG ÉS A BARANYAI HONVÉD

József főherceg az olasz harctéren egy baranyai honvédet tüntetett ki megszólításával és tréfásan kérdezte a honvédtől, hogy mit csináljunk a rengeteg sok ellenséggel?

— Hát megverj ük, Fenséges Apám! — válaszolta a baka.

— De hát a szerbekkel mit csináljunk?

— Azokat is megverjük, Fenség!

— Nos, a montenegróiakkal mi lesz?

— Azokat is megverjük!

— Hát az olaszokat?

— Azokat meg különösen elagyabugyáljuk, Fenséges Apám!

— Derék. Nagyon meg vagyok veled elégedve, fiam. Hála Istennek, ilyenformán nem lesz semmi gondunk — mondja József főherceg.

— Dehogynem, Fenség, még azután szakad a nyakunkba az igazi gond.

— Ugyan mi? — kérdi nagy kíváncsisággal őfensége.

— Mi? Hát hogy mi az Isten csudáját csinálunk majd annyi elfoglalt országgal, amikor a magunkéval is elég baj van olykor . . .

JÓZSEF FŐHERCEG ÉS GYOLCSOS PÁL SZAKASZVEZETŐ

Amikor a világháború kitört, Gyolcsos Pál önként jelentkezett az i. budapesti honvéd gyalogezredben. A csendes, szolgálatkész Gyolcsost bajtársai és feljebbvalói mind megszerették, de volt a században egy másik szakaszvezető, egy kötekedő, nagyhangú legény, aki nagyon lenézte a tudatlan, szerény fiút. Gyolcsos túrta, csak ennyit mondott:

— Majd »odakünn« meglátjuk, ki a legény a talpán!

Az egyik első menetszázaddal el is indultak a harctérre: a szerb frontra, ahol József főherceg hadtestében szolgáltak. Az első, aki kitüntette magát, Gyolcsos Pál szakaszvezető volt, míg a másik szakaszvezető ellen bizony súlyos kifogások merültek fel. Gyolcsos meg is sebesült a szerb frontra, de mihelyt felgyógyult, tüstént önként jelentkezett a harctérre. A Kárpátokba került és hónapokig hősiiesen vett részt a nehéz téli harcokban. Mindig önként jelentkezett a legnehezebb megbízatásokra és minden feladatát a legszebb eredménnyel teljesítette. Mikor az olasz háború kitört, Gyolcsos az Isonzó-pontra került és a Doberdó szikláin, a Monte San Michelén harcolt. József főherceg nagyon megszerette

bátor, hős katonáját, aki szembeszállt a legnagyobb veszedelemmel és kitüntetés is kapott vitézségéért.

Mikor legutóbb megsebesült Gyolcsos Pál szakaszvezető, az volt a kívánsága, hogy szeretné látni József főherceget, vezénylő tábornokát, a magyar királyi herceget, hogy mondja neki síron túl tartó hűségét...

József főherceg el is ment a tábori kórházba, ahol a harctér súlyos sebesültjei feküdtek. A főherceg azért jött, mert egy sebesült katonája látni akarta, aki megjárta Szerbiától a Kárpátokig, a San-folyótól az Isonzóiig a hadtest minden baját, harcát és hatszor sebesült meg.

A főherceg meghatva állt hős katonája ágyánál, kezét fogott vele, érdeklődött az orvosnál a beteg állapota iránt és megnyugodott, mikor hallotta, hogy a sebesülés nem életveszélyes. Többször meglátogatta a Fenség Gyolcsos Pál szakaszvezetőt a tábori kórházban, a beteg boldog mosollyal, ragyogó szemmel tekintett a főherceg megilletődött, szelíd arca felé, a kezét megsókolta és így szólt halkán, suttogva:

— Én, Gyolcsos Pál szakaszvezető, aki végigjártam a harctereket Királyi Fenséged hadtestében, hétszer megsebesültem és ha kell, örömmel halok meg Fenséges Tábornokom, Királyi Hercegem!

A főherceg jóságos kék szemeiben könnyek csillogtak, a nagy hadvezér, a fenséges hadtestparancsnok könnyezett az egyszerű magyar katona ágyánál. Ez a megható történet elterjedt az egész hadtestben és csak növelte a fenség iránti, lelkes, odaadó, rajongó szeretetet. . .

. . . Boroevics tábornok, a hadseregpáncsnok, mikor megkérdezték, hogy mondjon valamit a háborúról, az ezer hasonló eset közül a következőket mondja el, hogy jellemezze katonái hűségét és odaadását vezetőik iránt:

— Van a hadseregemben egy ember, Gyolcsos Pál szakaszvezető, aki harcolt velünk Szerbiában, a Kárpátokban, a Sannál és az Isonzónál. Hatszor sebesült meg és alig hogy meggyógyult, megint visszament a frontra. Amikor a negyedik Isonzó-csatában hetedszer — és ezúttal súlyosan — megsebesült, miután már három kitüntetés díszítette a mellét, megkérdezték tőle, hogy vájjon van-e valami kívánsága, hogy azt teljesítsék. És tudják-e, hogy mit kívánt ez az ember? Azt kérte: engedjék meg neki, hogy láthassa

vezénylő tábornokát, József főherceget, hogy mindhalálig való hűségéről biztosíthassa őt.

— Kívánságát azonnal teljesítették. A csatákban edzett császári és királyi herceg — aki maga is bátor férfi és az igazi bátorságot a legtöbbre becsüli — a hős ágyához sietett. Kell-e, hogy még többet mondjak az Isonzó-hadsereg szelleméről? Kell-e még többet mondanom sikereink belső okáról? Az a nép, az a hadsereg, amely ilyen férfiakat mondhat magáénak, diadalmaskodik a legviharzóbb orkánban és dacol minden ellenséggel. . .

JÓZSEF FŐHERCEG KUGLIZIK

József főherceg a táborban legtöbb idejét katonái körében tölti. Résztvesz szórakozásaikban, s így például egy ízben nagy örömmel nézte, hogy hogyan kugliznak az ő pihenő vitézei. Egyszer csak közéjük állt és kitett egy húszkoronás bankjegyet:

— Ki fogad velem, — mondotta — hogy hetet ütök egy dobásra?

A katonák eleinte szabódtak, de a fenség bátorította őket. Három magyar baka aztán hamarosan össze is állt, hogy megreszkírozzák együtt a húsz koronát. Mikor a bankó ott feküdt a főherceg tétje mellett, a fenség mindjárt dobott. De nem nagy szerencsével. A golyó csupán egyetlen bábot ütött le, a többi állt rendületlenül.

— Vesztettem — jelentette ki a főherceg, s a nyerteseknek átnyújtotta a pénzt. De ugyanakkor egy újabb bankót is kivett a tárcájából és így szólt:

— Ki fogad még egyszer húsz koronába?

— Akár nyevenbe is! — vállalkoztak tüstént a nyertes vitézek . . .

»TEKINTETES« JÓZSEF FŐHERCEG A KATONÁI KÖZT

József főherceg nem azért, hogy hadtestparancsnok, de mert egy csupa szív- és lélek-ember, a legnagyobb népszerűségnek és szeretetnek örvend a katonaság körében. Már a megérkezését követő héten mindenki szívét meghódította.

A fiúknak egyszer négy nap pihenőjük volt. A front mögött, ahol ezt a négy napot töltötték, kuglipályát is találtak. A főherceg maga is megjelent mindennap a kuglipályán. A fiúk eleinte a köteles tisztelegéssel fogadták a fenséges urat, de később a főherceg kívánságára elmaradt a hosszú tisztelegés. Őfensége rendszeren játékközben érkezett és maga is belevegült a játékba. A katonák természetesen ki is használták a főherceg jószívűségét; ahol csak lehetett, elébe toppant egy-egy honvéd és tisztelegve várta, amíg a fenség megszólította.

— Nos, mit akarsz, fiam? — kérdezi az egyiktől őfensége.

— Tekintetes uram, egy kis búzám van odahaza, le kék aratni, tessék nekem tizennégy napi szabadságot adni. . .

És a »tekintetes« főherceg úr, amikor csak tehetette, megadta a szabadságot. Az ilyen kéréseken kívül írásbeli kérelemmel is sokszor fordultak József főherceghez. Nagy szarkalábbetűkkel rótták össze instanciájukat a legények és amikor a fenséges úr sétálni ment, ott adták át neki. A tisztek erre szigorú parancsban megtiltották, hogy a főherceget zavarják. Őfenségének feltűnt, hogy az ő honvédéi újabb időben nem olyan közlékenyek és úgy hallgatnak, mintha az orruk vére folyna. Érdeklődött, hogy miért van az és amikor megtudta, hogy milyen parancsot adtak ki, rögtön intézkedett, hogy vonják azt vissza, mert neki nem terhes, sőt nagyon kedves, hogy katonáinak szívességet tegyen . . .

A KÖNIGGRÄTZI CSIZMÁK ÉS A SABÁCI KÖPENY

József főherceg Sabácnál nagyon közel járt a veszedelemhez. Bizonyosága ennek srapnellszilánkoktól átlukasztott köpenye.

Sabác alatt ebédnél ült épen, amikor egy srapnell robbant fel közvetlen közelében. A golyózapor elérte a főherceget is, szerencsére azonban a golyók csupán a szétterjesztett köpenyegszárnyakat érték, s össze-vissza lyukasztották a köpenyt a szerbek golyói. Ezt a köpenyt hazahozta József főherceg és a Fenséges Úr kezdeményezésére alakult »Margitszigeti Hadikiállítás« pavillonjában meg is csodáltuk az átlukasztott köpenyt 1917 október havában.

A sasnak csak sasfia lehet. Ahogy küzdött apa királyért és hazáért, úgy küzd most a fiú. És a königrätzi csizmák mellé — amelyekben id. József főherceg végigharcolta Königrätzet — kerül majdan a sabáci köpeny is, hogy késő nemzedékeknek regéljen. És amíg küzd a sas, addig a sasnak galambpárja, Augusztia főhercegasszony szíves jó szóval, bátorító, biztató mosolygással ajkán keresi fel a sebesülteket, akik nem győznek beszélni »a fenséges úr vitézi tetteiről« . . .

JÓZSEF FŐHERCEG SZEMLÉJE NEHÉZ ÜTEGEINKNÉL

Az északi harctérről írja egy tiszt:

— Bizonyára tudják odahaza, hogy József főherceg lovassági tábornok, hadtestparancsnok mily közvetlen érintkezésben van tisztjeivel és katonáival, bizonyára méltó csodálattal és a »mi főhercegünk« iránt való növekvő szeretettel hallják róla azt is, hogy ez az érintkezése, a csapatoknak a fronton való felkeresése és bátorítása a leghevesebb harcok közben sem szünetel.

— A főherceg szemlét tartott a fronton a nehéz tarackütegeknél. Az üteg parancsnoka épen jelentést tett öfenségének, amikor egyszerre gyalogsági golyók zizegését hallották. A következő percben egy eltévedt orosz golyó József főherceg csizmájába fűrődött, éppen csak hogy kék foltot ütött a főherceg hüvelykujján. A fenséges úr lehajolt és mosolyogva húzta ki csizmájából a golyót és aztán, mintha semmi sem történt volna, — tovább folytatta az inspicálást. . .

JÓZSEF FŐHERCEG ÉS A FIATAL ADJUTÁNS

Ezt a kedves kis epizódot Fraknoi és Galánthai Esterházy Pál gróf, cs. és kir. kamarás, főrend, 7. Vilmos-huszar kapitánytól hallottam, aki 1915 június 26-án Dzievietniki mellett az oroszok elleni támadásban rohamra vezetve századát, hősi halált halt.

Az orosz fronton történt. József főherceg egyik fiatal adjutánsával indult el a lövészárókba vitéz fiaihoz. Az út nagyon veszélyes volt, mert az ellenség folyton tüzelt arra

a területre. A főherceg buzgó segédtsíztje folytonosan aggodott és vigyázatra intette fenséges parancsnokát, de a főherceg ügyet sem vetett rá. Közben egy patakhoz értek, amelynek pár szál deszkából összetákolt hídján kellett átkelniök. A fiatal adjutáns feszes vigyázzba áll és így szól József főherceghez:

— Fenséges Uram, alázatosan jelentem, az ellenség folytonos gyilkos tüzelésben tartja a terepet, s ha ezen a hídon átkelünk, meglátnak bennünket, úgy hogy tovább Királyi Fenséged testi épségéért nem vállalhatok felelősséget. . .

Őfensége csak csendesesen mosolygott a bajusza alatt, de egy szót sem szólt. Mikor már szerencsésen átérték a hídon, akkor nyugodott meg a kis adjutáns és együtt folytatták út jókat a lövészárók felé. . .

EMLÉKLAP JÓZSEF FŐHERCEGTŐL

A sok száz példa után íme egy újabb adalék ahhoz, hogy József főherceg emberszerető meleg szíve milyen atyai jóindulattal nyilatkozik meg minden egyes katonája iránt.

A 39. gyalogezred pótzászlóaljához egy fényképes levelezőlap érkezett és rajta a következő felírás:

»Emlékül Fazekas Bálintnak — József fő herceg. «

A fénykép József főherceget ábrázolja, amint törzskara élén a mellére tűzi Fazekas Bálint gyalogos vitéznek az ezüst vitézségi érmet.

A fenséges úrnak a legtöbb gondja közepette is volt ideje arra, hogy ezt a képet a saját aláírásával elküldje az azóta megsebesült Infanteriszt Fazekasnak, akit határtalanul megörvendeztetett az ő fenséges hadtestparancsnokának megragadó gyengéd figyelme.

JÓZSEF FŐHERCEG ÉS AZ ŐRVEZETŐ

Stein Rezső őrvezető orosz fogolyszállítmányt kísért az állomásra, majd visszatért, hogy ezredénél jelentkezzen, de az ezred időközben már elment és az őrvezető — előírás szerint — a legközelebbi csapatnál jelentkezett. Az egyik tiszthez lép és leadja a jelentést.

A tiszt: József főherceg. Őfensége átveszi a jelentést és a katonának egy írást ad:

»Stein Rezső őrzető, Gefreiter hat sich richtig bei mir gemeldet, da er sein Regiment nicht fand. Er hat gefangene Russen geführt. (Mit ihm war der Honvéd Mihalik.)

ERZH. JOSEPH, FML.«

A főherceg, amint látszik is a sorokból, magyarul akarta megírni a jelentkezés elismerését, de az őrzető megkérte, hogy írjon németül, mert a legközelebbi csapattestek mind közösek voltak. Stein bekereteztette a fenséges úr írását, amelyet ezrede neki adott jelentkezés után, hogy tegye el emlékül.

JÓZSEF FŐHERCEG AZ ELESETT HARCOSOK TEMETÉSÉN

Egy sebesült zászlós meséli:

— Sabác bevétele után eltemettük elesett katonáinkat. Összetákolt deszkaládákba helyeztük el a hősöket, kiket a sors ilyen korán szólított el közülünk. Bajtársaimmal együtt én is mezei virágot szedtem és ezekkel hintettük tele a koporsókat. Zeneszóval, számos tiszt kíséretével mentünk a falun végig, amikor az egyik ház udvarából hirtelen kilépett József főherceg és szó nélkül a koporsókat vivő kocsi mögé állott. Röviden felénk intett, hogy csak semmi feltűnést és levett sapkával kísérte ki a halottakat a messzefekvő temetőbe. Amikor a koporsókat a közös, nagy sírban elhelyeztük, a főherceg felemelt egy göröngyöt és könnyekkel a szemében — én láttam, mert közvetlen a közelből figyeltem meg — e szavakkal dobta a sírba:

»Szeretett kedves bajtársaim, testvéreim, Isten veletek!«

— Mindezt természetesen magyarul mondta őfensége, aminthogy az étkezésnél is — mikor a tisztok közös asztalánál eszik — kizárólag magyarul beszél.

— Ahányan csak ott voltunk a temetésen, mindnyájan könnyeztünk. Ez a jelenet igazán nem volt mesterkéltsé. A fenség valóban úgy átérezte a keresetlen szavakat, mint az elesett katonák bármely bajtársa . . .

JÓZSEF FŐHERCEG AJÁNDÉKA

Felber Pál szakaszvezető, mint a negyvennégyesek poétája, »Sabác ostroma« címmel hosszabb költeményt írt, amelyet József főhercegnek ajánlott. Ezen verset egy alkalommal József főhercegnek el is szavalta.

Felber szakaszvezető Szerbiában megsebesült és a kaposvári kórházban ápolták. Mikor már felgyógyult betegségéből, a katonai állomásparancsnokságra rendelték, ahol egy ezüst cigarettatárcát nyújtottak át neki. A tárcát József főherceg küldte azzal az utasítással, hogy ezt minden körülmények között juttassák el Felberhez. A tárca külső lapján ez van bevésvé:

József főherceg altábornagy, Sabác, 1914 augusztus 18.

A tárca pompás cigarettákkal volt tele.

A HALDOKLÓ BAKA NAGYEZÜSTJE

József főherceg vacsoránál ült a környezetéhez tartozó urakkal.

Erdődi Pálffy László gróf huszárkapitány, segédtsiszt, halkan jelent valamit öfenségének.

A főherceg felállt, magára kapta a köpenyét és eltűnt a sötét éjszakában . . .

A tábori kórházba ment egy debreceni bakához, akit átlőtt fejvel hoztak le.

A sebesült eszméleténél volt és elmesélte, hogy önként vállalkozott egy nehéz feladatra, de az olasz jól célzott, ép a homlokára ... és most nem lesz kitüntetés . . . pedig a főhadnagy úr megígérte ... és mennyire örülnének oda-haza is . . .

József főherceg azonnal érdeklődött, hogy tényleg ígértek-e a fiúnak kitüntetést. Vacsora alatt jött meg az igenlő válasz ... és öfensége sietve vitte hős katonájának a kitüntetést. . . sietett, hogy még életben találja őt és hogy átadhassa a haldokló bakának a nagy ezüst vitézségi érmet, hisz a sebesült az utolsó óráját élte már . . .

JÓZSEF FŐHERCEG LÁTOGATÁSA EGY TÁBORI KÓRHÁZBAN

József főherceg a tábori kórházba indul, hogy meglátogassa a sebesültjeit. Az első teremben hárman fekszenek; őfensége leül az egyiknek az ágyaszélére és beszélget vele. Közbe Balogh Rudolf lefényképezi a bájos jelenetet. Megszólal a másik baka:

— Főnséges Úr, tesszen átülni az én ágyamra is, osztán csináljon rólunk is képet az úr . . .

Nekibátorodik a harmadik is:

— Kegyelmes Főherceg úr, most már engem se hagyjon itt árván ... és úgy-e én is kapok egy képet, mert attól mindjárt meggyógyulok... De úgy-e aláírás is lesz rajta?...

— Lesz fiúk, minden lesz, csak gyógyuljatok meg! . . .

A HUSZÁRHADNAGY TÉVEDÉSE

Egy huszárhadnagy, aki parancsörtizti szolgálatot teljesít csapatainknál, azt a parancsot kapta, hogy egy fontos jelentést továbbítson a hadtestparancsnoksághoz. Azonnal lóra kapott és két óra múlva már rendeltetése helyén volt. Szembejött vele egy fiatal tiszt, akinek le volt takarva a parolija s olyan tábori uniformisban volt, amely egyforma külsőt ad valamennyiüknek. A hadnagy tisztelgett és megtette a jelentést:

— Százados úrnak alázatosan jelentem, egy jelentést hoztam.

Erre a megszólított tiszt így felelt:

— Kedves fiam, nagyon örvendek, hogy olyan fiatalnak látszom. Egyébként József főherceg vagyok.

A hadnagy a meglepetéstől alig tudott szóhoz jutni, mentegetőzni azonban nem kellett, mert a kimagyarázó szavakat helyette a mosolygó főherceg mondotta el. . .

OROSZ AJÁNDÉK JÓZSEF FŐHERCEGNEK

1915 húsvét első napján érdekes meglepetés érte József főherceget az északi harctéren. Az orosz lövészárkok egyikéből — amely szemben van a magyar csapatok lövészárkával — felemelkedett egy orosz katona, eldobta fegyverét és egyik ke-

zében fehér zászlót lobogtatva, jelezte, hogy közeledni kíván a magyar csapathoz. Az orosz katona elért a magyar lövész-árokhoz, jelentkezett a parancsnoknál és elmondta, hogy az orosz csapat parancsnoka egy kosárban húsvéti ajándékot küldött József főhercegnek. A kosárban két nyúl volt, amelyhez tiszteletteljes hangú levél volt mellékelve:

»A vitéz és lovagias ellenség vezérének, a dicső ellenfélnek boldog húsvéti ünnepeket kívánunk és elismerésünk jeléül küldjük a főparancsnoknak ezt az ajándékot.«

Az orosz katonát József főherceg főparancsnok elé vezették, aki átvette a két nyulát; az orosz küldöncöt a fenség fejedelmileg megvendégelte, kétszáz cigarettát ajándékozott neki és azután visszakísértette az orosz lövészárokig.

EGY OROSZ TISZT LÁTOGATÁSA JÓZSEF FŐHERCEGNÉL

1915 verőfényes húsvét vasárnapján történt. Délben, negyed egykor egy portól szürke automobil robogott be József főherceg hadiszállására. A hátsó ülésen két tiszt foglalt helyet. A baloldalon ült az osztrák-magyar hadsereg egy magasrangú tisztje, a jobbán egy idegen, aki szürke katonaköpenyt és magastarajú csákót viselt. A soff őr előtt fekete pontokkal himzett fehér zászlócska lengett.

A gépkocsi orosz parlamentairet hozott a mi táborunkba. Az automobil megállott. Az orosz tiszt kiugrott belőle, a mi tisztünk követte. A környéken levő tisztek persze feszes tisztelegéssel üdvözölték a vendéget, aki hasonló feszeséggel viszonzta a köszöntést és azután minden egyes tiszttel kezét fogott. József főherceget azonnal értesítették, hogy az orosz hadsereg egyik megbízottja várja.

Pár perc telt el, míg a főherceg megérkezett. Ezalatt a hadiszállás összes katonái összeverődtek. Néhány perc múlva az egyik kis kapun kilépett József főherceg és könnyed, lassú léptekkel a csoport felé tartott. A csoport közepén összeült sarkantyúval, rendkívül ünnepélyes tartásban várta az orosz tiszt a főherceget, aki kezét könnyedén a sapkájához emelve tisztelgett, azután a kezét nyújtotta a parlamentaire felé. Az orosz tiszt mély meghajlással elfogadta a feléje nyújtott jobbot, majd a nála levő csomagot felbontva, kékre

festett húsvéti tojást és húsvéti kalácsot, az orosz sereg ajándékát adta át a főhercegnek; őfensége az orosz kalácsot és a húsvéti tojásokat eltette emlékebe és később elküldte a »Margitszigeti Hadikiállítás« részére. Sok kedves harctéri emlék közt ott láttuk az oroszok ajándékát is. József főherceg néhány köszönő szó kíséretében vette át az ajándékot, azután bevezette az orosz tisztet a lakosztályába és magyaros vendégszeretettel megkínálta finom szilvóriummal. Az orosz tisztnek nagyon ízlett a »vutki« és nem győzte eléggé magasztalni a barátságos magyar főherceget. Kedélyesen elbeszélgettek, a társalgás francia nyelven folyt. Azután a főherceg meginvitálta vendégét ebédre, amit az orosz tiszt látható örömmel fogadott el. Ebéd után József főherceg egy sonkát, azután néhány skatulya szivart és finom cigarettát adott át a parlamentairnek, viszonzásul az oroszok ajándékáért.

Az orosz tiszt a kora délutáni órákig maradt József főherceg hadiszállásán, azután előállott a gépkocsi és a parlamentair úgy ahogy jött, eltávozott.

Így találkozott 1915 húsvét vasárnapján a harctéren két ellenség: egy magyar főherceg és egy orosz tiszt. . .

JÓZSEF FŐHERCEG ÉS AZ ARADI RENDŐRFOGALMAZÓ

Kedves történetet mesélt el egy aradi rendőrfogalmazó, aki mint tartalékos hadnagy szolgál az orosz fronton.

— Egy alkalommal eljött hozzánk József főherceg az ezredet meglátogatni. Ezredparancsnokom bemutatott neki, mint aki önként jelentkeztem harctéri szolgálatra. A legénységi dalárdámmal harci dalokat adattam elő a fenséges úrnak, a dalokat én dirigáltam. Utána odalépett hozzám a főherceg és megkérdezte:

— Szokott velük sokat gyakorlatozni?

— Igen, Fenség, esténként.

— Örülök, hogy ilyen jó hangulatban tartja az embereket.

És őfensége kezet fogott velem, mielőtt eltávozott tőlünk.

József főherceg folyton a csapatok között, lövészárookban jár, térdig érő vízben gázol és folyton buzdítja, bátorítja a legénységet, mely igazán rajong érte.

JÓZSEF FŐHERCEG ÉS A HŐS SZÉKELY KÁPLÁR

Siklódi Sándor káplár, aki József főherceg hadtestében szolgált, a kárpáti harcokban kitüntette magát és megkapta a kis- és nagy ezüst vitézségi érmet, melyért a hős székely fiú nagy árat fizetett: bal szemét adta oda. Mikor bevitték a kötözőhelyre, odajött hozzá József főherceg, akinek így jelentette be a hős káplár megsebesülését:

— Fenséges Uram, alázatosan jelentem, egyik szemem elment szabadságra!

A fenség sajnálatát fejezte ki és azután meglátta a kis ezüst vitézségi érmet a székely katona mellén és ezt kérdezte:

— Hol szerezted ezt, fiam?

— Szeptemberben kaptam Galíciában, Fenséges Apám, de most felterjesztettek a nagy ezüstre.

A fenséges úr azt válaszolta, hogy azt mindjárt meglátjuk s bizonyára telefonon érdeklődött a dolog felől, mert kis idő múlva, mikor visszajött, már messziről kiáltott:

— Kelj fel, fiam, hadd tűzzem fel a nagy ezüst vitézségi érmet a melledre!

A székely káplár boldogan állott a főherceg elé, aki a tisztjei jelenlétében feltűzte az érmet s aztán kezét fogott a katonával, aki a fenség kérdésére elmondta, hogy Gyergyóditrón lakik, felesége és kis lánya van, egy kis földje is van s napszámosságból tartja fenn családját.

— Ne búsulj, fiam, — mondotta őfensége — majd gondoskodom én rólad!

Megparancsolta a katonának, hogy utazzon Budapestre és menjen a klinikára Grósz Emil dr. tanár úrhoz, akinek a fenség levelet írt, hogy katonáját különös gonddal kezelje.

A kórházban meglátogatta Augusztia főhercegasszony a székely bakát, aki a fenséges úr parancsához híven megírta a harctérre állapotát, amelyre a következő válasz érkezett:

»Vitéz fiam! megkaptam soraidat és köszönöm azokat. Sajnálattal értesültem arról, hogy ki kellett venni bal szemedet. Ennek révén a törvény szerint nem vagy többé köteles

a harcoló csapathoz bevonulni, legfeljebb a harc vonal mögött kisebb szolgálatra. Ennél fogva azt kértem most Tőled, nem akarsz-e belépni erdészeti személyzetembe? A részleteket Libits méltóságos úr megbeszéli majd veled, ki Téged legközelebb fel fog keresni a klinikán. Kistapolcsány az én legkedvesebb tartózkodási helyem, ahol szabad napjaimat töltöm, oda tennék és ott megtanulhatnád erdészeti teendőidet és jó magaviseletteddel, — amiről szentül meg vagyok győződve — elő fogsz lépni. Ha azonban okvetlen be akarsz vonulni a katonasághoz, úgy jöjj ide, ha felgyógyultál és a törzsszázadhoz, itt a hadtestparancsnoksághoz osztanálak be. Én az előbbi, az erdészetet ajánlom jobban. Válaszodat várva, üdvözöl Téged vitéz fiam igaz jóakaród

JÓZSEF FŐHERCEG.«

AKIT JÓZSEF FŐHERCEG AJÁNLÁSÁRA SZABADSÁGOLTAK

József főherceg egyik tábori kórházban járva, szoba állt egy Fekete János nevű magyar bakával. A fenséges úr kérdésére a baka elmondta megsebesülése történetét és azt is, hogy több mint egy esztendeje szolgál a harctéren.

— Van valami kívánságod, fiam?

— Szeretnék hazamenni Makóra, szabadságra, Fenséges Uram — vágta ki bátran a baka.

Őfensége erre noteszkönyvéből kitépett egy lapot és ezt írta rá:

»Fekete János katonának megígértem, hogy Makóra szabadságra küldetik. Kérem, ezen ígéretem teljesítését. Harctér, 1916 február 13.

JÓZSEF FŐHERCEG.«

A noteszlapocska túlsó oldalára ugyancsak sajátkezűleg a német fordítást is ráírta a főherceg és igazolásképpen a tábori kórház bélyegzőjét is rányomta.

Fekete János később, hogy sebéből kissé felgyógyult, Brassóba került a lábbadozókhöz. Azután jelentkezett a főherceg soraival és természetesen azonnal megkapta a szabadságot.

JÓZSEF FŐHERCEG ÉS AZ OROSZ FOGOLY

Egész mondakör képződik lassanként József főherceg alakja körül.

A magyar néplélek dédelgető szeretettel meséli, cifrázza, hogyan járkál a katonái között, egyszerű szürke köpenybe burkolva, hogy egy kenyeret eszik katonáival, együtt alszik velük ugyanabban a rozzant csűrben és együtt van velük az ütközetben, a golyózáporban, a halálveszedelemben is.

A magyar parasztfiúk, a száz diadalt látott hősök, akiknek szuronyai áthághatatlan bűvös várat vonnak Magyarországon körül, visszaemlékeznek az apjuktól hallott történetekre, amelyek a másik József főhercegről, az ő ifjú vezérük édesapjáról szólnak, aki együtt pipázgatott az alföldi tanyákon a csikósokkal és a csordásokkal. Az is olyan lehetett, mint a fia, a jó Isten áldja meg érte! . . .

Ha majd a magyar fiúk haza kerülnek a csatákból, ők is hálás emlékezéssel, jóleső örömmel és rajongó szeretettel fogják mesélni egykor a fiaiknak:

— József főherceg ott ült velünk a tűz mellett és fekete prófuntot evett szalonnával. . .

Igen, ott ült a tűz mellett a bakái közt és szalonnázott. Szürke tiszti köpeny volt rajta, a kezében bicskát tartott és szépen falatozott. Nagyon kanyarított a kenyérből, azután levágott egy kis darab szalonnát, rátette a kenyérré és falatozott jóízűen. Talán egész nap nem evett szegényke . . . egész nap. De jól esett! Aznap 35 kilométert lovagolt a csapatja mellett . . . nagyon fáradt és éhes lehetett akkor . . .

A legények közt hirtelen mozgás támadt, orosz foglyot hoztak. Két szuronyos baka között lépegetett egy nagy kucsmás kozák, valahonnan a Dón mellől hívhatta háborúba az atyuska. Közben a falatozó főherceg elé ért a menet, a két katona egy pillanatra megállt és feszesen szalutált. Azután az egyik oldalba taszította az orosz: gyerünk tovább, pajtás! De az csak nem akart mozdulni, hanem meredt szemmel, bambán bámulta a főherceget: kenyér, szalonna, étel, micsoda

kincs, Istenem! Sóvárogva, éhesen, kimerülve nézett; ki tudja: mióta nem evett már! . . .

— Majd kapsz, kozák, csak gyerünk tovább — biztatta a magyar baka.

De a főherceg gyorsan felállt, lekanyarított egy darabot a kenyereből és odaadta a fogolynak:

— Nesze, fickó! de szalonnát nem kapsz, az nekem is jó lesz! . . .

MIKOR JÓZSEF FŐHERCEG ELŐTT FELROBBANT EGY GRÁNÁT...

A kárpáti harctéren majdnem baj történt a főhercegvakmerősége folytán. Az eset egyik szemtanúja beszéli:

— Az ágyúzás még javában tartott, mikor észrevettük, hogy József főherceg vezérkari főnökével, Eisner-Bubna Vilmos alezredessel az erdős részen tüzérségi állásunk felé tart. Galoppban közeledtek felénk s mikor az erdős részből a tisztásra értek, látták, hogy a hegyoldalon — ahol egyik ütegünk áll — nagyon erős tüzelést folytatnak. A főherceg és vezérkari főnöke oda igyekeztek, hogy szemtanúi legyenek az ágyúk munkájának. Körülbelül 200 méternyire közelítették meg ágyúinkat, amikor hirtelen rettentő nagy zajjal egy ellenséges gránát robbant fel közvetlen előttük, talán 20—22 lépésnyire. A gránát megforgott a földben, hatalmas lyukat fűrt benne és a gránátszilánkok szerteröpültek. Alig néhány lépés és a szilánkok József főherceget és vezérkari főnökét érte volna. De a jó Isten vigyázott reájuk ... A mi számunkra, akik 200 lépésnyire figyeltük meg a gránát robbanását, vérfagyasztó volt ez a pillanat. Oda akartunk rohanni öfenségéhez, de amikor a füst eloszlott, azt láttuk, hogy a két lovas nyugodtan — mintha semmi sem történt volna — tovább folytatta útját felénk. E jelenet óriási lelkesedést keltett bennünk. Egetverő éljenzésben törtünk ki. József főherceg néhány órát töltött nálunk, s csak miután mindent apróra megmagyaráztatott magának, meghallgatta a figyelőtisztek jelentéseit s örömmel konstatalta, hogy lövéseink között szép számmal volt a kitűnő találat. Azután elbúcsúzva tőlünk, visszalovagolt vezérkari főnökével hadiszállására . . .

A FŐHERCEG, A MINISZTER ÉS A HÁRMAS HONVÉD

Farkas Mihály hármás honvéd az olasz fronton a szemén súlyosan megsebesült és Debrecenbe ment, ahol József főherceg ajánló soraival a Katona-Otthonba került. Őfensége intézkedett, hogy a beteg katonát később Grósz dr. egyetemi tanár klinikájára szállítsák, ahol meg is operálták, de egyik szemére megvakult. József főherceg több tábori lapot intézett katonájához, amelyben állapota felől kérdezősködött. Mikor József főherceg reliefjét Debrecenben leleplezték, Hazai Samu báró honvédelmi miniszter a felgyógyult Farkas Mihályt szalonkocsiján Debrecenbe hozta. A Katona-Otthonban Farkas Mihály anyja főzte a megvendégelt katonáknak a vacsorát. Farkasné a konyhából hívták be a miniszterhez, aki azt mondta neki:

— No, Farkasné, elhoztam a fiát. Itt van, ölelje meg.

Erre a miniszter háta mögül előlépett Farkas Mihály és meghatva borult a boldogságtól zokogó édesanyjára.

A boldog anya könnyezve fordult a miniszterhez:

— Kegyelmes úr, ugyebár a Főherceg Úr Őfenségének köszönhetem, hogy láthatom a fiamat? Az ő drága jó szívének az intézkedése ez megint, aki nem felejtette még el a fiamat. Hogy a jó Isten áldja meg a jószágáért a mi Fenséges Urunkat! . . .

JÓZSEF FŐHERCEG TEÁJA

Künn a Kárpátokban, egy havas, hideg reggelen, — alig két kilométernyire a mi csapataink jól megásott fedezékétől — megjelent József főherceg adjutánsával, Erdődi Pálffy László gróf huszárkapitánnyal és még néhány tiszttel, akik a környezetéhez tartoznak. Őfensége egyik honvédhadosztály parancsnokától várta a jelentést, amely hadosztály parancsot kapott az előnyomulásra. Egy magaslaton állt a fenség és várt a kíséretével. Erős hideg volt, fáztak mindnyájan.

A fenséges úrnak különösen a lábai fáztak, mert csizmáját erősen ütögetve, járt fel és alá. A közelben egy szappörkapitány volt munkácsapatával. A kapitány egy csésze forró

Harcstérei amatőr-felvétel.

József főherceg vezérezredes a katonái között.

teát ajánlott fel a fenség és kísérete számára. Elfogadták. Künn a szabadban itták meg a forró italt, amely láthatólag jól esett a dermesztő hidegben. József főherceg egy kevés rummal, két kockacukorral itta meg teáját és két süteményt evett hozzá. A csészek az árkász-osztag rekvirált csészéi voltak.

Öfensége kíséretében többek közt ott volt Kállay Tamás országgyűlési képviselő is, aki mint autótiszt a parancsnoksághoz van beosztva.

A főherceg jókedvű volt, mint mindig. Ahol megjelenik, mindenütt új életet kelt a legénység között. De rajonganak is érte a katonák, mert hite biztos csapatai győzelmében. A jelentés, amit a fenség a hadosztályparancsnokságtól várt, kedvező volt. Az oroszokat visszavertük . . .

JÓZSEF FŐHERCEG — SZÉKELYHÍDI KÉPVISELŐJELÖLT

József főherceg hadtestében szolgálóknak a biharmegyei székelyhídi tartalékosok és népfelkelők, akiknek rendkívül jól esik, hogy a fenséges úr hosszasabban elbeszélget velük, s miután családi viszonyaik felől is alaposan kikérdezi őket, valamennyivel kezét is fog. Napokig törték a fejüket, hogy a fenség jószágát hogyan hálálják meg, végre elhatározták, hogy hálából felajánlják neki a székelyhídi mandátumot. Összeszedelőzködtek és deputációban járultak a főherceg elé. A szónok a hálálkodó bevezetés után így szólt a fenséges úrhoz:

— Fenséges Urunk! Valamiképp szeretnénk meghálálni nagy jószágát. Arra gondoltunk, hogy legközelebb megválasztjuk — képviselőnknek. Csak arra kérjük, hogy pártontküvüli programmal lépjen fel, hogy így a negyvennyolcasok és a kormánypártiak is együtt szavazhassanak és ne kerüljön a választás költségbe . . .

József főherceg mosolyogva köszönte meg a szeretet és a bizalom e különös megnyilatkozását és arra buzdította vitézeit, hogy egyelőre a harctéren győzzünk, — a képviselőválasztásra gondolni ráérünk később.

Az utóbbi időben sokat beszéltek arról is, hogy aktív részt fog venni a politikában. A Tisza-kormány bukása idejé-

ben haza is jött, egyengette az utakat, fogadta a politikusokat, de a miniszterelnökséget nem vállalta el, hanem pár nap múlva elutazott a román harctérre, visszakíváncozott szeretett hősei közé, ott érzi magát legjobban, a fiainál . . .

JÓZSEF FŐHERCEG SZEMLÉJE A HUSZÁROKNÁL

József főherceg szemlét tart az északi harctéren a csapatok fölött. Szemléje közben egy horvát honvéd huszárezredhez ér. A főherceg a tiszteket németül, a legénységet horvátul szólítja meg. Van azonban az ezrednek néhány tisztje, akik alig tudnak pár szót németül; persze ezt a főherceg nem tudta. Odaér kíséretével az egyik főhadnagyhoz, megszólítja, aki így kezdi a bemutatkozást:

— Kaiserliche und Königliche Hochzeit. . .

A fenség finoman elmosolyodik és tovább halad. A másik tiszt, aki nagy zavarában kínosan keresve az idegen szavakat, így felel őfensége kérdésére:

— Kaiserliche und Königliche Beobachtung . . .

A főherceg néz a főhadnagyra, az ő kedves mosolyával beszélget vele, de a körülötte levő tisztek nem tudják a nevetésüket visszafojtani. A fenséges úr tovább megy, vele halad segédtisztje, Erdődi Pálffy László gróf huszárkapitány, vezérkari főnöke, Eisner-Bubna Vilmos alezredes, és parancs-örtisztje, Bárczy István dr. dragonyos főhadnagy.

Őfensége egy hatalmas termetű, bikanyakú kapitány elé ér, akinek mellét a vaskoronarend, az érdemkereszt és a két *signum laudis* ékesíti. A főherceg megáll az atlétatermetű barnapiros arcú kapitány előtt és megszólítja, — szintén németül. A kapitány csak ül némán a paripáján, mozdulatlanul. Egy szót sem szól, csak néz mereven a főhercegre. A tisztek idegeskednek. A fenség megismétli a kérdést. Erre a kapitány — aki egy árva szót sem tud németül — sapkáján tartva a kezét, harsány hangon bemutatkozik:

— Császári és Királyi Fenségednek . . . alázattal bemutatkozik . . .

József főherceg már szintén magyarul beszél vele, kikérdezi, hogy a szép kitüntetésekért miért kapta? A kapitány elmondja, mire a fenség így szól:

— No ez derék! Gratulálok, kapitány úr! Hát az urak is csak magyarul beszélnek, — kérdezi oldalt fordulva a két előbbi főhadnagytól, — ej, ha tudtam volna előbb . . .

A főherceg melegen megrázza a kezüket és tovább halad.

Egyszerre feltűnik őfenségének egy marcona őrmester, akinek mellén az arany-, a nagy- és kis ezüst vitézségi érmek díszelnek. Megszólítja az őrmestert, kérdez tőle sok mindent, kitüntetéseiről, családi körülményeiről. Azután így szól a fenséges úr:

— Ez a te lovad, fiam?

— Nem, Fenséges Uram, hanem a kincstáré — feleli a vitéz őrmester.

— Hát hol a te lovad, fiam? — kérdezi József főherceg.

— Elvitték, Fenség, »baka-kapitánynak« . . .

A főherceg először csodálkozva néz az őrmesterre, de azután megértve a különös feleletet, hogy: a lovat elvitték egy baka-kapitánynak — jót mosolyog rajta . . .

A következő percben már hallatszik a fenség kedves csengésű, meleg hangja, amint egy másik huszárral beszél . . .

AZ EZREDKOMMENDÁNS

József főherceg vezérezredes szemlét tart a csapatok felett. Egyszerre megáll egy kitüntetett hős népfölkelő előtt és megkérdezi, hogy hol és mikor szerezte kitüntetésait. A baka flegmatikusán válaszol:

— Ezredes úrnak alásan jelentem . . .

— No, fiam, ez derék. Hát tudod-e, hogy ki vagyok?

— Az ezredkommendáns.

— Nem ismersz engem, fiam?

— Nem én, ezredes úr, pedig nagyon hasonlít József főhercegre . . .

JÓZSEF FŐHERCEG AUTOGRAMMJA

Mikor József főherceg vezérezredes a román frontra utazott, útközben Szeged városát is érintette. Az állomáson észrevette, hogy fehérruhás leánykák állanak kint, akiket

nem akarnak a perronra kiengedni. A főherceg odaküldte adjutánsát, aki azzal jött vissza, hogy a hölgyek aláírást szeretnének kérni őfenségétől. A főherceg intézkedett, hogy csak engedjék ki a hölgyeket a perronra. Lelkes éljenzéssel vették körül őt a fiatal leányok, akik között autogrammokat osztogatott. Miközben szorgalmasan írta alá a feléje nyújtott kártyákat, mosolyogva kérdezte az egyik kis leánytól:

— Miért kérnek tőlem autogrammot? Hiszen én nem vagyok színházigazgató, se híres művész, csak egy egyszerű katona, mint a többi magyar . . .

JÓZSEF FŐHERCEG A HONVÉDEKRŐL

A Sávoly-honvéddandár, a híres »Piszkáld ki-brigád« és a hozzátartozó 306. honvéd gyalogezred 1917 június 10-én ünnepelte fennállásának kétéves évfordulóját. Az ünnepségen megjelent József főherceg vezérezredes, hadseregharcvonal - parancsnok is. A háromszázhatos honvédek ünnepe táborig misével kezdődött, amely után a kivonult csapatokhoz az ezredparancsnok: Kárpáthy Kamilló ezrede: hatásos beszédet intézett. Majd József főherceg szólt a katonákhoz és ezeket mondta:

— Szeretett drága bajtársaim! Üdvözöllek Titeket ezredetek kétéves fennállásának ünnepén. Két, harcokban és dicsőségben gazdag év áll mögöttetek. Ez ad Nektek kitarást a jövő nagy küzdelmeire. Nincs már messze a háború vége! Azt a hírt és dicsőséget, amelyet eddig kitarítás tokkal, harci tetteitekkel szereztek, nem teszitek kockára. A pontot, melyet reátok bíztak, tudni fogjátok megvédelmezni. Nincs olyan hely, nincs olyan veszedelem, melyet az én szeretett drága honvédeim, az én büszkeségeim, le nem küzdenének. Mondjátok meg bajtársaitoknak, hogy szívem, szeretetem, lelkem, lelkesedésem Veletek van! Legjobban szeretnék minden körülmények között Veletek lenni, de a hosszú harc-vonal, amelynek parancsnoka vagyok, ezt nem teszi lehetővé. Adjátok át az árkokban örködő bajtársaitoknak üdvözletemet. Isten tartson meg Titeket!

Nem maradt szem szárazon e rövid, de szívből és lélekből jövő beszéd után. A szabályok ellenére a felállított díszszázadok lelkes éljenzésben törtek ki. A főherceg azután

végigjárta a háromszázhatosok legelső vonalát. Számos kitüntetést osztott széjjel a lövészárkokban és mindenkihez volt néhány vigasztaló, buzdító szava.

»JÓSKA APÁNK«

A 39. gyalogezred egy zászlóaljja, parancsnoka, Klein alezredes vezetése alatt, tábori vasúton Kelesére érkezett. A zászlóalj részben újra felgyógyult katonákból, részben újonnan kiképzett legénységből állott; mentek a legények a távolban tomboló csatába. A főherceg, amint szembe találkozott velük, pihenőt rendelt el és letétette a felszerelésüket. Barátságos mosollyal szemlélte a legényeket a főherceg és kísérete, Eisner-Bubna Vilmos alezredes, vezérkari főnök és Detrich Gyula huszárfőhadnagy, segédtsz. Kiválasztotta a legkisebb, a legjelentéktelenebb legényt, megszólította, jóságosan kérdezte, merre a hazája, érdeklődött a családjá felől, megkérdezte, mi a polgári foglalkozása. A legényke kipirult arccal felel, büszkén kitágul a szűk gyermekmell, — még mindig elég széles ahhoz, hogy rákerüljön a vitézségi érem. A többiek kipirult arccal lesik, mikor szólítja meg őket »Jóska apánk«. Mikor aztán elöttük áll, nyíltan és egyenesen néznek jóságos szeméibe. Tudják, hogy így szereti, a becsületes katona még a királynak is nyíltan nézzen a szemébe, joga van ehhez a derék harcosnak. A főherceg sorra szólítja őket, röviden, tömören felelnek neki, úgy, ahogy katonákhoz illik. Érzik, hogy a főherceg előtt semmit sem szabad letagadni, szépítgetni, neki nyugodtan megvallhatnak mindent, akárcsak gyóntatóatyjuknak; akinek valami panaszja van, aki betegnek érzi magát, akinek valami kérdés nyomja lelkét, tudja, hogy mindent elmondhat a főhercegnek és ha igaznak és jogosnak bizonyul az előadása, biztos lehet benne, hogy meghallgatásra talál a panaszja és kérése. »Jóska apánk« egyformán népszerű künn a csatamezőkön és benn az országban. Az anyák, csontos, szikár öreg asszonyok, reszketőbetűs, könnyel áztatott levelekben kérdezősködnek nála a fiaik sorsáról; gyermekek a hön szeretett apa érdekében intézik hozzá kéréseiket; testvérek, feleségek tartózkodás nélkül fordulnak hozzá és »Jóska apánk« mindig segít, amennyire csak lehetséges. Számtalan

ilyenfajta levelet kap és intéz el nap-nap után, rövidke szabad idejét a nép kéréseinek szenteli. Igazi atyja az övéinek; a legforróbb szeretet sem hálálhatja meg a szíve jóságát.

OROSZ ÜDVÖZLET

A főherceg szívélyes »Szerencse fel«-lel fejezte be a zászlóaljparancsnokkal folytatott beszélgetését. Néhány rövid vezényszó és az ezer ember újból szabályos menetalakzatban áll. »Zászlóalj, indulj!« Az első sorok már az erdőben vannak és rövidesen az egész zászlóalj a hallgatag fák alatt menetel, szembe a csatával, amelynek tompa dübörgése messzire elhallatszik.

Elmerengő szemmel néz a halálba menők után a főherceg, midőn egyszerre váratlan esemény köti le egész figyelmét.

Felhangzik a levegőben a harcias berregés. Az orosz repülő jelent meg ismét, ezúttal közelebb és mélyebben, nyilván azzal az elhatározással, hogy mindenáron valami pontosabbat, részletesebbet fog megtudni a Klesénél folyó titokzatos csapatösszpontosításokról. Merész íveit és köreit közvetlenül a fenséges úr és környezete felett írta le, de nem ért el egyebet, minthogy József főherceg szakértő szemekkel vizsgálta a manőverezést és néhány utasítást adott a repülő ellen dolgozó ütegeknek. A nehézkes légi szörnyeteg azonban — mert az orosz repülőgépek, főleg az általuk annyira dicsért Sikorsky-félék, fantasztikusan nagyok — nem várta meg, míg a srápnellfelhőcskéik közelebb férköznek hozzá, hanem egy elegáns kanyarodóval eltűnt az alant állók látóköréből. Bomba, vagy repülőnyíl — amelyektől a főherceg miatt féltek — nem hullott le. Nagyon aggódtak pedig, mert a főherceget semmiképpen nem lehetett a fenyegetett hely elhagyására bírni. Igazi Habsburg-vér nem fél semmiféle veszedelemtől, támadjon az bár földből, vízből vagy levegőből.

Halálmegvetését és hidegvérét nem most bizonyította be először. Ismeri azt a hadtestnek és a 31. gyaloghadosztálynak — amely az ő vezérlete alatt harcolt Szerbiában és Lengyelországban — minden katonája. Klenáknál történt, hogy egy óriási termetű komitácsi húsz lépés távolságból kétszer is

reája lőtt. Golyói közvetlenül a főherceg feje mellett süvöltöttek el. A következő pillanatban azonban a főherceg biztos kezében is megvillant a revolver és az orgyilkos átlőtt koponyával zuhant a föbe.

Más alkalommal, Sabácnál, öt lépés távolságra tőle vágódott a földbe egy 15 centiméteres szerb gránát. A légnyomás a földhöz sújtotta József főherceget, de a lövedék szeretepülő szilánkjai sértetlenül hagyták.

Sok ilyen veszedelmes kalandja volt már és a babonásabb katonák meg vannak róla győződve, hogy a főherceg »sérthetetlen«. Ha százezrek szeretete és lelkesedése sérthetlenné tehet valakit, úgy ő csakugyan az.

Némely katonának a ruhája belésébe az aggódó szülői gond védőleveleket rejt, melyeknek bűbajos szavai állítólag elfordítják a golyót.

József főherceg is hord ilyen levelet. Nem a ruhájában, hanem mélyen a szívében. Csak néhány szó az egész:

»Istennel, Hazáért és Királyért!«

A FRONT MEGTEKINTÉSE

Még sötét van, hajnalhasadás előtti sötétség, amely az éjszakánál is feketébb palásttal borítja be a földet. A hadiszállítás elvész a sűrű, átláthatatlan homályban. Künn esik az eső, sivit a szél, metsző a hideg, a hegyekről nehéz, súlyos lusta ködfoszlányok lógnak le, valahol a kastély ódon parkjában egy éji madár sikong. Ha a távolban nem hallatszanék valami zavaros, helyel-közzel tompán kopogó hang, amely nagy szálfák összeomlásának lármájára emlékeztet, a messze otthonba képzelhetné magát az ember, a legcsöndesebb békébe. De nehéz, egyenletes lépések lármája veri fel az éj csöndjét, a kastély kapuja alatt felvonul a reggeli őrsg. Odafönn már világosak a szobák, itt van a parancsnokság, itt rezideál József főherceg.

Messziről lódobogás hallatszik, egyre erősödik, kerekék nyikorognak a homokban, ostorpattogás hangzik. Halk felszólítás: »Állj! Ki vagy!« és utána: »Mehet!« A fogat megáll a bejáratnál, könnyű kocsi, habos a paripák zablájá. Két tiszt száll ki a kocsiból, Eisner-Bubna alezredes, vezér-

kari főnök és Detrich Gyula huszár főhadnagy, mindketten hűséges kísérői a főhercegnek inspicáló útján. Nem kell sokáig várakozniuk, a bejárat felől üde »jó reggelt« cseng feléjük, az őrszem tiszteleg és a fenséges úr ruganyos léptekkel kilép a szabadba.

Gyorsan elhelyezkednek mind a hárman a kis kocsiban és elindulnak útjukra. A nehéz autó, amelyen rendszerint menni szoktak, a mai kirándulás céljainak nem felel meg. Egyideig lármásan halad a fogat a kavicsos úton, azután letér az egyre nehezebben járható ösvényre. Egy helyen végül meg kell állni, le kell szállni a kocsiról; gyalogszerrel kell haladni.

Közben egészen világos lesz már. Kelet felől furcsa alakú felhők között halványvörös sáv tör elő, friss szél elűzi a ködöt. Egyre jobban virrad. Állatok botorkálnak a bozótban, ébred az erdő. Még mindig szitál a finom eső, amely a vastag ruhákon keresztül bőrig hat. A ködben sajátságos körvonalak látszanak, sötétes hullámok, mintha ősemberek laktának erre felé. Egy tábori őrszem nagyot kiált, a fenséges úr kíséretével a 61. gyalogezred állásaihoz érkezett, Jakabvölgye és Köves között, ahol a Cerles-patak ered.

Tens ezredes hamarosan megjelenik, a főherceg tudomásul veszi jelentését és végigmegy az árokban. A katonák túlárado lelkesedéssel köszöntik. Hangosan nem szabad örömet nyilvánítaniuk, de annál több bensőség nyilvánul meg a bakák tekintetében és mozdulataiban. A főhercegnek mindegyikhez van egy jó szava és barátságos köszöntése. Mindenki éber és készenlétben áll. A fegyverek ott pihennek a lőréséken, munició és minden egyéb, ami szükséges, bőségesen kéznél van. A főherceg nyugodt lehet, jöhet az ellenség, olyan tömegekkel, amilyenekkel csak akar, a hatvanegyesek hűségesen állnak őrt.

HABSBURG A TŰZVONALBAN

A főherceg még néhány szíves szót intéz a feszesen álló frontszakasz-parancsnokhoz, aztán elhagyja a hatvanegyesek állásait. Parlagon heverő földek között vezet az útja; most azonban mégis felszántják ezeket a földeket, de egészen szokatlan ekével. A tüzérség a közeli Köves falut tartja tűz alatt,

eltévedő gránátok vaskévéje szántja fel a mezőt. A főherceg éppen a Cerles-patakhoz ér és egy hídnak csúfolt deszkán a túlsó partra igyekszik, amikor alig száz lépésnyire lezuhan egy orosz gránát, a nyomában föld- és lángfelhő csap fel. A fenséges urat rémülten igyekeznek kísérői visszatérésre bírni, József főherceg azonban csak mosolyogva int: dehogy, dehogy. Míg derék harminckilences bakáit nem kereste fel az állásaikban, hazatérésről szó sem lehet. Ügyet sem vet kíséretének kérő szavaira, se az ellenség pokoli koncertjére* hanem nyugodtan folytatja útját.

JÓZSEF FŐHERCEG TŰZÉRSÉGI TŰZBEN

Egyszer József főherceg élete újból a legsúlyosabb veszélyben forgott. Egy hegyről vezetett egy ütközetet és az ellenséges tűzéség huszonegy centiméteres gránátokkal lövöldözött oda. A légnomás a sziklák közé szorította a fenséges parancsnokot, s csak véletlen szerencse, hogy a szerterepülő kő- és acélzapor nem sebezte meg. A katonák halkán és aggódva beszéltek erről, mikor aznap végigsétált József főherceg a kis falu utcáján. A tisztelgő katonák tekintetében mintha az lett volna: miért nem vigyáz a mi parancsnokunk, akinek élete és épsége nekünk sokszorosan drága . . .

József főherceg mosolyogva viszonzta az üdvözléseket és nyugodt arcán nem látszott, hogy néhány órával előbb még a halállal nézett farkasszemet. Ott, ahol a nagy leszámolások folynak, a véletlen kezében van az élet és a végzet, és vigyáz azok életére, akiké drága egy nemzet, egy ország számára.

És ő védi a magyar határt. . .

JÓZSEF FŐHERCEG EGY ROKKANT HADNAGYÉRT

Az alábbi történet a mi jóságos főhercegünk meleg atyai szívének egy újabb tanúbizonysága.

Hollóssy Endre negyedéves orvostanhallgató a háború kitérőrekor hadba vonult, ahonnan 1915. év folyamán súlyos betegen tért haza: idegbénulást kapott. Azóta állandó gyógykezelés alatt állott és legutóbb a kolozsvári belgyó-

gyászati klinikán nyert mint rokkant ideiglenes szolgálati beosztást.

1917 október hó elején történt, hogy a fiatal orvosnövendék a klinika laboratóriumában foglalatoskodott, amikor minden előzetes bejelentés és kíséret nélkül egy tábornok jelent meg a klinikán.

Dr. Mannheim Géza főorvos a tábornok elé sietett és szabályszerű bemutatkozás után előzőkenyen kérdezte:

— Parancsol Excellenciád?

A fiatal tábornok válasz helyett Hollóssy Endre hadnagy felé fordult és ezt kérdezte:

— Ez a fiatalember állandóan itt dolgozik?

— Igenis, Királyi Fenség — felelte Hollóssy, aki a fiatal tábornokban azonnal felismerte József főherceget.

Így tudta meg dr. Mannheim Géza főorvos is, hogy milyen illusztris vendége van a klinikának.

József főherceg ezután részletesebben érdeklődött Hollóssy Endre betegsége és magánviszonyai iránt, amire a fiatal főhadnagy elmondotta, hogy most nyugdíjazták havi ötven korona rokkantsági nyugdíjjal. Hiába kérte felettes parancsnokságánál, hogy egyelőre ne nyugdíjazzák, mert a havi *ötven* koronából a mai nehéz viszonyok között nem tud megélni.

József főherceg türelmesen végighallgatta a hadnagyot, aztán megveregette vállát:

— Jól van, fiam, — mondotta — ezt az ügyet egy pár napon belül én majd elintézem.

És néhány nap múlva már meg is kapta Hollóssy Endre hadnagy benyújtott kérvényének elintézését, amely szerint teljes hadnagy fizetéssel, jelenlegi szolgálati beosztásában továbbra is meghagyandó.

Az elintézés kézhezvétele után Hollóssy Endre jelentkezett Erdődi Pálffy László gróf huszárcapitánynál, József főherceg adjutánsánál a főparancsnokság épületében.

Azonban már a fiatal hadnagy bemutatkozása alatt a másik teremből kiszólt a főherceg:

— Hadnagy úr, tessék bejönni!

Hollóssy megköszönte a főherceg kegyét, mire József főherceg barátságosan megkérdezte, hogy hol szerezte betegségét.

— Ivangorodnál, Breszt-Litovszknál és a rokitnói mocsaraknál, Fenség — felelte Hollóssy — és súlyosbította az állapotomat családunk tragédiája is.

— Még az is? — kérdezte a jóságos főherceg.

— Igenis, Fenség. A múlt évben hat hét alatt meghalt az édesanyám és az édesapám.

József főherceg részvételt vett tudomást a kettős családi gyászról és azzal búcsúzott Hollóssy hadnagytól:

— Édes fiam, ha bármire szüksége lesz, forduljon hozzám bizalommal . . .

JÓZSEF FŐHERCEG LEVELEI ÉS TÁVIRATAI

JÓZSEF FŐHERCEG A FŐVÁROSHOZ

A főváros tanácsa a háborúban levő katonáink részére — a segítőbizottság katonai felszerelő osztályának gyűjtéséből — nagy csomag téli fehéreneműt küldött a harctérre. Ezt a küldeményt József főherceg a következő meglehangú érdekes levélben köszönte meg a polgármesternek:

»Most értesülök, hogy kétezer darab téli fehérenemű érkezett nevemre és Méltóságod van mint feladó megnevezve. Azonnal intézkedtem, hogy szeretett katonáimnak átadják a küldeményt, hiszen nekik szól. Elsősorban a harmincketteseket, a budapesti háziezredet részesítettük e jöleső küldeményben, melyre épen olyan szükségünk van, mint a falat kenyérre. Derék katonáink nevében mondom: az Isten fizesse meg! Ezer hálás köszönet!

Tudom, érdeklí minden hír a harcterről és különösen talán a budapesti fiúk sorsa. Tizenkét napig állottunk most harcban, egy órai pihenők e tizenkét nap alatt nem volt. Az oroszok, akik túlerőben voltak, folyton támadtak és az éjjelt is folytonos rohamokra használták fel. Csapataink, köztük a harminckettesek, minden támadást véresen visszavertek és rengeteg foglyot ejtettek, hat géppuskát zsákmányoltak. Egy előbbeni csatában (szeptember 8—13-ig) vagy ötezer oroszot fogtunk el és huszonkilenc ágyújukat vettük el. A harminckettesek megint nyolc ágyút zsákmányoltak. Mind vitéz fiúk, igazi hősök, akik a legborzasz-

több megpróbáltatások közt — mert ezekből naponta kijut — mindig csak dicsőséget arattak. Egy orosz fogoly mondta nekem: A legfélelmetesebb ellenség a harcban a magyar katona! Csapataink — ezt büszkén állítom — mindig győztek és csak felsőbb parancsra hátráltunk, hogy jobb helyzetből újra támadhassunk. Megtizedelve bár, de emelt hangulatban nézünk mindnyájan a jövőbe. Az Isten nem fog elhagyni! Ebben bízunk és ezt hisszük. Az én derék, szeretett vitézeimmal együtt szívünk mélyéből küldünk egy hő üdvözetet a mi szeretett otthonunknak, Budapestnek. Bárcsak mielőbb a végleges győzelem dicsőségével láthatnánk mindnyájan viszont. Még egyszer őszinte, hálás köszönet mindnyájunk részéről, mellyel vagyok igaz tisztelője

Karctér, 1914 október 25.

JÓZSEF FŐHERCEG

altábornagy,

JÓZSEF FŐHERCEG TÁBORI LEVELEZŐLAPJA

Alcsuth község az újév alkalmából üdvözölte József főherceget, aki a harctérről a következő sajátkezűleg írt tábori levelezőlappal köszönte meg a szívélyes megemlékezést:

»Vörösmarty Mihály községi jegyző úrnak,

Alcsuth.

A község közönségének hálás köszönetet mondok szeretetteljes jókívánataiért. Igaz szívből kívánom, hogy az újesztendő a sok hősi vér drága árán boldogabb jövő kezdete legyen szent hazánkra. Szeretettel gondolok Alcsuth hős fiaira, akik négy hónap keserves, de dicső küzdelmeiben emberfelettiüket műveltek szemem láttára, akiknek nevei arany betűkkel lesznek a nagy történelem lapjaira jegyezve. Habár máshol, távol tőlük szolgálom nagy ügyünket, szívem velük maradt!

JÓZSEF FŐHERCEG

lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG A DEBRECENI HÁZIEZREDHEZ

József főherceg, a VII. hadtest parancsnoka, meleghangú táviratban üdvözölte a 39. gyalogezred katonáit, a vitézül harcoló debreceni fiúkat, akik a kárpáti harcokban tűntek ki. A főherceg távirata így hangzik:

»Most értesülök hősies küzdelmeitekről, vitéz bajtársak. Mélyen megindulva, szeretettel üdvözöllek Mindnyájatokat, akik megmutattátok, hogy a hősök között is a legkiválóbbak közé tartoztok.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG LEVELE EGY NEGYVENNÉGYES SZAKASZVEZETŐHÖZ

Biró Károly negyvennégyes szakaszvezető, aki a kaposvári kórházban sebesülten feküdt, a következő sajátkezű írású levelet kapta József főhercegtől:

»Fiam! Most veszem jó soraidat és igaz örömmel értesülök, hogy jobban vagy. Remélem, hogy az Isten megsegít és teljesen felépülsz és olyan hősiesen fogsz tovább küzdeni, mint eddig.

Sajnos, engem elvitt a sors keze, magasabb állásba szólított a kötelesség, új csapataim vannak és én igen messze vagyok az én szeretett negyvennégyeseimtől, akikre a legigazibb szeretettel és bámulattal gondolok vissza mindig. Vajha megint velük harcolhatnék! Téged pedig fiam, ha az Isten megsegít bennünket és mindketten hazatérünk a háborúból, örömmel vennélek magamhoz valamely állásba, azon esetben, ha nincs otthon jobb megélhetésed. Üdvözöl Téged, vitéz fiam, igaz jóakaród

Harcér, 1914 december 7.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok,
a VII. hadtest parancsnoka.«

JÓZSEF FŐHERCEG A NEGYVENNÉGYESEKHEZ

A vitéz somogyi bakák, a 44. gyalogezred katonái »Sabáci hősök« címmel újévkor alkalmi lapot adtak ki, amelyet megküldtek József főhercegnek is, akit már az első sabáci harcok idején rajongásig megszerettek. A főherceg a következő meleghangú levélben köszönte meg derék katonái megemlékezését, amelyet az 1915 február 14-iki napiparancs közölt az ezreddel:

»Hogy ki küldte nekem az én kedves, felejthetetlen negyvennégyeseim újévi lapját, nem tudom, de kérem az illetőnek legszívélyesebb köszönetemet átadni. Nagyon megörültem neki és felismertem benne a vitéz negyvennégyesek víg kedélyét. Kérem az ezredparancsnokságot, adja át minden negyvennégyesnek, akár tiszt, akár közlegény, legmelegebb üdvözlőmet. Óvja és segítse mindnyájukat a Mindenható, hogy győzelmesen térhessenek haza övéikhez. A vitézek legvitézbbjei a negyvennégyesek, soha meg nem szűnő csodálatomat és legbensőbb ragaszkodásomat vívták ki. Mindegyiknek egy hű hadibajtárs szívélyes üdvözlőmet küldöm.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG DEBRECEN VÁROSÁHOZ

Debrecen város József főherceghez a VII. hadtest parancsnokává történt kinevezése alkalmából üdvözlő táviratot küldött, amelyre a főherceg Márk Endre polgármesterhez a következő sajátkezűleg írt levélben válaszolt:

»Debrecen szabad királyi város közönségének és tanácsának nevében hozzám intézett meleg, szeretetteljes üdvözlőért és jókívánatokért őszinte köszönetet mondok. A magyarság szívéből hozzám intézett magasztos szavak mélyen megindítottak és azon tudat, hogy azok, akiknek

fiait és testvéreit e nehéz, történelmi időkben felséges urunk és hazánk az én vezetésemre bízott, új tettekre ad nekem erőt és nehéz felelősségem viselését megkönnyíti.

A debreceni ezredek, melyeknek minden egyes katonája hősiességnek, önmegtartózkodásnak és a hazafiságnak ragyogó példája, lelkem büszkeségei és mindegyiket, mint saját gyermekemet szeretem. A legutóbbi óriási küzdelmekben az orosz betörésnek a Kárpátokba legsúlyosabb nyomását kellett elhárítaniuk és közel kéthónapi tusában a rettenetes orosz túlerőt megállították, állva tartották és annyira megtörték, hogy ma védelemre szorítkozik és folytonosan oly véresen visszavert támadásait, úgy látszik, abbahagyta. Mély meghatottsággal fájjalom azon bajtársakat, akiket a Mindenható örökre elszólított a küzdők soraiból.

Nincs magasztosabb, nincs lélekemelőbb, mint a debreceni fiúk vitézségét látni, amire nap-nap után van alkalom. A magyar ezredek sorában is a legkiválóbbak közé tartoznak. Debrecen büszke lehet fiaira, akik a hősök között is az elsők sorában vannak. A Mindenható ily néptől nem vonhatja meg áldását és győzelemre fogja vezetni e nagy napok végén.

Ami engem illet, hős csapataim körében érzem csak jól magam, oda vonz lelkem és ott a helyem. Köszönetemet ismételve, üdvözlöm a debrecenieket és vagyok Méltóságodnak igaz tisztelője

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG BUDAPEST KÖZÖNSÉGÉHEZ

Még 1914 novemberében történt, hogy Bárczy István polgármester táviratban köszönte meg József főhercegnek a főváros közönségéhez intézett levelét és tolmácsolta azt a lelkesedést, amelyet a levélnek hangja és tartalma városzerte keltett. Egyben Budapest népének szeretetteljes üdvözlését és áldását küldte József főhercegnek lovassági tábornokká történt kineveztetése alkalmából. A távirat — eddig ki nem deríthető okoknál fogva — csak 1915 március 12-én jutott a főherceg kezébe, aki erre nyomban a következő levélben válaszolt:

»Méltóságos Uram! E percben veszem itt mellékelt múlt évi november 17-én feladott szíves táviratát. Úgy Méltóságodnak, mint Budapest népének meleg, szeretetteljes üdvözlétéért igaz ragaszkodástól és szeretettől áthatott köszönetemet küldöm. Nem szakad meg a kötelék, amely engem a háború folyamán még szorosabban, még elválaszthatatlanabbul odafűzött Budapest népéhez azáltal, hogy a temesvári hadtest élére parancsolt felséges Urunk. Hiszen most is egy budapesti ezred küzd parancsnokságom alatt, többi hős csapataimmal hősiességben vetélkedve. Szintén háziezrede Budapestnek, úgy mint a harminckettesek, akiktől habár elég messzire vetett a sors, szívem szeretetét örökre megtartják ők, akikkel a háború négy hónapjának viszontagságait, sok lélekiemelő és sok rettenetes óráit közösen megosztottuk. Az 1. honvéd gyalogezred ez, amelynek nagy része van — többi ezredeimmal együtt — abban, hogy az orosz áradat a Kárpátokban megakadt. Ez tovább fűzi, ha lehet, még szorosabbá teszi azt a köteléket, amely gyermekkoromtól fogva Budapesthez és annak minden polgárához köt. Az Úristen nagy próbára teszi hazánkat, amidőn e nehéz időket küldi reánk, mintha csak meg akarná a világnak mutatni, hogy fiainkban mi rejlik. Mily tündöklő vitézség és erő lakozik keblükben! Szent meggyőződésem, hogy a nehéz próba fényes győzelemre vezet és egy jobb jövő alapja leend. Budapestet, szeretett otthonomat és Méltóságodat szívből üdvözli

Kárpáti harctér, 1915 március 12.

őszinte tisztelője

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG LEVELE EGY SEBESÜLT SZAKASZVEZETŐHÖZ

Kun Ferenc, 4. honvéd gyalogezredben szakaszvezető József főherceg seregében harcolt, míg meg nem sebesült. A nagyváradi kórházba került súlyos sebével, ahonnan írt a főhercegnek, s azt a fényképet kérte, amit a harctéren róla készített. József főherceg a hadiszállásáról ezt a sajátkezűen írt levelet küldte hős katonájának:

»Megtartam soraidat. A fénykép még nem lett kidolgozva, s így nem tudom, hogy sikerült-e. Ha igen, úgy okvetlen elküldöm Neked. Ha nem, akkor a jövő alkalommal,, ha a harcban megint találkozunk, lépj elé és mondd, hogy Te vagy Kun Ferenc, akinek fényképet ígértem, akkor újra lefényképezlek és megkapod a képet. Nagy sajnálattal értesülök, hogy megsebesültél. Igaz szívből kívánom, hogy mielőbb felgyógyulj és hős ezreded soraiban, melyre büszke vagyok, újra a haza védelmében lássalak. Bajtársaid ma bámulatos hősiességgel verték ki az orosz egy állásából, úgy mint mikor Te is harcoltál Nagycserkésznél és mikor nálam jelentkezted múlt hó 23-án. Az Isten áldjon meg derék fiam és gyógyítsa meg mielőbb. Üdvözlöl igaz jó-akaródd

Harctér, 1915 április 2.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

A TIZENHETES HONVÉDEK DICSÉRETE

Azokban a harcokban, amelyek a Kárpátok végleges megtisztításáért folytak, a hivatalos jelentés szavai szerint is »nagy makacssággal« különösen kitüntette magát a székesfehérvári 17. gyalogezred. A heves harcok során, amelyeket az ezred pihenő nélkül, mindig a legelső vonalban küzdött végig, a felsőbb dicséret és a magasabb elismerés igen gyakran tüntette ki az ezred legénységét és tisztikarát. József főherceg is több alkalommal vette tudomásul az ezred hősi rohamait, s a »legfelső szolgálat nevében« köszönetét fejezte ki.

József főherceg 1915 február 16-án a következő táviratot intézte az ezred parancsnokához, Márky alezredeshez:

»Örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy Önt, valamint derék ezredének minden egyes tagját rendkívül vitéz magatartásukért a legmelegebb elismerésben részesítem és az elért szép eredményhez üdvkívánataimat küldjem. Elrendelem, hogy az összes tiszteknek és legénységnek igaz köszönetem és hálás üdvözetem tudomásul adassék.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG AJÁNLÓLEVELE

Már szinte köztudomássá vált az az atyai szeretet, amelyet József főherceg tanúsít hadtestének minden egyes katonája iránt. Jóságos gondoskodásának újabb megkapó bizonyossága az az ajánlólevél, amelyet egyik harcosa érdekében sajátkezűleg írt a budapesti szemészeti klinikára. A levél így hangzik:

»Ezen levél átadója egy rettenthetetlen hős katonám, Siklódi István káplár a 82. ezredben, ki a mai napon bal szemén sérült meg egy orosz golyó által. Mint kiválóan megbízható, ritka vitézségű fiút igen nagyra becsülöm és felgyógyulása nagyon a szívemen fekszik! Ennélfogva nagyon szépen kérem őt szíves gondozása alá venni méltóztassék és adja őt nekem épen vissza, hazánknak nagy szüksége van ilyen derék katonákra. Egyszersmind kérem, méltóztassék engem értesíteni, mielőtt elhagyná a klinikát, hogy miként gyógyult. Nagy ügyünk most már jól áll, hála az Istennek! Az óriás túlerő megtörött a mi csapataink bámulatos emberfeletti ellentállásán. Lehet, hogy még igen nagy küzdelmeink lesznek, de *úgy érzem*, hogy már részünkre dönt kedvezően az Isten! Szíves üdvözlettel

Kárpáti harctér, 1915 április 21.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG TÁBORI LEVELEZŐLAPJA

Huszonöt évvel ezelőtt történt, hogy egy szakasz jászkún bakát kiküldtek Alcsuthon József főherceghez. A szakasz akkori parancsnoka, Zechner József szakaszvezető, levélben üdvözölte a főherceget negyedszázados katonai jubileuma alkalmából. A levélre válasz érkezett, amely újabb bizonyossága annak, hogy a főherceg milyen magyaros érzést tanúsít az ő katonái iránt. A tábori levelezőlap szövege a következő:

»Zechner József festő úrnak,

Budapest.

Benső köszönetet mondok jókívánataiért. Én is sokszor gondolok azon szép napokra, amidőn a 68. ezred szakasza huszonöt évvel ezelőtt Alesuthon volt és amikor Bartal századost és Wagner főhadnagyot megleptük, az árokszálen lesve reájuk! Emlékszem Lechner szakaszvezetőre és minden egyes emberre, akiknek neveit mind fel tudnám sorolni. Emlékszem és ragaszkodással gondolok mindegyikre, kik huszonöt évvel ezelőtt velem együtt szolgáltak. Az Isten áldja meg mindnyájukat! Ő vezérelje mindnyájukat most, midőn szintén a háborúba mennek. Üdvözli régi szakaszparancsnoka

Kárpáti harcér, 1915 április 26.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG LEVELE NAGYVÁRAD POLGÁRMESTERÉHEZ

Nagyvárad törvényhatósági bizottsága József főherceget a VII. hadtest parancsnokává történt kinevezése alkalmával hódolatteljesen üdvözölte. A város üdvözlő feliratára József főherceg a következő meleghangú levelet intézte:

»Nagyságos Polgármester Úr! Nagyvárad közönsége és törvényhatósága részéről hozzám juttatott szeretetteljes ragaszkodástól áthatott üdvözlő soraiért ugyanily érzelmektől áthatott benső köszönetemet küldöm. Nagyvárad fiai hősiességben, törhetetlen hazafiságban, hazánk más vidéki fiaival vetélkedve, emberfeletti önmegtadással és bámulatos szívóssággal küzdenek szent ügyünkért. Amit a Kárpátok bércein, a zord télben hónapokon át csakis szabad ég alatt élve és szüntelenül a legkegyetlenebb küzdelmek közepette, pihenést nem ismerve, dicsőségesen elviseltek, annak leírására szegény a szótár. Ennek az emberfeletti kitartásnak és hősiességnek — melynek napról-napra szemtanúja vagyok — köszönhetjük, hogy az óriás ellenfél lassacskán kimerül, Isten segítségével fiaink a végső nagy győzelmet ki fogják vívni!

Őszinte köszönetemet ismételve, üdvözlöm Nagyvárad közönségét és azt üzenem, hogy ne csüggedjenek, mert az Isten igazságos ügyünket nem ejti el és hazánk vitéz fiai kilenc hónapos nehéz küzdelmek után lelkesen harcolnak addig, míg az utolsó ellenség ki nincs kergetve határainkból!

Kárpáti harctér, 1915 április 27.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG TÁVIRATA

1915 április 26-án volt huszonötödik évfordulója annak, hogy József főherceg a katonai pályára lépett. A jubiláris évforduló alkalmából az alsuthi kastély kápolnájában ünnepi istentisztelet volt, amelyen résztvett a főhercegi család tagjain kívül Fej érmegye küldöttsége is. A vármegye közönsége nevében Szűts Jenő alispán lelkes hangú üdvözlő táviratot küldött József főhercegnek, aki a következő táviratban mondott köszönetet:

»Mindnyájuknak hálatelt köszönetemet küldöm a meleg üdvözlétért, abban a biztos tudatban, hogy a Mindenható igaz ügyünket hazánk hős fiai révén bár nehéz küzdelmek árán, de minden bizonnyal győzelemre vezet. Üdvözlöm szülővármegyémet.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG TÁVIRATA BOROEVICS HADSEREGPARANCSNOKHOZ

József főherceg lovassági tábornok, hadtestparancsnok a következő táviratot intézte Boroevics gyalogsági tábornok, hadseregpáncsnokhoz:

»A lezárt háborús év évfordulójának napján, amelyen az oly küzdelmes második Isonzó-csatában annyi viharban mindig bevált vezetése alatt Excellenciádnak csapataink sziklaszilárd falán az ellenség óriási túlhatalma összeomlott, üdvözlöm Excellenciádat hősies csapataim nevében és mi, tisztok és legénység, kérjük, hogy szívünkben gyökerező, számtalan csatában bebizonyított hűségünket és annak

biztosítását a legfőbb Hadúrhoz juttatni, hogy akármilyen nehéz órák következzenek is, a doberdói csapatok utolsó lehelletükig örömmel tartanak ki érte és a hazáért és legjobb tudásukat továbbra is latba fogják vetni!

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok. !:

JÓZSEF FŐHERCEG HEVESI JÓZSEFHEZ

Az a kitüntetés érte Hevesi Józsefet, a jeles író, hogy »Vér« című verseskötetét Augusztó főhercegasszony maga küldte meg a táborba fenséges férjének, József főhercegnek, aki tábori levelezőlapon a következő meleg sorokat írta Hevesi Józsefnek:

»Hálás köszönettel vettem háborús költeményeit és megindultsággal olvastam azokat. Nehéz, de annál dicsőbb küzdelmeink közepette, mint otthonmaradottjaink szeretetteljes sugallata hatottak reám. Őszinte tisztelettel

Déli harctér, 1915 augusztus 1.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG LEVELE A SÁROSIAKHOZ

Sáros megye törvényhatósági bizottsága abból az alkalmából, hogy a megye oroszdúlta lakosságának felsegélyezésére rendezett tárgy sor s játék és kiállítás védnökségét József főherceg elvállalta, üdvözölte a főherceget, aki ez üdvözlésre Tahy József alispánhoz sajátkezűleg írott levélben mondott köszönetet. A levél a következő:

»Nagyságos Alispán Úr! Sáros megye törvényhatósági bizottságának megemlékezését hálás köszönettel vettem. Vérző szívvel láttam a megye oroszdúlta vidékeinek pusztulását, láttam szegény lakosságának türelemmel viselt mérhetetlen szenvedéseit. De hiszem, hogy láthatom majd az újonnan felépült városokat és falvakat, a derék nép gyarapodó jólétét. Büszkeségem, hogy hős katonáimmal én is részese lehettem a védelemnek, mely elhárította a

vész továbbterjedését. A sok megpróbáltatás után áldja meg a jó Isten a sárosiakat, kiket e nagy vészben őszintén megszerettem. Mindnyájukat üdvözölve, vagyok Nagyságodnak Harctér, 1915 november 22.

igaz tisztelője
JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.<

JÓZSEF FŐHERCEG LEVELE EGY KIS DIÁKHOZ

Hradzina Géza, egy nagykanizsai kis diák levelet írt József főhercegnek, amelyben köszönetet mond neki, hogy egyik napiparancsában a harctéren elesett nagybátyjáról elismerő szavakkal emlékezett meg. József főherceg a következő levelet írta a kis fiúnak:

»Leveledet megkaptam és köszönöm a jókívánatokat. Meg vagyok róla győződve, hogy belőled is olyan hős válik, mint aminő minden negyvennégyes, akiknek hősiességét sokszor volt alkalmam bámulni. Elesett bácsid neve egybeforrt a haza szent ügyével. Ő most az Istennél van, onnan figyelni szeretettel kis öccsét. Azt írod, hogy édesapád is a negyvennégyeseknél van. Mi van vele? Talán megsebesült, vagy a harctéren küzd hős bajtársaival? Tanulj szépen és légy egykor olyan jó hazafi, mint valamennyi negyvennégyes. Isten áldjon meg. Jóakaród

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.<

JÓZSEF FŐHERCEG ÜDVÖZLÉSE

Ullmann Adolf főrendiházi tag úgy a maga, mint a »Magyar Általános Hitelbank« igazgatósága nevében üdvözlő táviratot küldött József főhercegnek legfelsőbb kitüntetése alkalmából. Erre a következő válasz érkezett:

»Fogadja Méltóságod és a »Magyar Általános Hitelbank« igazgatósága legbensőbb köszönetemet lelkesült szeretetteljes üdvkívánataikért. Azon szent meggyőződés és töretetlen akarat él úgy az én, mint hős katonáim lelkében,

hogy a végleges, nagy győzelmet Isten segélyével nekünk kell aratni. Az otthonlevők bizalma ezen hitünket csak még jobban megerősíti. Mindnyájukat üdvözli

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG KÖSZÖNETE

Az Országos Iparegyesület védnökét, József főherceget melegen üdvözölte a VII. hadtest parancsnokává történt kinevezése alkalmából. A meleghangú üdvözlő táviratra a főherceg a következő választ küldte:

»Matlekovits Sándor v. b. t. t. úr Önagyméltóságának

Budapest.

Nagyméltóságú Uram! Felséges Urunk által a VII. hadtest parancsnokává történt kineveztetésemhez küldött hazafias érzelmeiktől áthatott üdvözlőket hálás szívvel köszönöm. A magyar iparosság e szeretetteljes üzenetére a legjobb kívánatoktól áthatott legmelegebb üdvözlővel felelve, hálás köszönetet mondok vitéz csapataim nevében azon odaadó munkálkodásukért, mellyel a mi küzdelmünket megkönnyítik. Nagyméltóságod igaz tisztelője

Déli harctér, 1914 november 28.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG LEVELE EGY SZEGEDI BAKÁHOZ

Bakos György 46. gyalogezredbeli közlegény megsebesült az olasz harctéren. A kötözőhelyen éppen abban az időben tett látogatást József főherceg, aki szíves szavakkal vigasztalta a sebesültet és írást adott neki, amelyben felszólította a szegedi kórházparancsnokságot, hogy a beteg katonát kivételes bánásmódban részesítsék. Arra is utasította a főherceg Bakos Györgyöt, hogy állapotáról hírt adjon neki. A sebesült vitéz a szegedi IX. számú helyőrségi kórházba került, ahonnan a parancshoz híven levelet küldött

József főhercegnek, amelyben értesítette arról, hogy jól van. Néhány nap múlva megérkezett a főherceg sajátkezűleg írt válasza, amely így hangzik:

»Kedves fiam! Örömmel értesülök, hogy hazakerültél és gyógyulófélben vagy. Kívánom, hogy mielőbb teljesen helyreálljon az egészséged és épen láthassalak viszont. Köszönöm jókívánságodat, én jól vagyok. Nap-nap után verjük vissza az olaszok támadásait és az én hős negyvenhatos ezredem nagyon kitesz magáért. Minden jót kívánok Neked, vitéz fiam!

Olasz harctér, 1915 november 30.

Üdvözlő hadtestparancsnokod

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG A DEBRECENI GYALOGEZRED HŐSIESSÉGÉRŐL

József főherceg egyik parancsában meleg hangon emlékezett meg a hős debreceni háziezredről, a 39. gyalogezredről, akik a Kárpátokban nehéz és dicsőséges harcokat vívtak. A parancs így szól:

»Mint ma személyesen meggyőződtem, a húsvét hétfőjén lefolyt ütközetek sikerében az oroszlánrész a 39. gyalogezredet illeti meg. Ez alkalommal veszítette el az ezred hősie, mindnyájunk részéről mélyen gyászolt parancsnokát, Spiess ezredest. Az egész hadtest minden időnkben dicsőségteljes és hálás emléket fog róla őrizni. A 417-es magaslaton lefolyt ütközetben a 39. gyalogezred, mint már annyiszor, különösen kitüntette magát. Dicső hírnevéhez híven az elvesztett állást hősiezen, az ellenség legpusztítóbb tüzeiben, ismételten megrohanta, bevette és sok foglyot ejtett. Fogadják ezért legmelegebb elismerésemet. Az ezred majdnem ugyanannyi foglyot ejtett, mint ahány katonát maga számolt. Bizalommal tekintek a jövő harcok elé, mert tudom és érzem, hogy ilyen csapatoknak csak győzelem lehet

osztályrésze. A 39. gyalogezrednek köszönetemet és különös bizalmamat fejezem ki. E parancs az egész hadtest területén kihirdetendő!

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG A VÉGLEGES GYŐZELEMRŐL

A debreceni Katona-Otthon táviratban üdvözölte fővédnökét, József főherceget legfőbb kitüntetése alkalmából. Az üdvözlésre a főherceg így válaszolt:

»Legbensőbb köszönet a szeretetteljes üdvözetért, amelyet őszinte szívből viszonzok mindnyájuk részére. A Mindenható igazságossága és csapataink hősiessége a végleges győzelmet a mi fegyvereinknek fogja megadni, ez törhetetlen hitem!

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG TÁVIRATA BUDAPEST VÁROSÁHOZ

Bárczy István polgármester Budapest nevében üdvözölte József főherceget Lipót-renddel való kitüntetése alkalmából, amelyre öfensége a következő táviratot küldte:

»Heves és szívós küzdelmünk közepette mélyen meghatva veszem Budapest szeretetteljes és bizalomtól áthatott üdvözetét, melyért leghőbb köszönetemet küldöm. A történelem e legnagyobb napjaiban szeretettől és bámulattól áthatva látom csapataim mindent felülmúló hősiességét és általuk nap-nap után kiküzdött védelmét hazánknak egy ádázul, orvul reánk támadott tetemes túlerős ellenséggel szemben, s büszkeséggel tölt el, midőn e túlerőt nap-nap után összeomlani látom hőseink sorai előtt. Az a biztos tudat él szívemben, hogy a Mindenható ily szent hősiességgel igazságért küzdőket csak győzelemhez vezetheti. Budapestet mindnyájan üdvözöljük!

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG LEVELE EGY ROKKANT KATONÁHOZ

Bodó István rokkant katona, aki a székesfehérvári 17. gyalogezredben harcolt, levelet írt volt hadtestparancsnokának, József főhercegnek, aki hős katonájának a következő meleghangú levélben válaszolt:

»Köszönöm, vitéz fiam, szeretetteljes megemlékezésedet. Igaz szívből sajnálom, hogy rokkant lettél. Azzal, hogy írtál nekem, nem vétettél, csak örömet szerezted. Ha szükségem lenne, szívesen segítek olyan álláshoz, amely rokkantságodnak megfelel és megélhetést nyújt. Hisz tudod, hogy senki sem áll szívemhez közelebb, mint katonáim, akikkel tizenkilenc hónapos, közös, dicső szenvedés fűzött elválaszthatatlanul össze. A legmagasabb kitüntetésnél is több, hogy szent hazánkért, királyunkért véreztél és neved a hősök sorában áll. Reményem, nem szenvedsz szükséget, van megélhetésed. Üdvözöl és gondol Reád, vitéz fiam, volt hadtestparancsnokod és bajtársad

Harctér, 1916 február 22.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

A HARMINCKILENCES EZRED DICSÉRETE

Az olasz határon hősiiesen küzdő debreceni és környékbeli hajdúmegyei fiúkból álló 39. gyalogezred egy nap alatt tizenhét olasz rohamot állott ki vitézül, s noha sok derék fiú halt ott hősi halált, helyüket magyar vitézséggel védelmezték és olasz nem került oda élve, ahol ők álltak. József főherceg ebből az alkalomból a következő táviratot intézte a 39. gyalogezredhez:

»Ha elnémult az olaszok dühe, úgy Ti, hősök némítótátok el. Mélyen megindulva, meleg szeretettől áthatva, üdvözöllek mindnyájatokat, vitéz harminckilencesek! A

Mindenható áldása legyen rajtatok és kísérje a sok hőst, kik szent hazánkért ontották vérüket és akiket egész lelkemből siratok

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG ÜDVÖZLÉSE

Bárczy István polgármester 1916 március 19-én József főherceghez nevenapja alkalmából üdvözlő táviratot küldött, amelyre a főherceg a következő távirattal válaszolt:

»Szeretetteljes és a mi dicső feladatunk teljesítését oly melegen elismerő szeretett szülőföldünkről küldött jóleső üdvözlötükért a legbensőbb hálás köszönetemet küldöm és a véres sziklatengerről sok ezer magyarnak hő üdvözlét az enyémmel együtt szép hazánkba, hova szívünk legjobban vonz és hova az el nem maradható győzelmünk után Isten segélyével családjainkhoz visszatérni remélünk!

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG A SZEGEDI KATONÁKRÓL

József főherceg a következő sajátkezű írású levelet intézte egy szegedi lapszerkesztőhöz:

»Lapjuk április 15-iki számát megkaptam és köszönöm. Szeged szabad királyi város népének nagy része itt van nálunk! Köztük élek és a legbensőbb ragaszkodás fűz hozzájuk. Együtt küzdünk, együtt érzünk és mi sem fekszük jobban szívemen, mint e hős fiúk sorsa. Büszkék lehetnek mindnyájan San Martino hőseire, akik csak dicsőséget szereztek e háborúban. Az otthon levő és a hazáért szerzett sebeikben sínylódó vitéz negyvenhatosainkat szeretettel üdvözlő és gyors gyógyulást kíván nekik Isten áldásával

Olasz harctér, 1916 április 30.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG LEVELEZŐLAPJA EGY HONVÉDHEZ

Peregi József közhonvéd, aki sebesülten a Doberdóról hazakerült, levelet írt József főhercegnek, aki a következő tábori levelezőlapot írta:

»Köszönöm leveledet. Remélem, mostanáig helyreállott az egészséged és nemsokára visszatérhetsz bajtársaidhoz, a hős egyes honvédekhez. Üdvözöl vitéz fiam, hadtestparancsnokod.

Harctér, 1916 július 3.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG TÁBORI LEVELEZŐ- LAPJA A DOBERDÓRÓL

Érdekes tábori levelezőlapot kapott Balázs Ferenc aradi árvaházi igazgató, aki szórakozásból domborművű térképek készítésével is foglalkozik. Balázs a doberdói harctér domborművű térképét elküldötte József főhercegnek, aki így köszönte meg az ajándékot:

»A Doberdo domborművű térképét megkaptam. Nagy örömet szerzett nekem ezen oly sok vérrel áztatott táj ily pompás kivitelű térképét bírhatni. Életem legnehezebb esztendeje, honfitársaink legdicsőbb hőstetteivel telve, legszebb és mégis legrettenetesebb emlékeimnek megszámlálhatatlan sorozata folyik itt le. Mindezeknek emléke lesz ez a térkép fenséges dedikációjával, amely csapataink illeti inkább, mint engemet. Fogadja ezen figyelméért és szép ajándékáért hálátelt legbensőbb köszönetemet.

Olasz harctér, 1916 július 21.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG DEBRECEN VÁROSÁHOZ

József főherceg Debrecen városához és Hajdú vármegyéhez a következő táviratot intézte:

»Debrecen szabad királyi város és Hajdú vármegye szeretetteljes üdvözlését és jókívánatait szeretettől áthatott igaz hálával vettem. Dicsőn küzdve fiaikkal, a kétesztendő emberfeletti küzdelmek, fényes győzelmek és keserves szenvedések elválaszthatatlanul egybeforrasztottak. Csak én, aki láttam mindent, tudom, hogy mily dicső hősök mind. Kell hogy ezeken Isten áldása legyen, hogy az ő igazukat, a fényes győzelmet megadja nekünk. Egy szóval, egy lélekkel üdvözljük mindnyájan Debrecent és Hajdú vármegyét.

Olasz harctér, 1916 július 30.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok. «

JÓZSEF FŐHERCEG VÁLASZA

Debrecen város üdvözlésére József főherceg a következő táviratot intézte Márk Endre udvari tanácsos, polgármesterhez:

»Debrecen szabad királyi város tanácsának és közönségének szívem mélyéből köszönöm hő ragaszkodásával áthatott üdvözlését. Debrecen hős fiait a két háborús esztendő véres viszontagságai, dicsőségteli küzdelmek hosszú sorozata a legigazibb, legmélyesegesebb emberi érzelmek megszakíthatatlan kötelékeivel fűzték lelkemhez. A soha nem múlt ragaszkodás forraszt egybe velük, akik az önfeláldozó hazaszeretnek ragyogó példái és sziklaszilárd támaszai hazánk erősségének. Kell hogy jobb, boldogabb jövő viradjon hőseink dicsőn ontott véréből szent hazánkra. Velük együtt üdvözlöm Debrecent.

Harctér, 1916 augusztus 1.

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok. «

JÓZSEF FŐHERCEG LEVELE BIHAR VÁRMEGYE KÖZÖNSÉGÉHEZ

Bihar vármegye és Nagyvárad közönsége mozgalmat indított, hogy szobrot emel a nemzet áldozatkészségének és fővédnökéül József főherceget kérte fel, mire a főherceg a következő választ küldte a megye alispánjához:

»Bihar vármegye és Nagyvárad társadalmának azon elhatározását, hogy hős fiai iránti hálából szobrot emel az Áldozatkészségnek, a Hazaszeretetnek, az Isonzó örét, Bihar hős fiát állítván fel és hogy ennek fővédnökévé engem választottak meg. Bihar hős fiaival küzdve a szívembe zártam őket; mélyen megindított és örömmel tölt el. Ajánlatukat a legmelegebb hálával fogadom el és kérem Nagyságodat, szíveskedjék velem annak idején közölni, hogy mikor lesz a leleplezés, hogy én képviseltethessem magamat és valamivel hozzájárulhassak nemes céljuk előmozdításához. Szeretett bihari hőseim és a magam részéről őszinte honfíúi üdvözetünket küldöm mindnyájuknak.

Harctér, 1916 augusztus 4.

Nagyságodnak igaz tisztelője

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

HŐS MAGYAR HONVÉDEK

A székesfehérvári tizenhetes honvédek az olasz támadások első percétől tartják eredeti állásaikat San Martinónál és az Isonzó-parton, a pokoli tüzérségi tűz dacára is, fájdalmas nagy veszteségei mellett a túlerőben levő ellenség minden, támadását visszaverték. József főherceg 1916 augusztus 9-én a következő táviratot küldte az ezrednek:

»Szívből üdvözlöm a hős tizenhetes honvédeket, akik ma kilenc hatalmas támadást vertek vissza. A doberdói hőstettek között is az elsők sorában áll ez. A Mindenható áldja meg és vezérelje tovább vitéz földieimet, akikre büszke vagyok!

JÓZSEF FŐHERCEG
lovassági tábornok.«

JÓZSEF FŐHERCEG A SZEGEDI BAKÁKRÓL

József főherceg vezérezredes Szeged város polgármesteréhez a következő levelet intézte:

»Nagyságos Polgármester Úr! Szeged szabad királyi város üdvözlő táviratát a mai napon vettem kézhez. Kérem, tolmácsolja legbensőbb hálás köszönetemet eme figyelemért mely mélyen meghatott. Néhány nap múlva két esztendeje lesz annak, hogy Szeged fiai az én parancsnokságom alá kerültek. Két hosszú esztendő, melyet ha valaki átélt, többen ment keresztül, mintha ezerszer élte volna békés életét végig. Szeged fiait saját fiaimnak vallom, hisz e két esztendő viharjai, dicsőségteli szenvedései, s győzelem koronázta kínjai, melyekben együtt osztoztunk, úgy fűzték össze lelkeinket, hogy elszakítani e köteléket lehetetlen.

A san-martinói fa gránáttépte roncsait elküldtük, Szeged fiai, meg én Szegedre. Viruló fa volt, midőn a negyvenhatosok először verték ki alóla a gonosz hitszegőt. E fa körül láttam a legdicsőbb vértanúit a hazaszeretetnek, ez volt egy álló esztendeig szeretett negyvenhatosaim emberfeletti küzdelmeinek csendes tanúja, velük szenvedte át az olasz tűzértségnek örült tűzorkánjait. Sok hős negyvenhatos drága vére csordult ki alatta, sok húséges magyar szív dobbant utoljára alatta, számtalan viharzó, győzelemteni »Éljen« hangzott el körülötte; még a fa is elpusztult sebei-
ben és mint a halál képe meredt a porrá zúzott templom mellől égne. Utoljára akkor jártam ott, midőn már csak törzse jelzé, hogy volt itt valaha élet is, nemcsak halál. Negyvenhatosaim lehozták a húséges hallgató tanút, s elküldték haza. Oda vonzott szívem! Velük búcsúztam a fától, mely szent jelvénye lett az Alföld fiának, Isten áldotta hősiességüknek. Ha Isten éltet, eljövök Szegedre a háború után, hogy szeretett hős fiaim fáját újból lássam és szám-
talan hősnek képe ébredjen fel lelkemből, hogy tán láthat-
sam egyikét, vagy másikat azon hősöknek, kiket már e fa alatt láttam dicső, de véres időkbén, s ott szoríthassam meg kezét úgy, mint azt a Doberdón tettem.

Hálás köszönetemet ismételve, üdvözlöm Szeged polgárait, a város tanácsát és negyvenhatosaim hozzátartozóit, kiket a Mindenható legbővebb áldása kísérjen mindenkoron!

Harctér, 1916 november 19.

JÓZSEF FÖHERCEG
vezérezredes.«

SZÉKELY FESTŐMŰVÉSZ KITÜNTETÉSE

Márton Ferenc festőművész, aki egy évig a sajtóhadiszálláson tartózkodott, az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért az I. osztályú ezüst vitézségi éremmel lett kitüntetve. A művész az olasz fronton életének veszélyeztetésével a leghevesebb harcok és pergőtűz közben példátlan nyugalommal és hidegvérűséggel vett részt az egyes ütközetekben és megőrkítette vázlataival a legfontosabb eseményeket. József főherceg vezérezredes, hadseregpapancsnok, a következő sajátkezűleg írott levélben gratulált a derék székely festőművésznek:

»Most kaptam levelét az üdvkívánatokkal és szeretetteljes elismeréssel. Sajnálom, hogy elmenetele előtt nem láttam, mert magam adtam volna át a vitézségi érmet. Egyszer csak észrevettem, hogy nincs itt. Most sok feldolgozandó anyaga van. Ha nagyobb művekkel elkészül és a véletlen Budapestre hoz, vagy pedig a háború után — ha megélem — nagyon szeretném azokat látni. Hisz azt a helyet fogják ábrázolni, ahol életem legnagyobb napjait éltem. Kitüntetéséhez szívből gratulálok, minden jót kíván és üdvözli

Harc tér, 1916 november 22.

JÓZSEF FŐHERCEG
vezérezredes.»

JÓZSEF FŐHERCEG TÁBORI LEVELEZŐLAPJA
EGY SZÍNÉSZHEZ

Nagy Jenő színész, a volt Népszínház tagja, mint a 39. gyalogezred katonája, hősiiesen küzdött József főherceg hadtestében, később megsebesült és kitüntetést kapott. Azután gratulált József főherceg vezérezredesi kinevezéséhez, a főherceg egy arcképpel ellátott levelezőlapon a következőket válaszolta neki:

»Vitéz fiam! Szeretetteljes, meleg üdvözléted meghatott. Az Isten áldjon meg érte ezerszer. A sok gratuláló között mindig az én hős katonáim sorai estek nekem legjobban, mert a véres harcokban megtisztult, felemelkedett lelkekből

fakadtak. A Mindenható kísérjen minden utadon vitéz katonám és tegyen boldoggá s nagy küzdelmek befejezése után. Ezt kívánja Neked az, aki harcaitok szemtanúja volt két esztendő óta és tudja, hogy mit köszön Nektek szent hazánk! Üdvözlő a Te hű hadseregarancsnokod Harctér, 1916 november 30.

JÓZSEF FŐHERCEG
vezérezredes.«

JÓZSEF FŐHERCEG AZ ERDÉLYI VASUTASOKRÓL

József főherceg vezérezredes, hadseregarancsnok az államvasutak igazgatóságához a következő legkegyelmesebb elismerő iratot intézte:

»Erdély vasúti alkalmazottjai! Most, midőn az Erdélyt védelmező hadseregek főparancsnokságát átvettem, nem mulaszthatom el, hogy Önökhöz, akik ugyan nem fegyverrel kezükben, de nehéz és felelősségteljes kötelességteljesítésben, mely a legnagyobb követelményekkel lép épen most mindnyájunk elé, küzdik végig létháborúnkat. Nehezebb viszonyok között működnek, mint mások, mert itt szorgalmukkal kell az erdélyi vasutak hiányos hálózatát pótolni. Önökben is a háború hősi harcosait látom, kik minden egyéni érdeket félredobva, csakis nagy, szent ügyünknek szolgálnak, egészségüket, testi-lelki nyugalmaikat örömet feláldozva szent hazánk érdekeiért. Önöket is szeretett harcosaim soraiban őszinte szívből a legmelegebben üdvözlöm és felkérem mindnyájukat, dolgozzanak velem és hőseimmel válllvetve, küzdjenek velünk soha nem csüggedő kitartással, kiki a maga szakmájában. Nehéz órákban gondoljanak arra, hogy Önöké a dicső feladat: csapatainknak, bajtársainknak megélhetését biztosítani, vészes pillanatokban erősítéseket szorongatott bajtársaik felszabadítására gyorsan egyik helyről a másikra eltolni, a mindennapi kenyéرنél is majdnem fontosabb lőszerszállításokat lehetőleg gyorsan, a megszabott idő betartásával — amelynek elmulasztása néha vészes következményekkel járhat — hozzánk juttatni. Gondoljanak arra, hogy Önök a háború győzelmes befejezéséhez igen nagy mértékben hozzájárul-

hatnak és királyunk, nemzetünk hálájára a legnagyobb mértékben érdemessé teszik magukat. Törhetetlen bizalommal tekintek nehéz munkájuk el nem maradható eredményei elé. A Mindenható áldása kísérje Mindnyájukat!
Harctér, 1916 december 3.

JÓZSEF FŐHERCEG
vezérezredes.«

JÓZSEF FŐHERCEG A CSERNOVICI MAGYAR EZREDEKRŐL

Wassilko képviselő az országgyűlési és a bukovinai tartománygyűlési képviselők szövetségének nevében Bukovina visszafoglalásának alkalmából táviratot küldött József főhercegnek, akinek az ukrainai nép köszönetét tolmácsolja az orosz uralomtól való megszabadításáért. A főherceg a következő szíves szavakkal köszönte meg a neki küldött üdvözetet:

»Meleg köszönő szavai nagyon meghatottak és boldognak érzem magamat, hogy megadatott nékem, hogy hősies csapataimmal való vitéz előnyomulásban visszanyerhettem a felséges bükkfaországot az anyaországnak és jóságosan szerető királyának, császárának. Ezer meg ezer derék ukrán ember arcán láttam az öröm sugarait és láttam, amint égnek emelt kézzel adtak hálát az Istennek: dicsértessék érte az Úristen, hogy megint itt vagytok! Igen, én láttam, hogy ez a kedves ország szívével és lelkével hűséges őrszeme a monarchiának a legszélsőbb keleten és az is marad. A Mindenható óvja meg Mindnyájukat és adjon valamennyiüknek erőt és kitartást, hogy azokat a rettentő pusztításokat, amelyeket fájdalomtól megindulva láttam majdnem minden faluban, s amelyeket ellenségeink gonosz bosszúból vittek véghez, ismét helyrehozhassák. Kívánom, hogy az a körülmény, hogy Csernovic előtt magyar ezredek adták meg az ellenségnek a döntő lökést, Istentől megáldott jelképe legyen minden időkre a két nemzet leghűségesebb barátságának és testvériességének! Hazafias üdvözzel!

TÓZSEF FŐHERCEG
vezérezredes.«

JÓZSEF FŐHERCEG KÖSZÖNETE

Abból az alkalomból, hogy Őfelsége IV. Károly király és császár József főherceget a Mária Terézia-rend parancsnoki keresztségével tüntette ki, Bárczy István polgármester üdvözölte a főherceget, akitől ez a válasz érkezett:

»A Mária Terézia-renddel való legfelsőbb kitüntetésem alkalmából küldött megkapó üdvözlétért szívből fakadó hálás köszönetet mondok. A rend jelkeresztben olvasható ez a szó: »Fortitudini«. Az én fortitudom a lelkem mélyéből szeretett magyar vitézeim szívében gyökerezik: az ő hős lelkük nagysága azon ércbástya, amelyen át az ellenség minden túlereje megtörik, azon féltve őrzött kincs, amelyből minden és boldogabb jövőt kérő hitem fakad, amely a háború legelkeseredettebb tusaiban sem hagyott el egy percre sem.

A Mindenható adjon e hős nemzetnek fényes és boldog jövőt; ez mindennapi leghőbb imám. Budapestet szeretetteljesen üdvözölöm.

JÓZSEF FŐHERCEG
vezérezredes.«

JÓZSEF FŐHERCEG A BÉKÉRŐL

A magyar katolikusok 1917 szeptember 23-án a Vigadó nagytermében tartott békegyűlése József főherceget meleghangú táviratban üdvözölte. A főherceg erre a következő táviratot intézte Csernoch János hercegprímáshoz:

»Hosszabb harctéri útról hazatérve veszem Fő magaságodnak a katolikus gyűlés nevében hozzám intézett szíves táviratát. A meleg és bensőséges üdvözlét, amelyből az a biztos hit világít ki, hogy a Mindenható hős testvéreinknek, akik vérükkel védik igaz ügyünket és szent hazánkat, meg fogja adni azt a kegyelmet, hogy az ő dicsőségük lesz az a béke, amelyet elleneink még nem akarnak, további tettekre serkent bennünket és újabb erőt ad az a tudat, hogy otthonlevőink hathatós imával segítenek bennünket célunk, a dicsőséges béke kiküzdésére. Hálás köszönettel küldjük mindnyájan igaz üdvözlétünket.

JÓZSEF FŐHERCEG
vezérezredes.«

EPILOGUS

Kardot, fokost, puskát, vagy buzogányt e — nemtelen, életünkre és magyar hazánk megsemmisítésére irányított, reánk erőszakolt — háborúban nem foghattam. Azonban varázshatalma alatt állottam annak a belém nevelt hazafias tudatnak, hogy kinek-kinek tehetsége szerint ki kell venni ebből a maga csekély részét. Ennek a gondolatnak igénytelen szikrája adta a tollat kezembe, hogy amit összegyűjtöttem, íme, közreadjam.

Életemnek egyik legfőbb boldogsága volna, ha ennek a szerény kis szárnypróbálgatásnak az olvasása kellemes szórakozást nyújtana a magyar olvasóközönségnek. Olvasásuk mindnyájan olyan szeretettel, mint amilyennel én állítottam össze minden sorát, betűjét. . .

A könyvemben felsorolt hősök, s azoknak a hőstettei legyenek hazánk jövő generációjának dicső eszményei, mintaképei imádott szent magyar hazánk fiainak mindenkoron . . .

Istenünk! Magyarok Istene! Hozzád fohászkodunk: vezesd mielőbb végleges győzelemre fegyvereinket, áldd meg a mi dicső hőseinket, áldd meg szent hazánkat és ifjú királyunkat, áldd meg legendás nemzeti hősünket, József főherceget! . . .

TARTALOM

	Oldal
Ajánlás	3
Prológu.....	5
József főherceg szülei és testvérei.....	7
József főherceg gyermekkora.....	8
József főherceg középiskolai tanulmányai és utazásai	13
József főherceg pályaválasztása.....	14
József főherceg házassága	18
József főherceg mint író. (Erdei magány. Oroszlánlesen.).....	20
László főherceg halála	26
József főherceg gyermekei	29
Id. József főherceg halála	33
József főherceg a harctéren	37
A sztropkói orosz uralom napjaiból	58
József főherceg a táborban	60
A mi királyi hercegünk	72
A Palatinus Jóska fia.....	74
Hős Jóska apánk.....	76
József főherceg jubileuma.....	78
Magyar katona József főhercegről: »Az aptya fia".....	85
Egy német író József főhercegről	87
A „Neue Züricher Zeitung” tudósítója József főhercegnél.....	89
József főherceg a magyar katonákról	90
József főherceg a honvédek vitézségéről	92
József főherceg a negyvenhatosoknál	94
Hogy beszél József főherceg a katonáiról.....	97
Királyi dicséret József főherceg hadtestének	102
„Derék székelyeim és a vitéz honvédek”.....	104
József főherceg kitüntetései	105

	Oldal
József főherceg plakettje.....	107
József főherceg várbeli palotájában.....	110
József főherceg kistapolcsányi kastélyában	120
József főherceg könyvtára.....	126
Arany János József főherceg kedvenc írója	127
Klotild főhercegasszony alapítványai	129
Augusztai főhercegasszony, a sebesültek védőasszonya.....	132
Augusztai főhercegnő a fronton.....	140
Augusztai főhercegnő és az arany magyar szív.....	143
Epizódok József főhercegről	145
Háborús epizódok József főhercegről	157
József főherceg levelei és táviratai	204
Epilógus	229

